

Naci, Muallim

Istilahatı Edebiye.

1077

اصطلاحات ادبیه

محرری

معلم ناجی

صاحب و ناشری

خزینهٔ فنون غزته‌سی مدیری وعصر کتبخانه‌سی صاحبی

ق • فائق

معارف نظارت جلیله‌سنك رخصتیله طبع اولنمشدر

صاحب کتبخانه ق • فائق مهریله ممهور اولمیان نسخه‌لر ساخته ویا یاکلش اولوب طابعی وبایعی مسؤل طوتیله‌جقدر

استانبول

(آ • آصادوریان) شرکت مرتبیه مطبعه‌سی — باب‌عالی جاده‌سنده نومرو ٥٢

١٣٠٧

مرحوم معلم ناجی

اجرایی اقتدارمك قات قات فوقنده اولدیغنی معترف بولندیغم «لسانمز ایچون بر اصطلاحات ادبیه قاموسی یازمق» فکری آره صیره ذهنمی اشغال ایدردی . بو طاتلی خیال بعضاً او درجه لرده محرّك شوق اولوردی که او کلمی موقتاً اولسون آووتمق ایچون او یولده براز یازی یازمغه مجبوریت حس ایدردم . یازاردم یازاردم بیتیرمزدم . کاغدلری پیرتار آتاردم . بو خیالی بر سوز دکلدر . واقعدر . عینیله نقل ایدییورم . برخیلی زمان کچدی . او فکر ینه ذهنمه اوغرامقدن کری قالمازدی . بر وقت اولدی که یازدیغم پارچه لری محو ایتدیککه پشیمان اولدم . امکارمه آجیدم . «زواللی یازیلرم ! سز قابل تصحیح اولمق مزیتندن ده می محروم ایدیکز !» دیمکه باشلادم . نهایت تلافئ مافات ایچون تکرار بر طاقم پارچه لر یازمق لازم کلدی . میدان بولدقجه یازمغه

دوام ایتدم. خیلی شی بیریکدی. تکرار کوزدن کچیر -
مکه کلمیور. همان هپسنی آرقداشلر ینك یانه کوندره -
جکم کلیور. آنلری تهلکه‌دن، کندمی ندامتدن حفظ
ایچون برچاره دوشوندم. « طبع ونشر » ی بولدم -
(اصطلاحات ادبیه) نامیله میدانه چیقمغه باشلایان
بو بندلر ادبیات ترکیه نك - فن اولمق حیثیتیله - کافهٔ
لوازمنی بریره جمع ایتمك کبی بیوجك برمقصدله
یازیلیور. ایستدیکم صورتده یازه بیلسه‌ م مقصد
حصوله کله جك. نه فائده که بنم ایچون ایستدیکم
صورتده یازه بیلمك محال دینیله جك درجه‌ده کوچ؛
اقتدارم همتمله متناسب اولملی ایدی!.. هر حالده
بویله شیلری یازمق یازمامقدن اولادر اعتقادنده بو -
لندیغم ایچون عجزم بنی یأسه دوشوره میور. سعیم
تزاید ایتدکجه عجزم تناقص ایدییور صانیورم. بو کوزل
بر تسلیدر. وماتوفیقی الابالله.

معلم ناجی

فی ۳ حزیران سنه ۳۰۵

اخطار

(اصطلاحات ادبیه) — عنوانندن دخی آکلاشیله جغی اوزره = دیق الادبا اصطلاح اوله رق مستعمل اولان کلمه لرله ترکیبلری جامع اوله جقدر.
یوکا آثار کمترانه مدن برچوق مثال درج ایدیشم :

کهن خرقهٔ خویش پیراستن
به از جامهٔ عاریت خواستن

قول حکیمانه سنی تقدیر ایتمك ایستمدیکمدندر. یوقسه (آثار کمترانهم) دیدیکم شیلرك حقیقةً برر اثر کمتر اولدیغی تحت اعترافده در.

بو اصطلاحاته دائر ویردیکم ایضاحات (ادبیات ترکیه) نك شمدیکی حالنه واستقبالنه کوره در. اوته دن بری عرب ویا فرس طرز ادبیسنی عیناً قبول ایتمك فکرینه اشتراك ایدنلردن دکلم. بو مسلکی بکنمینلر ایده جکم خطالری عفو ایتمکه تنزل بیورمازلر صانیرم. شونکله متسلی اولیورم که هم مسلکم اولان اصحاب انصافك مظهر عفوی اوله جغم محققدر.

—•—

اصطلاحات ادبیه

--

سحر حلال

سحر حلال ــ بیت آره‌سنده هم کلمات سابقه‌نك تتمه‌سی هم ده کلمات لاحقه‌نك مقدمه‌سی عداولنه‌بیله‌جك صورتده بر لفظ ویا ترکیب ایراد ایتمکدر .

کوردم اولنش پرکواکب آسمان
خالق اجرامی تبجیل ایلدم
طولدی کوکلم نور ایله بی‌اختیار
سورهٔ (والنجم) ی ترتیل ایلدم .

قطعه‌سنده واقع (بی اختیار) تعبیری هم « طولدی کوکلم نور ایله » جمله‌سنه تتمه هم‌ده « سورهٔ والنجمی ترتیل ایلدم » کلامنه مقدمه اعتبار ایدیله بیله‌جکندن سحر حلال قبیلندن عداولنور . برنجی احتماله کوره بیت « کوکلم بی اختیار نور ایله طولدی . سورهٔ والنجمی ترتیل ایلدم » ـ ایکنجی احتماله کوره « کوکلم نور ایله طولدی بی اختیار سورهٔ والنجمی ترتیل ایلدم » مألنده اولور .

مشاهیر شجعان عربدن (عمرو بن معدی کرب) وصفنده اولان آشاغیکی قطعه‌لرده کوره‌جکمز (بی محابا) و (بلاتردد) تعبیرلری دخی یوقاریکی (بی‌اختیار) کبیدر :

صمصامنی ایلدیکجه تسلیل [۱]
تسلیم سیوف ایدردی اعدا
تاریخ دییور که بی محابا
براردوبی برار ایتدی تنکیل

میدانه کیروب بلا تردد
دیرمش اودلیر مرتضی شان
ایلمکدن اولورمی‌یم هراسان
اولمک ایچون ایلدم تولد

(بی محابا) هم « تاریخ دییورکه » یه همده « براردوبی بر ار ایتدی تنکیل » ه قید اوله‌بیلیر . ایکی احتماله کوره بیت « تاریخ بی‌محابا دییورکه : بر اردو یی بر ار تنکیل ایتدی » و یا « تاریخ دییورکه : بر اردو یی بر ار بی محابا تنکیل ایتدی » مفهومنی کوستریر .

کذلك (بلا تردد) هم « میدانه کیروب » ه همده « دیرمش او دلیر مرتضی شان » ه قید اوله‌بیلیر . ایکی احتماله کوره بیت « او دلیر مرتضی شان بلا تردد میدانه کیروب دیرمش » و یا « او دلیر مرتضی‌شان میدانه کیروب بلاتردد دیرمش » مضموننده بولنور .

سحر حلالك صحتی ایچون احتماللرك ایکیسنه کوره ده معنانك صحیح اولمسی کافیدر . احتماللردن برینك دیکرینه مرجح کورنمسی مقصده خلل ویرمز .

[۱] (صمصامه) عمروك قلیجیدر . (ذوالفقار) دن صکره اشهر سیوف عد اولنور .

بو صنعت اولدیغی قرین لطافت ایسه ده علامت عنوانیله مناسب کورینه‌جك بر اهمیتی حائز دکلدر . بالاده‌کی مثاللرده بولنشی تصادفیدر . بالالتزام اجراسی اختیار اولنه‌جق کلفته دکمز .

(سحر حلال) تعبیری - بر ذات بی وفایه خطاباً یازلمش اولان قطعهٔ آتیه‌ده اولدیغی کبی - (کلام بدیع) مقامنده دخی ایراد اولنور :

قصیده‌م عجزمی عرض ایلمشدی
دریغا صورمدك برکره حالم
شو صوك مصراعم اولسون صوك خطایم
حرام اولسون سکا سحر حلالم

- ⁂ -

استخدام

استخدام — بر لفظك دلالت ایتدیکی ایکی معنایی معاً اراده ایله هر برینی مناسب اولان جهته صرف ایتمکدر .

قطعهٔ آتیه‌ده (آچلدی) فعلی بو اسلوب اوزره ایراد اولنمشدر :

بهار ایردی آچلدی سودیکم هم فصل دی هم کل [١]
بری صحن کلستاندن بری صحن کلستانده
چه‌خوب برلکده کلزاری تماشا ایتسه‌ك اولمازمی
کل آنده بلبل آنده جمله آثار بهار آنده [٢]

[١] «آچل ای فصل دی‌سن کلستانلردن آچلسون کل — ندیم»
[٢] «نی آنده دلبر آنده جمله یاران صفا آنده — وجدی»

(آچلمق) مصدری هم (تباعد) هم ده (شکفتن) معناسنه کلدیکی جهتله قطعه‌ده‌کی (آچیلدی) فعلندن « تباعد ایتدی » « شکفته اولدی » معنالری معاً قصد اولنه‌رق معنای اول مناسبی اولان (فصل‌دی) ه ، معنای ثانی کذلك مناسبی اولان (کل) ه صرف ایدلمشدر . شو حالده بیتدن « سودیکم ! موسم بهارك حلولیله فصل شتا صحن کلستاندن تباعد ایتدی . کل ایسه صحن کلستانده شکفته اولدی » مألی استخراج اولنور . بو استخدامه بعض ادبا (صرف الخزانه) نامنی ویرمشلردر .

ادبیات عربیه کتابلرنده تعریف اولندیغی اوزره « ایکی معناسی اولان بر لفظ ایله اول امرده معنالرینك برینی مراد ایدوب بعده او لفظه راجع اولان ضمیر ایله دیکر معناسنی قصد ایتمك و یا او لفظه راجع اولان ایکی ضمیردن بریله بر معناسنی دیکریله‌ده دیکر معناسنی اراده ایلمك » دن عبارت بولنان استخدامك ادبیات ترکیه‌ده اجراسی مغایرت شیوهٔ لسان ایجاب طبیعیسنجه همان هیچ یاقیشیق آلمامقده اولدیغی کبی صورت اجراسنده‌کی تکلف نظراً فهمی تصعیب ایده‌جکی دخی آشکار بولندیغندن بو تعریفه مطابق اولان استخدامك ادبیات ترکیه‌یه متعلق محسناتدن عد اولنمامسی لازم کلیر .

بز (استخدام) دیدیکمز وقت بالاده کوستریلن « بر لفظك دلالت ایتدیکی ایکی معنایی معاً اراده ایله هر برینی مناسب اولان جهته صرف ایتمك » مفهومنی قصد ایدرز .

استخدامك بو درلوسی (استخدام المضمر) عنوانه مقابل ویریلن (استخدام المظهر) نامیله ادبیات عربیه‌ده دخی موجوددر. یوقاریده افاده اولندیغی اوزره (استخدام مضمر) ویا (استخدام ضمیر) دینیلن صنعت ادبیات ترکیه‌ده معتبر اوله‌میه‌جغنه مبنی کیفیت بر نوعه منحصر قاله‌جغندن بز آکا ساده‌جه (استخدام) دیمکله اکتفا ایلرز.

استخدام کثیر الاجرا بر صنعت اولمامقله برابر حسن اجراسی حالنده لطافت بخش کلام اولور.

— ❊ —

حسن تعلیل

حسن تعلیل — بر اعتبار لطیفه مستند اوله‌رق بر خصوص ایچون علت مناسبه درمیان ایتمکدر.

حسن تعلیلده درمیان اولنه‌جق علتك حقیقی اولمامسی یعنی نفس الامره مطابق بولنمامسی شرطدر. حقیقی اولورسه تعلیل عادی دیمك اوله‌رق محسناتدن صاییله‌میه‌جغندن حسن تعلیل تحقق ایتمز. مثلا اوغلنی حقیقةً تأدیب ایچون تکدیر ایدن بر پدرك «اوغلمی تأدیب ایچون تکدیر ایتدم» قولنده حسن تعلیل بولنمامز.

کیزلندی کلستانده یشیل یاپراق آردینه
رنك عذارکزدن اولوب شرمسار کل

بیتنده ایسه متحققدر. چونکه کلك یشیل یاپراق آردینه کیزلنیشی

ایچون درمیان اولنان علت ـ که مخاطبك رنك رخسارینی کوره‌رك کندی رنکنك آکا نسبتله لطافتسز کورینه‌جکنی آکلادیغندن شرمسار اولمسیدر ـ حقیقی دکلدر. شاعر مخاطبك رنك رخساری کلك رنکندن دها لطیف اولدیغنی افاده مقصدیله بویله بر ادعاده بولنیور. کذلك:

ایتدیکك کون ای ملك خورشید رخسارك عیان
اولدی شرمندن پریلر چشم مردمدن نهان

بیتنده پریلرك کوزدن نهان اولشلری ایچون درمیان اولنان علت ـ که مخاطبك بر کون میدانه چیقه‌رق پرتو نثار جمال اولمسی اوزرینه مالك اولدقلری حسنك آکا نسبتله هیچ منزله‌سنده قاله‌جغنی فهم ایله شرمنده اولملریدر ـ غیر حقیقیدر.

بالفرض سایه‌سنده پرورده اولدیغی وطنندن آیریله‌رق دیار دیکره کیتمکه مجبور ایدلمش بر بیچاره هر آدیم آتیشنده الم درونیسنك تزاید ایتدیکنی حس ایده ایده یولده کیدرکن ـ موسم بهار اولدیغی حالده ـ هر هانکی جهته عطف نظر ایلسه او جهتی کوکلی کبی حزنه مستغرق بولور سماده اوجه پیدا اولمش اولان بر بولوتدن او آزه‌لق یاغمور دوکلمکه باشلار بتون دنیایی محزونیت ایچنده کورمکده اولان زواللی یولجی کندیسی کبی الم زده اولمیانلرك انشراح قلب ایله تماشا ایده بیله‌جکلری اولطیف سحابه‌یه توجیه نکاه ایدنجه دیرکه:

اوده اولمش وطن جدا سیار
نه حزین آغلایور شو ابر بهار

کندیسنك صنایع بدیعه دوشونمکه وقتی اولمدیغندن بو بیتده او صنعتلردن هانکیسی موجود اولدیغنی بلکهده بیلمز فقط بزلر ـ که لله الحمد آسوده خاطرز ـ دقت ایتدیکمز حالده بیتك حسن تعلیل ایچون بر مثال اوله بیله جکنی کوررز : قائل بهار بولودینك پك حزین بولدیغی آغلایشنی آنك ده کندی کبی وطنندن آیرلمش آواره لردن اولدیغنه حمل ایدییور . « شو بولوت نیچون آغلایور ؟ » دینلسه « وطنندن آیرلدیغی ایچون ! » دیه جك . حال بوکه ابر بهار ـ وطنی ارض ایسه ـ وطنندن آیرلمش ، فقط قائل کبی متأثر اولمامش . دیمك که بو علتده حقیقی دکل .

بعض ادبا بو صنعتی (حسن توجیه) نامیله یاد ایدرلر . تعریفنده ده (علت) ی (وجه) ه تحویل ایله « بر اعتبار لطیفه مستند اوله رق برخصوص ایچون وجه مناسب درمیان ایتمکدر » دیرلر .

حسن تعلیل و یا حسن توجیه اك خوش آینده صنایعدن معدوددر . بونکله برابر اصحاب ظرافته کوره اجراسنده صعوبت یوقدر . اکثریا طبیعی اوله رق کلیر . بوجهتله محاورات ظرفا دخی آنکله زینتیاب اولمقدن خالی قالماز . مثال اوله رق برفقره ایراد ایده لم :

اصطلاحپردازانی سونلردن بر ذات محترم بر آقشام بعض

بندكانني قوناغنه دعوت ایدر. برخیلی مصاحبت جریان ایتدكدن صكره بونلر دن ه‌نجه برظریف اصول ایله قالقار ، اوطورمقده اولدقلری اوطه‌نك اتصالنده‌كی تنفس اوطه‌سنه چكیلیر. اولدن یاننده قاعد بولنان رفیقی ده آرقه‌سی صیره اورایه كیدر. یاریم ساعته یقین زمان كچر. صاحب دعوت برآره‌لق «بونلر نره ده قالدیلر؟» دیه قیام ایله آغیر آغیر كیده‌رك تنفس اوطه سندن ایچری كیرر. اواثناده ظریف ایكی ثانیه اول جیبندن دوشه‌رك اوزرنده لامبه یانمقده بولنان قونصولك آلتنه طوغری تكرلنمش اولان برآلتونی آرامقله مشغول بولنور . صاحب دعوت كیرر كیرمز دیركه : «نیچون اویله خمیده قامت اولدیكز ؟» ظریف درحال شو جوابی ویرر : «تكرار خاك پایكزه روومال عبودیت اولمق ایچون ! »

تحفی شوراسیدركه ظریف بوحسن تعلیلی ایراد ایله افندیسنی محظوظ ایتدیكی صیره ده رفیقی ده « افندم ! جیبنـدن برآلتون دوشـدی ده . . . » حتیقتندن دم اورر. كویاكه بویله یرلرده حسـن تعلیله مقـابل تعلیل حقیقینك نه درجـه لرده صوغوق دوشه‌جكنی اثبات ایتمك ایستر.

بالاده‌كی مثاللرده كورلدیكی وجه ایله حسن تعلیل دائما برحكم قطعی صورتنده اجرا اولنور آنده بوصورتك مغـایری اولان ظنه دلالت ایده بیله‌جك لفظ بولنماز حسن تعلیل طرزنده،

شبه حسن تعلیل — فقط ظنه مستند اوله رق ایراد اولنان تعلیلات (شبه حسن تعلیل) عنوانیله حسن تعلیلدن آیریلیر مثلا :

بارش باران مصادف دوشدی هجران شامنه
اولدی صاندم حاله رحم ایلیوب گریان سحاب

بیتنده مندرج «سحابك آغلامسی بنم شام هجرانده‌کی حالمه ترحمندندر» مضمونی حسن تعلیل قبیلندن ایسه آره‌یه گیرن (صاندم) فعلی افاده‌نك ظنه مستند اولدیغنی تعیین ایلدیکندن بوكا (شبه حسن تعلیل) دینلمك لازم كلیر

ائتلاف — ائتلاف — بش نوعدر :

— لفظك معنی ایله ائتلافی.
— لفظك وزن ایله ائتلافی.
— لفظك لفظ ایله ائتلافی.
— معنانك وزن ایله ائتلافی.
— معنانك معنی ایله ائتلافی.

لفظك معنی ایله ائتلافی — لفظك معنی ایله ائتلافی — عباره‌ده افاده اولنه‌جق معنایه موافق دوشه‌جك الفاظ بولنماسیله تحقق ایدر

لفظك معنی ایله ائتلافی حقنده برفکر حاصل ایدلمك ایچون الفاظك سمعه تأثیر اتمك جهتیله اولان احوالی نظر دقته آلنملیدر (جلادت ، صدمه ، غضنفر ، چكاچاك ، درخشان ،

كلبانك) كبی بعض الفاظ سمعه توتلی كلیر . بونلره (الفاظ جزله) . حائز اولدقلری كیفیتـه ده (جزالت) تعبیر اولنور . (تبسم ، جزء ، فم ، زلف ، كل ، ناز) كبی بعض الفاظ ایسه قولاغه خفیف طوقنور . بونلره (الفـاظ رقیقه) ، حائز اولدقلری كیفیتـه ده (رقت) نامی ویریلیر .

طبیعتی كرك الفاظ جزله ، كرك الفاظ رقیقه استعمالنـه سوق ایدن شی مقتضـای مقـامدر . مثلا بر اردو قوماندانی عسكره خطاباً ایراد ایده‌جكی نطقی الفاظ جزله‌دن تشكیل ایتمكه چالیشیر ، چونكه بر عسكر نازكانه ادارۀ كلام ایدیله‌جك یرده كلدر بالعكس بر عاشق كوكلنی جذب ایتمكه چالشدیغی معشوقه‌سنه الفاظ رقیقه ایله سوز سویلمك ایستر ، زیرا سمع دلبر كلمات شدیده‌نك هجومنه تاب آور اولهماز .

عبـاره‌لرده الفـاظ جزله ایله الفاظ رقیقـه مختلط بولنمق ضروری اولدیغنه كوره اوزونجه بر مقاله ویا منظومه‌نك صرف الفـاظ جزله ویا صرف الفـاظ رقیقه ایله ترتیبی متعسر اولدیغی قابل انكار دكلدر بوحالده دقت اولنه‌جق جهت الفاظ جزله مقامنده الفاظ رقیقه وبالعكس الفاظ رقیقه موقعنده الفاظ جزله ایراد ایدلممك خصوصندن عبارت اولمق لازم كلیر بر سخنورك مهارتی فرصتی فوت ایتمیه‌رك هر لفظی یرنده ایراد ایلمك مسئله‌سنده كوریلیر مقصد سوزك هیئت عمومیه‌سنده جزالت ویا رقت كوسترمكدر بعض الفاظك نابجا اولهرق ایرادندن مطلوب

اولان جزالت و يا رقت مختل اوله بيله‌جكى كبى بعضاً جزالت رقته و يا رقت جزالته مبدل ده اوله بيلير بو صورتده كلام متكلمك مقصودينه مخالف بر نتيجه حاصل ايتمكه مستعد بولنور بينلرنده فرق جزئى بولنان الفاظك تبادلى بيله جزالت و رقتده اجراى تأثير ايلر مثلا نفعينك بر قصيده‌سنده واقع :

چالندى بام فلكده نقارۀ دولت
بر ايتدى دبدبۀ مژده كوش ايامى

بيتنده (دبدبه) يه بدل (زمزمه) كتيرلسه سوزك جزالتنه انكسار كلير كذلك آثار كمترانه‌مدن :

زلفنه ويردكجه نسيم اهتزاز
اوستنه تترر دل نازكترم

بيتنده (نازكترم) يرنده (غمپرورم) دينلسه سوزك رقتى منكسر اولور

لفظنك معنى ايله ائتلافى نه قدر يولنده اولورسه سوز اودرجه مكمل اولور حتى بينلرنده تقارب و يا ترادف بولنان ايكى لفظدن مقامه انسب اولان ايراد ايدلمزسه كلام — ائتلاف جهتيله - نقيصه دار عد اولنور ايكى محرر طرفندن بر فقره يازلسه، بينلرنده‌كى فرق متقارب و يا مترادف اولان ايكى لفظدن برى برنده، ديكرى ديكرنده بولنمقدن عبارت اولسه آره‌لرنده ائتلاف جهتيله تفاوت بولنمق ايجاب ايدر هانكيسى انسب اولان لفظى حاوى ايسه رجحان آنده قالير بو رالرينى بيلنلر قابلدركه

ادبيات نامنه «لفظه باقلماز ، معنايه باقيلير» ديمكده معنى اولمديغنى بيلمسونلر ؟ كچنلرده برمناسبتله :

بر سانحه‌نك اولسى حقيله مبجل
اولمقله اولور سبك ومؤداسى مكمل

ديمش ايدك . بو بابده ؛

سوزميدر اول كه چپ وراست دوشه‌مضمونى
نيجه معنانى درستك بوزه بر لفظ سقيم

ديمش اولان نفعى ايله متفقز . ائتلاف جهتنده التفات ايتمك ايستمينلر استغنالرنده اصرارايده طورسونلر . بز لفظه‌ده، معنايه‌ده لايق اولديغى قدر اهميت ويره‌رك صحيحاً ادبياتدن معدود اوله بيله‌جك اثرلر وجوده كتيرمكه چاليشه‌لم .

سوزك هيئت عموميه‌سنده كوريله‌جك جزالت ويا رقتك منشأى معنادن عبارت اولان فكردر. برفكر ميدانه چيقه جغى وقت حالنه مناسب كسوه ايستر. اوده لفظدر. بركوزل نه‌قدر اويغون لباس كييرسه حسنى اودرجه رونق بولور . هنر آكا هانكى لباسك اك زياده ياقيشه جغنى بيلمكدر . تزييناتنك بر جهتنده نقصان قالسه آرزو اولنان كمال رونق حصوله كلمز . فكر اولور؛ كسوه سى متناسب اولديغى ايچون درجهٔ استعدادينك فوقنده پارلاق كورينور . ينه فكر اولور : كسوه سنده تناسب اولمامق جهتيله مستعد اولديغى مرتبه نظر رباكورنمز. «قدمايه پيرو اوله‌لم !» ديمك خيالمزدن بيله كچمز . مقصدمز «برفكرك

حق نه ايسه او ويرلملى ! » ديمكدر قابل تزين اولان برفكرى نيچون تزيين ايتمه‌ملى ؟

جزالته مثال :

— مناجات —

وقت غروب حلول ايتمش . آرتق شهريار شعشعه بار نهار [٠] كردونهٔ ظفر شعارندن كمال عظمت و وقار ايله اينيور . وجه رخشانى انظاردن نهان ايدن سحابهٔ تابان آسمانده براقديغى ممدود و زراندود ايزلرى محافظه ايتمكله برابر انعكاسات ارغوانى رنك ايله آفاق مستغرق انوار ايديور . كرهٔ قمر ايسه قبهٔ فيروزه فام اثچنده معلق بر فانوس زرين كبى افقده جلوه نما اوليور . پرتو لطيفى چمنزار اوزرينه بى‌تابانه دوشديكى حالده پردهٔ جهانپوش ليل طاغ باشلرينى اورته‌رك سطح صحرايه طوغرى ميل ايدييور .

بو ساعت طبيعتك حلول ايتمكده اولان كيجه ايله تباعد ايلمكده بولنان كوندوز بيننده اكتساب شوق جديد وخالق ليل ونهاره طوغرى رفع روى اميد ايده‌رك برلسان بليغ ايله قدرت فاطره سنه قارشى متحيرانه عرض تعظيمات مقدسه ايلديكى ساعتدر .

كبرياكاه رحمت پناهندن آهنك عمومىٔ كائناتى ايشتمكده اولان خدا! البته بنم عظمتنه قارشى جمله‌دن زياده حيران ونام عالمكيرينى آكمقده جمله ايله يكزبان اولان ادراك عاجزمك زمزمه‌سنى ده ايشيدر . تبجيلات بى‌نهايه سكا اى ذاتنك وماسواسنك اصل اقدسى اولان وجود واجب! سن كه بر نظرله ابعاد نامتناهيىٔ مظاهر آثار قدرتكله مالا مال ايدرسين ، خالق‌سين ، مربىٔ عوالم‌سين ، روح كائناتسين الٓهى !

بويله بيك نام ايله ياد اولنديغك ، هيچ بريسيله‌ده بحق تعريف اولنه‌

[٠] كونشدن كنايه .

مدیغك حالده سکا جداً ایمان ایدنلردنم. ای حسن اتم واحسان اعظم صاحبی ! بو ایمانی دخی سکا تقدیمه شایان عد اولنه‌جق برشی دکلدر ...

[لامارتیندن ترجمه]

دیکر :

— فورتنه —

افقده عظمتلی ، هیبتلی ایکی سحاب ظلماتی کوریورم. کیتدکجه تکاثف ایدییور. تکاثف ایتدکجه باران دهشت یاغدیریور. برنقطه ده طورمیور. آن بآن یوکسلیور. یاییلیور بیویور. کوك یوزنی قاپلایور.

اوزاقدن اوزاغه شدتلی برکوك کورلتیسی ایشیدییورم . کرهٔ نسیمی طالغه‌لاندیرییور. سطوح میاهی لرزه ناك ایدییور. شودرین وادینك ایچنده نه قدر یاپراق کوریورسه‌م جمله‌سی لرزشده ! بویدن بویه بر سیلابهٔ رعشه‌در آقوب کیدییور !

سلاسل جبال کدورتبخش اولان آوازهٔ هول انکیز رعدی ایستدیکی کبی چکه‌رك اوزادوب کوتوریور . جهان ایکله‌یور. بوکورلتی‌یی متعاقب اورته‌لغی مدهش برسکوت استیلا ایدییور . یر یوزی خشیت وحیرت ایچنده ظهور عاقبت کاره منتظر بولنیور.

باقکز ! عظیم طاغلر ، جسیم قایالر بردن بره قویو رنك خاکستریده بر پردهٔ جهانپوشه بوروندی. کیتدکجه بسط اجنحه ایتمش اولان اوقوجه بولوتلر بونلری کوزدن نهان ایلدی.

آره لق آره لق خطوط برقیه بولوتلری شرحه شرحه ایدییور ، صاعقه آفاقی پرطنین ایتمکده اولان صیحه لرله پارلدایه پارلدایه بولوتلرك آره سندن قایوب کیدییور.

کیجه بك مظلمدر . کیتدکجه توسیع دائرهٔ تنویر ایتمکده اولان شیمشکلر چاقدقجه بوایلهٔ ظلمای بلادن کوندوزلر ایجاد ایدییور. کیجه برآنده کوندوز اولیور. ینه برآنده کوندوز کیجه کسیلیوره

غرب تاریکدن فیرلامقده اولان ریاح شدیده ییلدیرم کبی صحرادن کچرکن چیلدرمشجه‌سنه درنوب طولاشمه باشلایه‌رق یوللر اوزرنده موجود ایزلری نابدید ایلدیکی اثناده هوایه قالدردیغی ریك سیاه ایله قاریشیق موحش برقاصیرغه تشکیل ایدییور. یکی بره‌ره بولوت میدانه کتیرن بوکردباد مدهش دوران بقیهٔ ضیای برقی‌ده انظاردن ستر ایلیور.

نواقیس ولوله پرداز اصوات خاشعه‌تمسیله پریشان اهالی‌یی برسیل عظیم کبی عبادتخانه‌لره طوغری روان ایدییور.

یارب العالمین! زیر قدم عزتکده متجمع اولان شوفلکزده قوللریکه برکره نظر بیور! برسال کاملك مکافات مساعیسنی سندن ایستیورلر!

هیهات! آتشین آسماندن یاغمقده بولنان کرات منجمده ذاتاً یرلره سرلمش اولان باشاقلری ازوب محو ایدییور. رعد وروزکار بولوتلری یاروب ییرتیور.

زوالی چفتجی کلمش، الدن کیتمش اولان تارلاسنك حالنی یأس وحیرتله تماشا ایدیور. بوداهیه‌نك دهشتندن بوزلمش قالمش اولان چوجقلرینی قوجاغنه آلمش، مشئمانه بغرینه باصیور. ییلدیرم ینه آتشلر صاچیور. آوازهٔ هولناك ایله دوشیور. صاعقه‌زده اولان یوکسك طاغلردن تولولات عظیمه ایله قوملر، طاشلر، قایالر ایندرمکده اولان سیللر منبت تارلالری چیکنه‌یوب کچیور...

[سن لامبردن ترجمه]

دیکر:

— نعت شریف —

باشلار لمعان ایتمکه برنیر عرفان
هرلحظه انولن کوزه‌درشیره‌طبعان

اعداسنك آلچاقلغی ایتدکجه توالی
ایلر او ضیا منکسر آفاق تعالی

برق اوردی جمالندن اوایٔ یتیمك
الك شعشعه‌لی فیضی خداوند حکیمك

بردرس ادب ویردی که اصحاب ذکایه
حیرت ویرر آثاری فحول حکمایه

برنور مبیندرکه بوتابشکه انوار
بر مثالی اولسون ایده‌مز تا ابد اظهار

هم صورتی هم سیرتی اولمغله مکمل
شایسته کورلشدر آکا پایهٔ اول

فخر ایتملیسین ای شرف نامتناهی
زیرا سکا مظهردر اومحبوب الٓهی

دیکر :

— صلاح الدین ایوبی یه —

شایستهٔ تقدیسسین ای مرد قدر زور
ایتدك اوقضا اردولرین زجته مجبور

ملتجه نصل ایتمیه‌لم نامکه تعظیم
اعدا دخی ایتمشدر ایدر فضلکی تسلیم

تیغکله قازاندك ابدی شعشعه برنام
ملت سکا دیر حضره قدر حامیٔ اسلام

علویت فطریه‌ده انکشت نماسین
بکزر روشك حیدره برشانلی فتاسین

دیگر :

— تلاطم —

تمکینی ویروب جنونی آلمش
دریا ینه اضطرابه طالمش

اولمش نجه رك سکون زمانی
هر طالغه سی بر جنون جهانی

ایتمش هیجانله سطح دریا
بیك وادیٔ هولناك پیدا

اولمقده در آن بآن سرافراز
هر موج عظیم دهشت انداز

کیدرمه ده روزکار برفن
هر طالغه یه برقبا کوپوکدن

بر آیریجه قارلی طاغ کسلمش
هر موجهٔ کف نثار مدهش

آرامسزدر او ناظر وندر
چوق باقمه محرك الجنوندر

قوپمشمی نه در قیامت ایواه
تسییر ایدییور جبالی الله [٠]

اولمقده هزار طور سیار
یکدیکره پیشدار و دمدار

ساحل کورینوری قورقوسندن
کیزلندی بو طالغه اردوسندن

[٠] « وسیرت الجبال » آیت کریمه سنه تلمیحدر.

ای باد ! کسلمه امتداد ایت
آز کلدی بوقوت اشتداد ایت

صوك شدتی طورمه ایله ابراز
قارشیکده وارایشته برسرانداز

دریا ! بنی ایله بر تماشا
سندن ایده جکمی یم تحاشا

برطامله کوزمده اك بیوك موج
ویرمشکا قورقوبویله بیك فوج

بازیچهٔ باصره مدر امواج
مغلوب متأثمدر افواج

بك کوچمی وداع دهر فانی
اولمشمی حیات جاودانی

افنا ایله روح قورقو دلمز
طوفان ایله نوح قورقودلماز

نثر قطعه مثال :

— چیچکلرم —

سویملی چیچکلر ! نه طوربیورسکز ؟ برآن اول آچیلکز ! پك اختیارم . برنفس اول آچلدیغکزی کورمك ایسترم . همان شکفته اولکزکه لطافتکز صباحمی پرتبسم ایتسون ، بوی لطیفکز آقشامی تعطیر ایلسون.

آچلمکز فردایه قالەجق اولورسه بنجه پك کچکمش اولور . اختیارلره کوره هرنفس نفس واپسین صاییلیر . نه بیلیرسکز ! بوکون سزی ابتسامه تشویق ایدن شوکونش یارین بلکه بنم تابوتم اوزرینه پرتو انداز اولور !

چیچکلر ! بزم کبی سزده بلادن آزاده اوله‌مازسکز. مضرحیوانجقلر اوزرکزه اوششورلر. شدتلی روزکارلر اسر. دها نه‌لر اولور ! بن که بونجه سنه یاشامش بر بیرجهاندیده‌یم ، آچلمه‌دن صولش نه‌قدر غنجه کوردم!

قورقمیکز ، سزی قوپارمم . بر سالخورده دکلمی یم ؟ سزدن کوزل بردمت یاپوب ده هانکی دلبره تقدیم ایده بیلیرم ؟

نظریات بی فائده ایله پك یورلدم . زیر سایه‌کزده اولق اوزره آماده ایدیله‌جك صوك خوابکاهمه چکلسه‌م ده آرتق خواب جاویده طالسه‌م !

دنیایه و داع ایده‌جکم ساعت بوراده ، یانکزده حلول ایدر ایسه مخطرهٔ شباب اولان روائح لطیفه‌کز بنی اوساعتده دخی نغمه پرداز عشق ایده بیله‌جکدر ...   [براتژه دن ترجمه]

دیکر :

— زواللی قیز —

انجنده هیچ بر کوزل رؤیا کورلمك احتمالی اولمیان شو منحوس اویقودن اویانیر او یاغیز طاغ باشنه چیقه‌رق کونشك ایلك شعاعلرینی قارشیلادم.

هنوز اویقودن اویانمش بر یاورو قوشجغز تازه چیچك آچمش بر آغاجك اوزرنده حزین حزین اوتیوردی . اوزمان بنم کوزلرم یاش ایله طولمش ایدی .

آه ! نیچون واالده‌م یوق ؟ یووه‌سی آغاجك دالی اورته‌سنده آهسته آهسته صاللانمقده اولان شو قوشجغز کبی نیچون بختیار اوله‌میورم ؟

یر یوزنده هیچ برشی بنم دکلدر . بشیکم بیله یوقدر . بی‌چاره والده سی طرفندن کویمزك معبدی اوکنده کی طاشك اوزرینه براقلمش زواللی برقیزجغزم !

آنامدن بابامدن آیری دوشدم. اوقشایشلرنده‌کی لذتی بیلمم. کوی چوجقلری بکا همشیره دیمزلر. بونلرك اویونلرینه‌ده قاتیله‌مم.

کیفلی چفتجی بنی کولکه‌لکنك آلتنده اوطورمغه هیچ چاغیرمازدی. یانوب چیتردامقده اولان آتشه داللرینك قارشیسنده چوجقلرینی قوجاغنه آلەرق اویوب اوقشادیغنی اوزاقدن سیر ایدرم.

نه یاپه‌یم؟ آغلایه آغلایه معبده طوغری روان اولورم. دنیاده بنم ایچون قاپوسی آچیق بولنه بیلیر بر یر وار ایسه اوراسیدر. دنیا اللرینی اوزرنده چکمکه باشلادیغم طاشه کوزلرمی دیکرم. بنی براقدیغی زمان والده‌مك سر یمش اولدیغنی خیال ایتدیکم کوز یاشلرینك اثرلرینی آرارم. بعض کره ده تنها مزارلغه طوغری قوشارم. بکا مزارلرك هپسی بر کورینور. بیچاره قیزجغزك یر اوستنده آناسی باباسی اولمدیغی کبی یر آلتنده ده یوقدر!

اون درت بهار موسمی کچدی که بنی ترك ایتمش اولان آغوشدن جدا اوله‌رق آغلایورم. والده جکم! کل کل! بنی براقدیغك طاشك اوزرنده سنی بکلیورم.. [صومه‌دن ترجمه]

دیکر:

— صوك تشبیه —

بکزه درکن دامنی طاوس قدسی بالنه
اش طوتارکن قامتی نورسته طوبی دالنه

ورد فردوس برین دیرکن عذار آلنه
آز کوررکن نور اسود نامنی فرخالنه

نقطهٔ امید دل تعبیر ایدرکن خالنه
ذاتنك عالمده ویرمزکن وجود امثالنه

دون کیجه جانانی بکزتدم باقنجه حالنه
جان بلب بر عاشقك امید استقبالنه

دیکر :

—آوجی—

قوشلرم ! مژده آوجیکز کیدیور
کوردی بر باشقه آو شتاب ایدیور

برکلن یوق تباعد ایتدی کیدن
شمدی آهنکه باشلایك یکیدن

قالدی شمدیلك محل حذر
ویرکز مشربجه بر قونسر

ویردی مهلت زمانه بر مقدار
اوتك اطرافی اوتدیرك تکرار

لکن اول ظالم طمع پرور
بورالردن یارین ایدرسه کذر

صوصکز قوشجغزلرم صوصکز

لفظك وزن ایله ائتلافی لفظك وزن ایله ائتلافی — « ایرادی انسب اولان لفظدن عدول ایله آکا بدل لفظ دیکر ایراد ایدلمك » و « تقدیم وتأخیرده طبع سلیمك تعیین ایده جکی حدك خارجنه چیقلمق » صورتلرینك انتفاسیله تحقق ایدر.

ایرادی انسب اولان لفظدن عدول ایله آکا بدل لفظ دیکر ایراد ایدیلیر ویا تقدیم و تأخیرده طبع سلیمك تعیین ایده جکی حدك خارجنه چیقیلیر ایسه لفظ وزن ایله ائتلاف ایتمه مش اولور. ایکنجی صورت برنوع (ضعف تألیف) دیمك

اولديغندن نظمى برنجى صورتدن زياده معيوب كوسترر .

بر نظمك متبذل اولماسى ايچون بو صورتلردن برينك وجودى كافيدر . ايكيسنى جامع اولور ايسه بالطبع بتون مردود اولمسى لازم كلير . ثابتك :

كلير بانك ستاك الله خاك مردهٔ غمدن
الندن سقئ كاچ برەنك بمانه دوشدكچه

بيتنده انسب اولان (شهيد) ه بدل (مرده) كتيرلمسندن ، نائلئ قديمك :

خاطرده ذوق دلده صفا تنده يوق مجال
ارباب غم ايرشسه ده نوروزه نيلەون

بيتنده دخى (مجال يوق) موقعنده (يوق مجال) دينلمسندن ائتلافه خلل كلمشدر. راغب پاشانك :

كورسه اغياراله جاناننى هم بزم شراب
عاشقك باغرى كبابه تب غيرتله دونر

بيتنده ايسه ايرادى انسب اولان (آتش) ه بدل (تب) كتيرلمكله برابر « عاشقك باغرى تب غيرتله كبابه دونر » جملەسى وزنه قونلق ايچون تقديم و تأخير حدينك خارجنه چيقلديغندن ايكى صورتله ده ائتلاف مفقوددر. تعبير ديكرله : عدم ائتلاف سببلرينك ايكيسى ده موجوددر . بو حال ايله بيتده (بزم ، شراب ، باغر ، كباب ، دونر) لفظلرينك اجتماعندن حصوله كلن (مراعات نظير) صنعتنك نه قدر اهميتسز قالەجغى ايضاحدن مستغنيدر .

لفظك وزن ايله كمال ائتلافى

لفظك وزن ايله كمال ائتلافى نظمك نثردن فرق اولنميه‌جق صورتده كلفتسز اولمسيله حصوله كلمير. بو يولده اولان نظمك نثردن فرقى يالكز موزونيت اولور. حتى نثر صورتنده يازيله‌جق اولسه اوزان ايله الفتى اولميان طبيعت نظم اولديغنى حس ايده‌مز. ايشته اصل نظم طبيعى بودر. اك اعلى شعرلر بودرلو نظملر ايچنده بولنور. اك كوزل فكرلر بو اسلوبده منظوم اولمق ايچون حسرت چكر. محفوظمز اولان نمونه‌لردن بعضلرينى كوستره‌لم :

مضارع

يارب بو آفرين نه توكنمز خزينه‌در !	نابى
بو نشئه‌نك صوكى البته سر كرانلقدر	»
كنارك دلبرى نازكده اولسه نازنين اولماز	»
مناسبتله اولان افترا نه مشكل ايمش !	»
حرف رجا زبانم ايله آشنا دكل	»
الله صاقلاسون، بونى حساد ايشتمسون!	»
تقليد زاغ كبك خرامانى كولديرر	شيخ الاسلام يحيى
آدمه جبه و دستار كرامتمى ويرر ؟	»
كنج استغنا كبى بر كوشهٔ راحتمى وار؟	»
كل موسميدر دفتر و ديوانه باقلماز	»
همتم شهبازى آلچاقلرده پرواز ايتدى	»
وقت شادى ده كلير موسم محنتده كچر	شيخ غالب

فیض ازلی مرد کلهداره می مخصوص؟	»
عاشقك حال دل زارینی الله بیلیر	ابن‌نجار شیخ رضا
خایده سخن مرد سخندانه یاقیشیر	»
تزه کل یاپراغیدر باد سحردن اینجنیر	اصولی
واعظك نارجهنم دیدیکی فرقت ایمش !	»
جان مرغی آرمیده دکلدر رمیده در	خیالی
آب وهوا اولنجه برخاکدن نه تمیز ؟	»
مجربدرکه باران مبتلای عید قرباندر	واصف اندرونی
بازارده کالای معارف صاتیلیرمی ؟	»
فصل بهار مرغ خوش‌آوازی سویلدر	فطنت
چشم مستك نیجه کویالری خاموش ایلر	»
بوباغك غنچهٔ رعناسی محتاج بهار اولماز	»
بوبزمك باده نوشی مست اولور اما خراب اولماز	شیخ الاسلام بهایی
هزار احباب اولان اهل تلوندن وفا کلمز	راغب پاشا
مروتمند اولان ناکامی دشمنله کام آلماز	»
عالم فانیده رسم زندکانی بویله‌در	جوری
ارباب دله ثقلت نادان نه بلادر !	»
آشنایه آشنا بیکانه‌یه بیکانه‌یز	»
انسان کامل اولمغه سعی ایله آدم اول	باقی

افندی! کنج بکه خدمت ایلمك کوچ ایمش — ثابت

ایل عید اکبر ایلدی بن ماتم ایلدم — حلیمکرای
روزکارك اوکنه دوشین آدم یوریلور — باقی

ابیات

اظهار کین شعار دل زارمز دکل
اغیار ایله جدال بزم کارمز دکل — نابی

نه قصر دلکش کاشن نه صحن باغ آرارز
شو تنکناده همان کوشهٔ فراغ آرارز — راغب پاشا

دنیایی بر صفایه ویرن رند بی نوا
کمتر متاع ذوقنی دنیایه ویرمه مش — جوری

غنای قلبه سبب دولت قناعت ایمش
جهانده جای فرح کوشهٔ فراغت ایمش — فطنت

میان لجهٔ محنتده چاره سز قالدق
بر آز مساعدهٔ روزکاره محتاجز — ثابت

محیط دائرهٔ عشقدن خروج محال
نه چاره قبضهٔ تقدیر کردکارده یز — عونی بك

مجربان امورك کلامی کرچك ایمش
یالان دیدکلری دنیایی بویله بیلمز ایدم — »

بن سنك آب حیات لبکك تشنه سی یم
طالب چشمهٔ حیوان ایسه م انسان دکلم

اصحاب طبیعته کوره کمال ائتلافی حاوی بر مصراع، بر بیت نظم ایتمك اوقدر کوج بر شی دکلدر. فقط بو طبیعیلکده بش بیتلی بر غزل سویلمك حقیقةً مشکلدر. اکثریا بویله طبیعی اوله رق سویلنیلن سوز وزنه کلمز. وزنه کلن سوز بویله طبیعی اولماز. ذهنمزده کمال ائتلافی حاوی اوچ درت بیتدن متشکل بر منظومه آرادق. مشارالیه عونی بکك بر نشیده سندن اولان ابیات آتیه‌یی بوله بیلدك :

— سوز —

سوز کالبد قدر بنی آدمه جاندر
سوز واسطهٔ رابطهٔ عالیاندر

سوز بر نفس ساذج بی رنکدر اما
بر همزن صورتکدهٔ کون و مکاندر

یارب بونه حالت بونه تأثیرکه بر سوز
رونق شکن معرکهٔ سیف وسناندر

یارب بونه قدرتکه سراپای ممالك
فرمانبر شمشیر جهانکیر زباندر

بر نظمك بو قبیلدن عد اولنمسی دور اصلاح ادبیات دینلمکه استحقاق کوسترن زمانمزده تجویز ایدلمه‌مکده اولان مسامحاتدن سالم بولنمسنه متوقفدر. یالکز ترتیب الفاظجه اولان طبیعیلك کفایت ایتمز. مثلا باقینك ضروب امثال عثمانیه صیره سنه کچمش اولان :

کورەلم آینهٔ دوران نەصورت کوسترر

مصراعی ترتیب الفاظ جهتیله نثر کبی اولدیغی حالده (کورەلم) بزجه تجویز اولنه‌میه‌جق بر امالەیی شامل اولدیغندن ینه بزجه نظم طبیعی مثاللرندن عد اولنه‌ماز.

— استطراد —

بومصراع زمانمزده سویلنمش اولسه (کورەلم) ه بدل (باقەلم) دینیلیردی. باقی معاصرلرندن نوعینك کذلك ضروب امثال عثمانیه صیره‌سنه کچمش اولان وباقینك مصراعی کبی امالەلی اولمدیغندن بزجەده نظم طبیعی مثاللرندن معدود بولنان:

بروجهه ناظرز کورەلم حق نەکوسترر

مصراعی دە بومدعایی اثبات ایدر شواهددندر

(انتهی)

زمانمزده تجویز ایدلمکده اولان مسامحاته کلنجه: بونلر طبیعیلك موانعندن معدود دکلدر. بالاده کوستریلن

کنارك دلبری نازك ده اولسه نازنین اولماز

مصراعی بری (دلبری) ده، دیکری (اولسه) ده اولمق اوزره ایکی امالەیی شامل اولدیغی حالده طبیعیلکدن چیقمش دکلدر.

فیض ازلی مرد کلهداره می مخصوص؟

آب وهوا اولنجه بر خاکدن نه‌یتمز؟

بوباغك غنچهٔ رعناسی محتاج بهار اولماز

کبی مصراعلرده کی اماله‌لرده بویله‌در . (اماله) مبحثنده ایضاحات ویریله‌جکدر .

بعض اسباب واردر که سلیقهٔ شاعرانه‌یی (نظم طبیعی) دیدیکمز بوصورتدن عدوله مجبور ایدر . نثر کبی یازلمغه مستعد اولان بر نظمی تقدیملی تأخیرلی یازدیرر . بوحالده طبیعیلك ایکنجی صورتده بولنور . نثر کبی یازلمش اولسه طبیعیلکه رعایت ایدلمه‌مش اولور . (تقدیم — تأخیر) مبحثنده ایضاحات ویریله‌جکدر .

لفظك لفظ ایله ائتلافی — آره‌لرنده انسیاق کلام جهتجه اك زیاده مناسبت اولان لفظلرك اجتماعیله تحقق ایدر . لفظك لفظ ایله ائتلافی

آشاغیکی پارچه‌لرده (ییلدیریم) و (تیمور) ایله (سپر صاعقه) نك ، (قولومب) ایله (کوکرجین) ك ، (نوح) ایله (طوفان) ك ائتلافی اویولده‌در :

لکن ییلدیرم اقلیم عثمانی‌یی جولانه مساعد بولدیغندن اطرافنده اولان حصار انحصاری دویرمکده وخارق عاده بعض اطوارینك صدمتی اساس اداره‌یه خلل ویرمکده ایکن تیمور مشهور برسپر صاعقه کبی طریق استیلاسنه دیکلمشدر .

[دور استیلا]

فی الحقیقه مشهور قریستوف قولومب سفینهٔ نوحدن طوپراق تحریسنه کیدن کوکرجین کبی برشدتلی طوفان اعتراض آره سندن چیقه‌رق آمریقایی کشف ایله عالم انسانیته ینه بوعالم ایچنده بر جهان دیکر الحاق ایتمکه طوقوزنجی عصرده موفق اولمش ایدی .

[جزمی]

شیخ غالب بیت آتیده (یاقوت) ایله (الماس) ی پارلاق بر صورتده تألیف ایتمشدر :

یاقوت کبی شراب انکور
الماس کبی پیالهٔ نور

بالفرض :

یاقوت کبی شراب انکور
آینه کبی پیالهٔ نور

یاخود :

تسنیم کبی شراب انکور
الماس کبی پیالهٔ نور

دینلسه او پارلاقلق قالماز .

معنانك وزن ایله ائتلافی — معنانك وزن ایله ائتلافی — فکرك جریان طبیعیدن چیقماسیله تحقق ایدر .

ثابتك شو بیتی بو ائتلافدن محرومدر :

کنار حوضده مهتابه قارشی سینه چاك اولمش
ایدوب عکسیله حوضی معدن سیماب لب برلب

« کنار حوضده مهتابه قارشی سینه چاك اولمق » خصوصنك تصورنده « عکسیله حوضی لب برلب معدن سیماب ایتمك » کیفیتنه تقدمی طبیعی اولدیغنه کوره « کنار حوضده مهتابه قارشی سینه چاك اولوب عکسیله حوضی لب برلب معدن سیماب ایتمش » دینلمك لازم کلیرکن وزنك تضییقیله « عکسیله حوضی لب برلب

معدن سیماب ایدوب کنار حوضده مهتابه قارشی سینه چاك اولمش » دینلمشدر .

معنانك معنی ایله ائتلافی

معنانك معنی ایله ائتلافی — برخصوصك دیگر ایکی خصوصدن هر برینه مقارنتی ممکن ایکن بونلرك مناسب ویا انسب اولاننه مقارن اولمسیله تحقق ایدر .

مثال :

جهان برتازه رونق بولدی برروح مصورله
عجبمی تازه لنسه داستان ماه کنعانی

جهان اولدی مسلم بر جهان آرا شهنشاهه
پر ایتدی نه رواقی غلغل کوس جهانبانی

[نفعی]

ایکنجی مصراعلر یکدیکرك یرینه کچیریله‌رك بیتلر :

جهان برتازه رونق بولدی برروح مصورله
پر ایتدی نه رواقی غلغل کوس جهانبانی

جهان اولدی مسلم بر جهان آرا شهنشاهه
عجبمی تازه لنسه داستان ماه کنعانی

صورتنه قونلسه ائتلاف خللپذیر اولور. چونکه « جهان برروح مصورله تازه بررونق بولمق » جهتیله « ماه کنعانی داستاننك تازه‌لنمسی » ـ « جهان برجهان آرا شنشاهه مسلم اولمق » مناسبتیله ده « کوس جهانبانی غلغلنك نه رواقی پرایتمسی » انسبدر .

کذلك شاعر مشار الیهك :

شکوه بخت واقبالیله نزنده شهنشاهی
کمال عدل وانصافیله پاینده جهانبانی

بیتی :

شکوه بخت و اقبالیله پاینده جهانبانی
کمال عدل وانصافیله نزنده شهنشاهی

شکلنه افراغ اولنسه ینه اوقبیلدن برعدم ائتلاف پیدا اولور .

حشو حشو — اساساً ایکی نوعدر :

— حشو مفسد .
— حشو غیر مفسد .

حشو مفسد حشو مفسد — افاده‌سی مقصود اولان فکری اخلال ایدن حشودر .

حشوك بو درلوسی معنایه طوقونه جغی جهتله لفظ غلبه‌لکندن عبارت قالماز ، اساس مقصدی خراب ایدر . سوز آره سنده حشو مفسد ایرادی متکلمك هانکی فکری ترویج ایتمك ایستدیکنی بیلدیکنه حکم ایتدیره بیله جك بربیوك نقیصه اولدیغندن اساتذه آثارنده پك نادر بولنور . بولنانلرده الك بیوك آدملرك بیله مخطرهٔ عجز بشر اولان تأثیراتندن قورتلغه مقتدر اوله مدقلری غفلته حمل اولنور . نفعینك نصوح پاشا مکتوبی وصفنده‌کی قصیده‌سنك مطلعی اولان :

نه نامه‌در بوکه حسن بیان عنوانی
ایدر کشاده دل وطبع مستمندانی

بیتنده واقع (عنوان) لفظی حشو مفسد عد اولنه بیلیر. چونکه شاعرك مقصدی نامه‌نك هیئت عمومیه‌سنی مدح اولمق لازم کلدیکی حالده (حسن بیان) ك (عنوان) ه تخصیصی سائر جهتلرینك حسن بیان مزیتندن عاری اولدیغنی ایهام ایدییور . فی‌الواقع آلت طرفنده :

نه نامه‌در بوکه کیف رحیق مضمونی
و یرر ملاحظه‌یه برنشاط روحانی

دینیله‌رك کیفیت تعمیم ایدیلیورسه‌ده برکره اوواهمه ذهنه کلمش بولنیور . بوندن باشقه بر مکتوبك عنوانده حسن بیان تصور ایتمك‌ده برآز غریب کورینور . حقیقت حال شاعرك « نه‌نامه‌در بوکه حسن بیانی » دیه‌جك ایکن‌وزن وقافیه‌نك سوقیله « نه‌نامه‌در بوکه حسن بیان‌عنوانی » دیمکه‌لزوم کورمش اولمسندن عبارتدر . حتی مصراع ثانیده « ایدر کشاده دل مستمندانی » و یا « ایدر کشاده طبع مستمندانی » دیمك کافی اولدیغی حالده ایکیسندن برینی حشو غیرمفسد عد ایتدیره‌جك صورتده (دل) ایله (طبع) ی جمع ایتمسی‌ده اکمال وزنه مجبور بولنمسندندر .

نسخهٔ صحیحه‌نك (حسن بیان عنوانی) دکل ، عطف ایله (حسن بیان وعنوانی) اولمسنه احتمال و یرمك نفعینك طرز انشادندن تغافل ایتمك دیمك اوله‌جغی آریجه نظر دقته عرض اولنور .

(مولدین) عنوانیله یاد اولنان بلغـای عربك الك مشهور-لرندن اولان (ابو الطیب) لك « دنیاده موت اولمیدی شجاعتك ، سخاوتك ، صبرك مزیتی قالمازدی » [٥] قولنده‌کی (سخاوت) حشو مفسد عد اولندرق دینلمش که :

— واقعا دنیـاده موت اولمدیغی تقـدیرده مزیتی قالمامق خصوصی شجاعتله صبره کوره طوغریدر . چونکه اولمیه‌جکنی یقیناً بیلن بر آدم نره‌یه اولسه هجوم ایتمکدن صاقنماز . کذلك عاقبت نائل سلامت اوله‌جغنده شبهه ایتمین بر کیمسـه اوغرادیغی شدائده قولایلقله صبر ایدر . شو حالده کرك شجاعته ، کرك صبره مزیت ویرن شی حلول موت احتمالی اولمش اولور . اما سخاوته نسبتله بو وجه صحیح دکلدر . زیرا اولمیه‌جك بر آدمك ایلریده لازم اولور ملاحظه‌سیله بذل مالدن توقی ایتمسی طبیعی کورینور . بو صورتده سخاوته مزیت ویرن شی حلول موت احتمالی دکل ، بالعکس دنیاده خلود حالی اولمق لازم کلیر »

شاعرك (سخاوت) دن مرادی (بذل نفس) اولدیغنی ادعا ایله تأویله قالقیشانلره شویله جواب ویرلمشدر :

— اورته‌ده موت اولمینجه بذل نفسـك معنـاسی اهلاك

---

[٥] « ولا فضل فیها للشجاعة والندی ـــ وصبر الفتی لولا لقاء شعوب» بیتنك مألیدر . بزه قالسـه بوراده (فتی) لفظنـك ده حشو غیر مفسـد اولدیغنه قائل اولدرق (والصبر) دینلملی ایدی دیر ایدك .

شاننده اولان شیلردن احترازایتمکدن عبارت قالمق ضروریدر .
بوایسه شجاعتك عینیدر »

(ابن جنی) نك بو بابده درمیان ایتدیکی قول معقول شو مآلده‌در :

— دنیاده خلود ایله برابر عسردن یسره ، شدتدن رخایه انتقال انسانه مدار تسلی اولور . بناءً علیه سخاوتك بیوك بر حسنی قالماز »

دیمك ایستیورکه :

— دنیاده خلودی فرض اولنان کیمسه‌نك بذل مال ایتدیکی صورتده دوچار اوله‌جغی ضرورت عالمده جاری اولان قانون تبدل مقتضاسنجه بر زمان صکره مبدل رفاهیت اوله بیلیر . او آدم ایشته بوجهتی تذکرله تسلی بولور . « شمدیلك کرفتار ضرورت اولدم . فقط مادامکه بن ابدی اولوم یوقدر ، ایلریده البته نائل رفاهیت اولورم » دیر . بوصورتده بذل مال خصوصنده اوقدر صعوبت قالمیه‌جغندن سخاوتده بیوك بر حسنت‌ده قالماز . بناءً علیه ابوالطیبك قولنده‌کی (سخاوت) لفظی حشو مفسد اولمامش اولور .

حشو غیر مفسد :

حشو غیر مفسد — اوچ نوعدر :

— حشو قبیح ،
— حشو ملیح .
— حشو متوسط .

حشو قبیح

حشو قبیح — زائد محض اولدیغندن سوزه چرکینلك ویرن حشودر .

حشوك بو نوعی هر نصلسه اسکی ادبامزك چوغنه کوزل کورنمش . اثرلرینك هانکی یاپراغی آچلسه برقاچ حشو قبیحه تصادف اولنه‌بیلیر . هله (تردیف مترادف) و (عطف تفسیری) دینیلن ویللرده ایراد اولنمشلری پك چوق بولنور .

برقاچ مثال :

الی هذا الآن منتظم سلك شهور و سنین اولان ایام محمدت آثاری عد (وشمار) وهرمائهٔ کامله‌سن بر قرن اولق اوزره اعتبار و براعهٔ براعتله ثبت ایدوب بیرایهٔ دست اشتهار ایتمشلردر.

[نعیما تاریخی]

ملکهٔ مرحمت واحسان موجب جمال مظاهر سلطانی ومآل متخلقان اخلاق رحمان منتهیٔ سعادت جاودانی اوله‌جغی بی ریب (وگمان) در.

[عاصم تاریخی]

بوفقیر جانبنك خصم جانی اولوب بی‌سبب (وعلت) ناوك عزل واهانته آماج واسباب آسایش (وراحت) می تاراج ایلدی .

[اوفجی زاده منشآتی]

« یوق اکر ایلچی بکك امریله ایسه نصل لساندر ؟ بزده بونك ترضیه سنی ایسترز » کبی دیرنجه سوزلرله باباغی ایلچی و ترجمانی صوچلاندرمق ممکن ایکن مرام (ومقصود) باشقه اولدیغندن...

[عاکف پاشا تبصره سی]

اوقاریس نام دختر ناهید اخترك آغوشنه امانت وبعد زمان بوكاره ابتدارینه اظهار پشیمانی (وندامت) ایلدی .

[تله ماق ترجمه سی]

عتدئرشك (وحسد) یوق دل بی باکمده
او لمسه نظم سلیسمده عجبمی تعتید نفعی

سنی مدح ایتمسون یانیلسون اهل دل ودانش
که انوع مکارمله وجودك فرد (ویکتا) در «

لسانم ترجمان سر غیب الغیب لاهوتی
کتابم نسخهٔ دیوان پرمضمون (ومعنا) در «

امسا که پرده داراق ایلر تغافلی
وضع غروری شرم (وحیا) صورتنده در نابی

کوستر سرکشته حال وادیٔ وحشت هنوز
کرد باد دشت (وصحرا) روح مجنونی بکا نائلیٔ قدیم

عدو یه عرضه قیلوب دستبرد کراری
آکلدی غزوهٔ خیبر قدر بوفتح (وکشاد) ثابت

حرفکیر اوله ظرافت صاتمه
سوزکه کذب (ودروغ) ی قاتمه سنبلزاده وهبی

نفعینك قابل تنظیر اولمیان قصائد بلیغه‌سندن معدود بولنان (ایلر) قصیده سنك شو خاتمه‌سنه بر کره عطف نظر تنقید ایده‌لم:

تا جلوه که رایتنی خسرو انجم
که مملکت خاور وکه باختر ایلر

منصور ایده هر پرده خدا رایت بختن
تاخسرو سیاره فلکده سفر ایلر

طرز افاده‌یه نظراً مقصد ایکیدن خالی اوله‌ماز: یا «کونش

گاه مشرقده ، گاه مغربده رایت نما اولدقجه خدا رایت بختنی هر یرده منصور ایده ! » و یا « گونش فلکده سفر ایتدکجه خدا رایت بختنی هر یرده منصور ایده ! » دیمکدن عبارت اولور. برنجی صورته گوره :

تا خسرو سیاره فلکده سفر ایلر [۱]

مصراعی کاملاً ـ ایکنجی صورته گوره ایسه :

تا جلوه‌گه رایتی خسرو انجم
گه مملکت خاوروگه باختر ایلر

بیتی طاقیله حشو قبیح رنگنده گورینور.

دینله‌بیلیر که :

ـ شاعرك مرادی « گونش گاه مشرقده ، گاه مغربده جلوه‌گر وفلکده سفر بر اولدقجه ... » دیمکدر. بو حالده مصراعك و یا بیتك حشو قبیح محذوری برطرف اولور »

جواباً دینله‌بیلیر که :

ـ بو صورت بالفرض قبول اولنسه مصراعك تأخیری خصوصی باشقه‌جه بر اعتراضی دعوت ایدر. « شویله اولدقجه بویله اولسون !.. » دیه دعایی بیتیردکدن صکره تکرار بر « تو-قیت » ایراد ایتمك قانون بلاغتك هانکی قاعده‌سنه تطبیق اولنه بیلیر ؟ نفعی بو قصیده‌یی انشاد ایدرکن :

---

[۱] گونش حقنده « فلکده سفر ایلر » دینیلوب دینیله‌میه‌جکی بومبحثه تعلق ایدر مسائلدن دکلدر.

منصور ایده هر یرده خدا رایت بختی

مصراعنه کلدیکی صیره‌ده اوجله :

تا جلوه‌که رایتی خسرو انجم
که مملکت خاوره‌که باختر ایلر

دیمش اولدیغنك غرقنه وارمیان برذات « نه‌مدتجه ؟ » دیه‌صور-
مامشکه آنفاً ایراد ایلدیکی توقیتیه‌یی تکرار یوللو :

تا خسرو سیاره فلکده سفر ایلر

دیمکه مجبوراولمش بولنسون ! مصراعك تقدیمنه امکان بولنه‌رق
بیتلر :

تا جلوه که رایتی خسرو انجم
که مملکت خاوره‌که باختر ایلر

تا خسرو سیاره فلکده سفر ایلر
منصور ایده هر یرده خدا رایت بختی

صورتنه قونلسه‌ده افاده‌نك کسب ایده جکی طرز عجیبدن قطع
نظر (خسرو سیاره) تعبیری اورته ده حشو قبیح اولمق اوزره
قالیر. طوغریسنی سویلیه‌لم : اویله سوزلر تأویلات اضطراریه
قبیلندندر. تنبعك وجدانه مراجعت اولنسه ظن ایدرزکه « تا
خسرو سیاره فلکده سفر ایلر » مصراعنی یر طولدرمق ایچون
یازدیغنی کتم ایتمز »

مشارالیهك سائر بعض قصائدینك خاتمه‌لری دخی بویله
بی‌لزوم کلماتی حاوی اولدیغی ارباب تتبعه کوره محتاج اثبات دکلدر.

حشو قبیح نثرده اڭچ کورینور . بونك برنمونه سنی کورمك ایچون کیف ماتفق آچدیغمز (تاج التواریخ) ك شو پارچه سنه باقه‌لم :

بیرون حصارده اولان سپاه ظفر پناهك دست امدادینی درون حصنه کیرن مجاهدلردن کوتاه ایتمکله اول دلاورلرك جمله‌سی شهید وحیات دنیا تمتعندن نا امید اولدیغی معروض درکاه فلك اشتباه اولدقده درون اشفاق نمونلری حر حمیت ایله سوزان وآتش غضبلری فروزان اولوب شمشیر عدو التقاملرین نیام انتقامدن اخراج ودست کرم پیوستلری ایله کروه لجاج اعمارینی تاراج ایدوب ساقیٔ تیغ آبدار ایله بالذات نیجه دیو سیرته هادم اللذات حمیمن ایچیردیلر و نیجه دشمن زشت اهرمن سرشتی تیغ بی دریغلرندن کچیردیلر .

برېختیارکه شهید اولور ، البته حیات دنیا تمتعندن ناامید اولور . بوصورتده (اول دلاورلرك جمله‌سی شهید) دینلدکدن صکره (وحیات دنیا تمتعندن نامید) دینلمك ایچون نه لزوم قالیر ؟

« ساقیٔ تیغ آبدار ایله بالذات نیجه دیو سیرته هادم اللذات حمیمن ایچلردیلر » عباره سیله « و نیجه دشمن زشت اهرمن سرشتی تیغ بی دریغلرندن کچیردیلر » فقره‌سی بیننده مآلجه نه فرق واردر ؟

فضولینك مشهور شکایتنامه سندن اولان سطور آتیه‌یی ده کوزدن کچیره بیلیرز :

طقوز افلاکه استغنا ایدرکن اوقافدن طقوز آقچه وظیفه‌یه قناعت قیلوب عرض آلدم و برات ایچون درکاه عالمپناهه ارسال ایدوب مترصد اولدم . مدت ترصد منقضی اولدقده و ایام انتظار سر انجام بولدقده مبشرلرکه مژدهٔ تشریف بشارت یتوردیلر ، بکا مثال میمون وبرات همایونی کتوردیلر . حلیهٔ معارف ایله آراسته وزیور عرفان ایله پیراسته ...

(مدت ترصد منقضی اولمق) ایله (ایام انتظار سر انجام بولمق) باشقه باشقه شیلر میدر ؟

(حلیهٔ معارف ایله آراسته وزیور عرفان ایله پیراسته) دینیله جکنه (حلیهٔ معارف وعرفان ایله -- یاخود — زیور معارف و عرفان ایله آراسته — ویا — پیراسته) دینلسه کفایت ایتمزمی ایدی؟

حشو قبیحك نثرده باشلیجه منشأی « طمطراقی لفظ غلبه لکنده آرامق » فکر سقیمیدر . (اطراف وجوانب — اعتراف واقرار — الحاح وابرام — اوقات واحیان — بدیهی وآشکار — بیع وفروخت — جنك وحرب — جهل ونادانی — حرص وآز — خوف وهراس — زیب وزینت — سهل وآسان — شاد وخرم — صلح وآشتی -- عهد وپیمان — قتل واعدام — قد وقامت — لایق وجدیر — محو ونابود -- مختفی ونهان — مدح وستایش — مسکن ومأوی — معمور وآبادان — ناله وفریاد — نصح وپند — وقت وزمان — یأس ونومیدی — یغما وغارت) کبی بر طاقم ایکیز تعبیرات هپ اومنشأدن تولد ایتمه شیلردر . مکتوبنده (غموم وهموم) تعبیرینی استعمال ایدن برکاتبه « غموم یتشمیورمی ؟ هموم نه لازم! » دینلسه نه دیر ؟ بویله تعبیرلرك (دکیز دریا — دلی دیوانه) کبی تعبیرلردن فرق وار ایسه دیه جکمز یوق .

بو درلو تعبیراتك الك فنالری (محو وپریشان — استیصال واضرار) کبی برنجیلری ایکنجیلرندن بتون بتون مغنی اولانلریدر . سجع یاپمق داعیه سی بالاده کوستریلن فکرك تفرعاتندندر .

ویسی کبی ، نرکسی کبی منشیلرمز سکز کلمه ایله افاده اولنه جق برمعنایه برسجع خاطری ایچون سکز دها علاوه ایدرلرمش !

نظمده ایسه حشو قبیح ینه اوفکر ایله برابر اکمال وزن ، تزویج مصراع کبی خصوصاتدن نشأت ایدر . نفعی :

بوله دیوان همایونی کمال رونق
آرته کوندن کونه کیتدکجه شکوه وشانی

بیتنده (کوندن کونه) تعبیرندن صکره معناجه وجودینه قطعا لزوم کورلمیه‌جکی محتاج ایضاح اولمیان (کیتدکجه) کلمه سیله اکمال وزن ایتمش . شیخ غالب کذلك اکمال وزن ایچون :

غوغایه اکر دوشرسه تدبیر
ایشته قلم ایشته تیغ وشمشیر

بیتنه بر (تیغ) صوقشدرمش . [*] ینه مشار الیه :

کامی اوقونوردی خیرآباد
نابی اولنوردی خیر ایله یاد

حقا که عجیب بر اثر در
اربابی یانده معتبردر

[*] سید وهبینك :

آدم اودرکه ایتمیه تغییر وضعنی
اقبال وبخت کندینه یاراولمش اولمامش

بیتنده کی (بخت) ایله سنبلزاده وهبینك :

عم وغم بر یازیلیر املاده
فرقی برنقطه‌در آنجق سادِه

بیتنده کی (ساده) دخی بوقبیلدندر .

دیدکدن صکره نابینـك بو اثری اختیارلغنـده یازلمش اولدیغنی سویلك ایستیه‌رك :

هنکام هرمده سویلمشدر

دیمش . افاده‌سی مقصود اولان معنایی تمامیله حاوی بولنان بو مصراعی یالکز براقامق ایچون برمصراع دها سویلك لازم کلنجه معنی جهتیله آنك عینی اولمق اوزره ·

پیر اولدیغی دمده سویلمشدر

دیمکدن باشقه چاره بوله‌مامش · (مجموعهٔ معلم) ده ملاحظهٔ آتیـه درمیان ایدلمش ایدی :

شیخ غالبك :

هنکام هرمده سویلمشدر
پیراولدیغی دمده سویلمشدر [٥]

بیتی هم تکرار لفظی‌یی ، هم‌ده تکرار معنوی‌یی مشتملدر. بونده‌کی تکرار لفظی (اعادهٔ ردیف) قاعده‌سنه مستند ایسه‌ده تکرارمعنوی ـصانیرزکه ـ هیچ برفائده‌یه مبتنی دکلدر. چونکه (هنکام هرمده) دیدکدن صکره برده (پیر اولدیغی دمده) دیمکه لزوم یوقدر. (پیر اولدیغی دمده) نك (هنکام هرمده) یی تفسیر یوللو ایراد اولندیغی ادعا ایدیله‌جك اولورسه دینیلیرکه :

ـــ تفسیرده قاعده مفسرك مفسردن مستغنی ویا بالعکس مفسرك مفسردن

[٥] مشار الیهك :

وارمی هله سویلنلمدك سوز
قالمشمی مکر دینلمدك سوز

بیتی‌ده بوکا بکزر. مصراعلری یکمادر.

مفتی اوله‌مسیدر. اولورسه ایکیسندن برینه لزوم قالماز. ظنمزه گوره بوراده (هنگام هرم) (پیر اولدیغی دم) ایله تفسیره محتاج دگلدر. بناءً علیه تعبیر ثانی (تطویل) قبیلندن اولور. سزك ادعا گزه گوره محتاج ایسه او حالده دخی (پیر اولدیغی دم) دینیلنجه (هنگام هرم) لزومسز قالیر. بناءً علیه بو گره‌ده تعبیر اول تطویل قبیلندن اولور. معناجه بینلرنده قطعاً فرق اولمیان بو تعبیرلردن یالکز بری شیخك مرامنی افاده‌یه کافی ایدی. [انتهی]

منقح شعر سویلمك گوچ. مثلا بر فکر اولور که اوچ مصراع ایله بلا نقصان افاده اولنه‌بیلیر. حال بوکه شاعر آنی ایکی بیتلی بر قطعه‌یه درج ایتمك ایستر. اساس فکردن خارج اوله‌رق سویلنیله‌جك مصراعی نه صورتده تشکیل ایتملی که حشو ملیح و یا حشو متوسط عد اولنه‌بیلسون؟

نثرده بویله مشکلات اولمدیغندن حشو قبیحدن عاری بر صورتده یازلمسی بالنسبه قولای اولدیغی حالده اسکی نثرلرده بنده اسکی نظملردن زیاده حشو قبیح گوریلیور. سببی ساحهٔ نثرك وسعتیدر. «یازه‌جغم شیده المدن گلدیکی قدر صنایعپردازلق گوستره‌جگم. خصوصیله سجعسز هیچ بر فقره یازمامغه غیرت ایده‌جگم» قرار قطعیسیله قلمی النه آلان بر ناثر مقتدر نه‌لر یازماز؟

اوللری برشاعر ماهرده عینیله بو فکرده بولنوردی. فقط دائرهٔ نظمك محدودیتی ایستدیکی کبی اکنه بوینه اجالهٔ خامه ایتمکه طبیع مساعد بولنمازدی. بناءً علیه مکلف صورتده سویلنمش بر شعرینه او یولده یازلمش بر نثره نسبتله اهون اولوردی.

مثلا نابینك بر تذکره سیله بر غزلی یان یانه کتیرلسه غزلك تذکره‌یه نسبتله ساده قالدیغی کوریلور . ایشته تکلفات منشیانه دینیلان شیئك نه دیمك اولدیغی او زمان آکلاشیلیر .

نرکسینك شیخ‌الاسلام یحیی افندی وصفنده‌کی قصیده‌سندن اولان شو نظمی کورلسون :

الله آل نرکسیا جام صفا پیمایی
چونکه کوردك بودم خرم بهجت زایی

کج اوطور مصطبهٔ عشرته جمشیدانه
کج ایدوب طرف کلاه سر استغنایی

منت اللهه که ایردك بوزمان طربه
شکر مولایه‌که کوردك بودم زیبایی

بارك الله زهی موسم عیش ابدی
لوحش الله خوشا وقت قدح پیمایی

اول کریم ابن کریم افضل افضل زاده
جد بجد ایلدی احیا اثر آبایی

ذاتنه جمع بحرین دیسه‌م ارزانی
آنده فتوی ایله جمع ایتدی خدا تقوایی

برده آنی تعقیب ایدن شو نثرینه باقلسون :

حبذا دولت عظمای عالم وآدم که خامهٔ حل مشکلات ملل وامم اول معلا جناب خجسته قدمك کف کریم عطای کهر پاشنه مسلم وخلعت مذهب مذهب کریبان ومطلا دامن حضرت امام اعظم اول یکانهٔ عرب وعجم

وحلال عويصات علوم وحكم حنـرتلرينك نسيج زرين تردفهٔ قلم خجسته رقمى ايله مطرز ومعلمدر.

بو نثرك او نظمى يازان قلمك اثرى اولديغنه انسان كوچ اينانه‌بيلير . هيچ شبهه يوقدركه مرحوم او نظمى ده بو نثرقدر كلفتلى يازمق ايستمشدر ، قصيده‌نك بالضروره اويله ساده بر شى اولمسنه تأسف ايتمشدر .

نظمده تتابع اضافاتك اوچدن ، هله دردن زياده سنه نادراً تصادف ايدلمكده اولمسى‌ده اوزانك مساعده‌سزلكندن دكلمى ؟

اسكى ويكى بعض محرراتده كورلديكى وجه ايله (ايسه‌ده) تعبيريله امثالى متعاقب كتيريلن ادات استدراك دخى حشوك بو نوعندن معدوددر .

مثـال :

بعضاً مقدم اولەرق ايراد اولنديغى غير مستتر ايسه ده (لكن) قليل ونادردر. [مطول ترجمه‌سى]

ديكر :

شمدى‌يه قدر علم تفسير ومنطق ودها فنون سائره‌يه دائر خيلى كتب ورسائل طبع ونشر اولنمش و حتى الآن كرك درسعادت وكرك ممالك محروسهٔ شاهانه‌نك جامعلرنده اوقونمقده واوقودلمقده بولنمش ايسه‌ده (لكن) بودفعه علم كلامدن اولوب .... [ترجمان حقيقت]

(مجموعهٔ معلم) ده بيان اولنديغى اوزره او تعبيرلردن صكره ادات استدراك كتيريلەمز. مثلا « پك كوزل دكل ايسدده چركين ده

دکلدر » دینیلیر. « پك کوزل دکل ایسه‌ده فقط چرکین‌ده دکلدر » دینیله‌من . ادات استدراك کتیریله‌جك ایسه عباره « پك کوزل دکلدر ، فقط چرکین‌ده دکلدر » صورتنه قونلق لازم کلیر .

ادات تعلیل اولان (دن) ی متعاقب کتیریله‌جك (بناءً علیه ، بنابرین) کبی تعبیرات تعلیلیه‌ده بوقبیلدن اولور . مثلا « یانده قلم بولنمدیغندن بناء علیه یازی یازه‌مدی » دینیله‌من . یا « بنـاءً علیه) سز اوله‌رق « یانده قلم بولنمدیغندن یازی یازه‌مدی» دینیلیر یاخود عباره « یانـده قلم بولنمدی ، بناءً علیه یازی یازه‌مدی » شکلنه قونیلور .

حشو ملیح

حشو ملیح — سوزه کوزللك ویرن حشودر .

شیخ غالبك !

اورواح که تحفهٔ خدادر
خاك ره شاه انبیادر

نعت شریفنده اصل مقصد « ارواح خاك ره شـاه انبیـادر » دیمکدن عبارت اولدیغی حالده ایراد ایدیلن « که تحفهٔ خدادر » ترکیب توصیفیسی حشو ملیح عد اولنور . [*]

عونی بکك :

احیا شیوهٔ یغماده مبهوت ایلر اعدایی
خدا کوسترمسون آثار اضمحلال بریرده

[*] « الله که موجد جهـاندر — بیك درلو نقـابدن عیـاندر » بیتنده‌کی « که موجد جهاندر » ترکیبی‌ده بونك نظیریدر .

بیتنك مصراع ثانیسی تشکیل ایدن جملهٔ دعائیه ده بویله‌در — اصل مقصد برنجی مصراع ایله افاده اولنمش بتمشدر .

برقاچ مثال دها :

طبیعتك بو تماشی اهل دانش وبینشی صحیحاً وجده کتیرر برحالده ایدی . مکر بوطاغك اتکاری سراپا یابان چیلکلکی ایمش . معیت عاجزیده بولنان یوز بوقدر آدم برقاچ ساعت چیلك دوشیروب یدیلر . بالی بیله اولندی . آقشام قوناق یرینه یتشمك اوزره بولطیف چیلکلکی (طبوره) ترك ایله ایلری حرکته مجبور اولدق . [جودت پاشا]

مکتوبك اوزونلغنه تشکر ایدرم .

بروز من بغیر از سایهٔ من نیست یار من
ولی اوهم ندارد طاقت شبهای تار من

بیتنك تصویر ایتدیکی لیالیٔ تنهاییده (کواکبه‌مى یانعده بولدماز ایکن) بکا یار اولدی . [کمال]

حتی یاقسه‌لك آ ! اوقوجه سید بیله اثرینه یالکز تعریفات دیمش . تعریفات علوم دیمه‌مش . حاصلی (برادر !) بز سقراط کبی برحکیم ، ژوسو کبی برادیب اوله بیلیرز . فقط ابن سینا کبی ، سید کبی ، ابن کمال کبی ، «دومبولد» کبی برعالم یتیشدیره‌ جك قابلیتی‌ بزده یوق اولسه‌ق بیله‌مش‌ اولورز . [کذا]

(افندی !) طعن ایدنك عقلی واری مجنونه
کروه اهل هوا ایچره بری بیك دلی وار راغب پاشا

وار ایسه برده‌نك (عرض ایله) اثبات ایله
اولمازمحض مباهات بو دعوایه دلیل »

سنی شایسته کوروب ایلدی (تأییدایله) حق
ید اقبالکه تسلیم زمام دولت منیفنه

حشومتوسط حشومتوسط — سوزه کوزللك ويرمديکی کبی چرکينلك ده ويرمين حشودر.

برقاچ مثال:

اندلسده اولان ملوك امويه اون يدی نفر (کيمسه) اولوب نسيلری کنارده تحرير اولنديغی وجه اوزره در.

[صحائف الاخبار ترجمه‌سی]

اکثر شبان (سکان) آستانه‌نك حالی خيلی زماندر قندن تربيتدن ناشی اعجوبهٔ جهان وعدم فرق شين وشان ايله حرکتلری مطابق لعب صبيان اولديغی . . . [شانی زاده تاريخی]

اوقوندقجه بوشعر دلپذيرم بزم عالمده

ايدر زنده روان عرفیٔ مرحوم (ومغفور) ی تقفی

(ينه) هرنامرامك زيور دست وسری شمدی

کل افشان ساغر جمدر در افشان تاج دارادر صبریٔ شاکر

زمان عيش وشاديدر دم اقبال دوراندر

فلك هپ ايتديکی اوضاعه شمدی (پك) پشيماندر رياضی

اولميان حل الٓهی يه قرين ايليه‌من

(ذل پرعقده ايله) کشف مزايای سخن سنبلزاده وهبی

ای سر افراز جهان کيم نظر مکرمتك

زمرهٔ اهل دلی (قدر ايله) ذی شان ايلر جوری

جوری بيت آتيده حشو قبيح ايله حشو متوسطی جمع ايتمشدر:

بذل واحسان (کف) دست کريمی هربار
ابر بارانی (غم) رشك ايله کريان ايلر

فن عروض اصطلاحاتندن اولان (حشو) (عروض) مبحثنده كوستريله جكدر .

اخطار

عنواندن دخی آكلاشيله جغی اوزره (حشو) ديديكمز شیء هرحالده اصل مقصددن خارج بولنور ؛ برصورتده كه آره دن چيقاريله جق اولسه اساس افاده يه قطعا خلل كلمز ، طی اولنديغی تقديرده بيانی مقصود اولان فكره هر نه صورتله اولورسه اولسون ايراث نقصان ايده جك شيئه هيچ بر وجه ايله حشو دينيله مز .

مثلا « افندی كوله رك كلدی » عباره سنده (كوله رك) تعبيری حشو عد اولنماز . چونكه متكلم ، افندينك ساده جه كلديكنی دكل ، نه حالده كلديكنی اخبار ايتمك ايستمشدر . او تعبير طی ايله جك اولسه مقصد اخلال ايدلمش اولور . بو سوز « افندی كدرلی اولديغی سزدرمه مك ايچون كوله رك كلدی » صورتنده سويلنيله جك اولسه متكلمك مرادی افندينك نه ايچون كوله رك كلديكنی بيان ايتمك اوله جغندن « كدرلی اولديغی سزدرمه مك ايچون » تركيبی ده حشو اولمقدن مصون بولنور . زيرا آره دن چيقاريله جق اولسه كذلك مقصده خلل كلير . سائر متممات كلامده بو نلره قياس اولنسون .

(انتهى)

بو اخطار حشوياتدن عد اولنمسون ! ديينله بيليركه :

سوزی لزومی قدر سویلیدر. زیاده‌سی حشواولور. برسوز سویلیه‌جك اولدیغمز وقت شو اوچ مسئله‌یی نظر دقته آلمش بولنملی‌یزکه نصل سویلمك لازم کله‌جکنی بیله‌م: نره‌ده، کیمه، نه ایچون سویلیه‌جکز؟»

بالاده‌کی مثاللرده کوردیکمز قیدلردن هربری لزومسز اوله‌بیلیر. «افندی کلدیمی؟» سؤالنه — کلمش‌ایسه — منقح جواب «کلدی» در. «کوله‌رك کلدی» دکلدر. اخبار ورودك بو وجدایله تقییدی برسبب تحتنده اولمدیغی صورتده (کوله‌رك) حشواولمش اولور. حتی حشو مفسدده اولمسی ممکندر: یانکزده بولنان محترم برذاته افندینك برخصوصدن طولایی مکدر اوله‌رق کله‌جکنی خبر ویرمش اولسه‌کز، دیرکن بریسی کلوب افندینك کوله‌رك کلدیکنی سزه اخبار ایلسه (کوله‌رك) قیدینی نابجا کورمزمیسکز؟ کذلك اوذاته افندینك برموفقیت حسیله مسروراً کله‌جکنی سویلمش بولنسه‌کز، مخبرده «افندینك کدرلی اولدیغنی سزدرمه‌مك ایچون کوله‌رك کلدیکنی» خبرویرسه (کدرلی اولدیغنی سزدرمه‌مك ایچون) قیدینی پك فنا بولمازمیسکز؟»

جواباً دینلیرکه:

(حشو) دیدیکمز شی اساس فکره نظراً زائد کورینن لفظ ویاالفاظدن عبارتدر. برآدم فکری نه ایسه آنی سویلر. ایشته حشو بو سویلیشده بولنور. خارجه تعلق یوقدر. افندینك کوله‌رك کلمسندن عبارت اولان برفکر «افندی کوله‌رك کلدی»

صورتنده افاده اولنور سه حشوسز بر سوز سویلنمش اولور . اما خارجده (کوله‌رك) قیدی بی‌لزوم کوریله‌جك ایمش . بو جهت آنك حشو اولمسنی ایجاب ایتمز . حشـو مسئله سنده خارجدن قطع نظرله یالکز فکره باقه‌جغز . سزك دیدیککز بحث دیکردرکه مباحث ادبیه‌نك اك مهملرندن اولان (مقتضای حال) مبحثنه تعلق ایدر . اوراده ایضاحات ویریله‌جکدر »

شوراسنی‌ده اخطار ایده‌یم که کرك شیوهٔ لسانه ، کرك سائر بعض اعتبارانه عائد اولان مکرراته حشو نظریله باقیله‌ماز . (تکریر) مبحثنده ایضاحات ویریله‌جکدر .

تجاهل عارف **تجاهل عارف** — انسانك بوسوزی بر نکته‌یه مبنی حقیقت حالی بیلمیورمش کبی سویلمسیدر .

بوکا ساده‌جه (تجاهل) دیه‌بیله‌جکمز کبی (تجاهل عارفانه) دخی دیه‌بیلیرز . بعض بیانیون بواسلوبك قرآن کریمده دخی وارد اولمسنه نظراً (تجاهل) تعبیرینی شایان استحسان کوره‌میدرك آکا بدل (معلومك لنکتةٍ غیر معلوم مساقنه سوقی) عنوانی اختیار ایتمشلر ایسه‌ده بوعنوان کلفتلی اولدیغنـدن قبول عامه‌یه مظهر اوله‌مامشدر .

فی الحقیقه کلام اللهه نسبتله (تجاهل) تعبیرینك استعمال اولنمامسی مقتضای کمال تأدب عد اولنور ایسه‌ده (تجاهل) تعبیری موجود

ايكن كلام بشر حقنده دخى ذكر اولنان عنوانك استعمالنه مجبوريت كوريلمز. (تجاهل) ياخود (تجاهل عارف) ويا (تجاهل عارفانه) تعبيرى (معلومك لنكتة غير معلوم مساقنه سوقى) عنواندن دها واضح اولمقله برابر كلام بشره كوره بو عنوانك اوتعبيرلره بدل استعمالى بر كلفت بيهوده اختيارندن عبارت قالير. اسلم اولان صورت كلام الله حقنده تبجيلاً بو عنوانك، كلام بشر حقندهده تسهيلاً اوتعبيرلردن بريسك استعمليدر. (تجاهل عارفانه) تعبيرى (تجاهل) تعبيرندن اولى كوريلور. (تجاهل عارف) تعبيرى ايسه ايكيسندهده ترجح اولنور.

تجاهل عارف پك لطيف براسلوبدر. فقط عنواندن دخى آكلاشيله جغى اوزره بو يولده سوز سويليه جك آدم حقيقةً عارف اولمق لازم كلير. بويله اولماز ايسه آكا (تجاهل عارف) يرينه (تعارف جاهل) ديمك مناسب اولور. [*]

تعارف جاهل ايچون برمثال آرانير ايسه شايان توبيخ اولان برشخصه توبيخ صورتنده «نه ياپيورسكز؟» دينن برآدمه او شخصك «شكر، اى بز سز نه ياپيورسكز؟» يوللو جواب ويرمسى تصور اولنسون.

شيخ غالبك:

كل عارف اول كه معرفت اولسون تجاهلك

سوزى تجاهل عارفك برتعريف عارفانه سيدر.

---

[*] (تعارف) كلمه‌سى بوراده عارفلك طاسلامق معناسنده قوللانلدى.

تجاهل عارفده تنشیط ، توبیخ ، تحیر ، تدله ، [٭] مدحده مبالغه ، ذمده مبالغه کبی نکته‌لر اعتبار اولنور .

تنشیطه مثال :

خلفای عباسیه دن منصور وفات ایدن عمجه‌سی قیزی دفن اولنمق اوزره آماده ایدیلن قبرك کنارینه کلرك جنازه‌نك ورودینه انتظاراً کمال حزن ایله قعود ایتدیکی اثناده مشاهیر ظرفای عربدن شاعر ابودلامه حضورنده بولنیوردی . آلدیغی امر اوزرینه اوده برطرفه اوطوردی . خلیفه قبری کوستره‌رك دیدی که :

ــ یا ابادلامه ! بوراسی ایچون نه حاضرلادك ؟

شاعر شوجوابی ویردی :

ــ خلیفه‌نك عمجه‌سی قیزینی !

بوجواب منصوری کولمکه مجبور ایتمشدر .

فقره‌نك روشندن اکلاشلدیغی وجهله خلیفه‌نك « بوراسی ایچون نه‌حاضرلادك ؟ » دیمکدن مقصدی « عاقبت ترك حیات ایله قبره کیردیکك زمان ایشکه یارایه‌جق اعمال صالحه‌ك وارمی ؟ » دیمك اولدیغی شاعرجه معلوم بولندیغی حالده مشارالیهی تنشیط قصدیله تجاهل ایده‌رك بالاده‌کی جوابی ویرمشدر .

توبیخه مثال :

اصحاب ثروتدن ساده دل بر بك افندی بعض ارباب هوانك اخطارات کمشعورانه سنه قاپیله‌رق ، یتشمش اولان کریمه‌سنی اوروپا مادمازللری طرزنده تربیه ایتمك مراقنه دوشمش ایدی . برمربیهٔ غربیه جلب ایدلدی . قیزجغزه برآز پیانو وسائره اوکره دلدی .

[٭] مدهوشئ عشق .

اوزاقدن اوزاغه اقرباسندن اولان یكرمی یكرمی ایكی یاشلرنده بر كنج جواریدن برینك جاذبه سنه طوتلمش اولدیغندن آره صیره بك افندینك قوناغنه كلیردی . هركلیشنده متعلمه نك ترقیات واقعه سنه دائر پدرندن بر خیلی ایضاحات ایشیدردی . اوصانمش ایدی . بوایضاحاتك آره سنه «سسی پك كوزلدر» جمله سی ده قاریشیردی . غالبا بك افندی كریمه خانمی بوكنجه تزویج ایتمك تصورنده بولنیوردی . كنجك فكری ایسه باشقه یرده ایدی .

برآقشام كنج ینه قوناغه كلمش ایدی . بك افندینك تنسیبی اوزرینه كریمه خانم پیانو آهنكیله برشرقی سویلدی . كنج بالطبع هم پیانوچالیشی هم شرقی سویلیشی تحسین ایلدی . پدر زیاده سیله ممنون اولدی . حال بوكه كریمه نك چالغی چالیشی پك مبتدیجه اولدیغی كبی صداسی ده سویلیه جك صورتده پك اینجه ایدی .

باشقه بركون كنج آقشام اوستی ینه قوناغه كلدی . بك افندی ایله باغچه یه چیقدیلر . كومس قارشیدن كورینیوردی . قاریشیق برسس ایشیدلكه باشلادی . بك افندی یاننده بولنان كنجك یوزینه باقارق دیدی كه :

— اونه ؟

كنج برآز دیكلهدكدن صكره ساده دلانه شوجوابی ویردی :

— پك ایی آكلایه مدم افندم ! كومسه سكبسار كیرمش اولملی !

كریمه خانمك پیانو چاله رق شرقی سویلكده اولدیغنی كنج پك كوزل فرق ایتمش ایدی . بك افندیی توبیخ ایچون تجاهلده بولندی .

تحیره مثال :

بر باشقه بدیمه كوسترر هردم عشق
حقیله كیم اولش كیم اولورمحرم عشق

که کلشن اولورسین دله کاهی کلخن
جنتمی جهنم میسین ای عالم عشق

عالم عشقك جنت ویا جهنم اولدیغی معلوم ایکن اظهار حیرت یولنده تجاهل ایدلمشدر .

تدلهه مثال :

مرحبا ای طرب آباد حزین وخالی
برزمان اولمش ایدك یار ایله سنده همدم

اونه خوش دم، نه قدر نشوه‌لی برعالم ایدی
عجبا عودت ایدرمی اوزمان خرم

دیگر :

سن نصل کل طاقندك ای کابن
رخ رنکین یار صولمش ایکن

بوقسه اول نونهالك اولدیغی
بکا حال حزینی حزن افکن

بوایکی مثالده مخاطب اولان (طرب آباد) ایله (کابن) ك حقیقتده قابل خطاب اولمامرله برابر کچمش زمانك عودت ایتمیه‌جکی ورخ رنکین یارك صولمسندن کلبنك متأثر اوله‌رق کل آچماسی لازم کلمیه‌جکی معلوم ایکن ایدیلن تجاهل اظهار مدهوشئ غرام مقصدینه مستنددر .

مجنون عامرینك :

بالله سویلیك بکا ای آهوان دشت
سزدنمی یوقسه نوع بشردنمی سودیکم

بیتیه ترجمه ایدیله بیلن :

تالله یا ظبیات القاع قلن لنا
لیلای منکن ام لیلی من البشر

بیتنده‌کی تجاهل ده بوقبیلدن عد اولنه بیلیر . مجنون لیلایی آهودن فرق ایتمیه‌جك قدر دیوانه دکل ایدی .

مدحده مبالغه‌یه مثال :

آقیور نور ، کوردیکم دره‌دن
آب واشجاری برق برق اولمش

زیر و بالاسی نوره غرق اولمش
وادیٔ ایمن اولمسون کورین

بومیدر وادیٔ شریف طوی
اونمایش کیمك تجلاسی

بوایسه نرده شمدی موساسی
یا دکلسه نه‌در اونور هدی

توصیف اولنان دره‌یی — که (نصیبین) جوارنده در — مدحده مبالغه مقصدیله بونك جناب کلیم اللهه تجلیٔ آلهی واقع اولان وادیٔ مقدس اولوب اولمدیغنده تردد کوستریلیور .

نفعینك ادرنه شهرینی تعریف ضمننده سلطان احمدی توصیف ایدن قصیده سندن اولان شو بیتلرده دخی تجاهلك بودرلوسی کوریلیور :

ادرنه شهریمی بو یا کلشن مأوامیدر
آنده قصر پادشاهی جنت اعلامیدر

بیت معمور فلکمی اول فضاده اول سرای
یا زمینی جنت اولمش کعبهٔ علیامیدر

چویلری دور ایدن طرف چمزارین یاخود
مائی پروازایله قطع اولمش یشیل خارامیدر

سبز وخرم بر فضای هرکنار جویبار
یامیان جوده عکس کنبد خضرامیدر

حفظ ایچون یاخود وجود پادشاهی جویلر
پاسبان گنج دولت اولمش اژدرهامیدر

بو بیتلرده شمدیکی طرز نظمه مخالف مسامحه‌لر واردر .
مع مافیه بنه اوقصیده‌نك بنه بوصنعتی مشتمل بولنان شوقطعه‌سی
هروجه ایله غرادر :

دائما بویله مفرحمی بو جای دلکشا
هرزمان آب وهواسی بویله روح افزامیدر

یه‌قسه شمدی ایلین آب وهواسن تربیت
آفتاب دولت شاه جهان آرامیدر

عونی بکك حضرت مولانا وقبهٔ خضرا وصفنده‌کی قصیدهٔ
شریفه‌سندن اولان ابیات آتیه ایسه بومبحثده اك عالی مثاللردن
عد اولنور :

بارکاه آسمانی قبهٔ خضرامیدر
یا فضای لامکانده چتر اوادنامیدر

شش جهتدن روزوشب کروبیان ایلر طواف
مسجد اقصامیدر یا کعبهٔ علیامیدر

ساحه‌سنده روشنا قندیللری برق اوران
یا نجوم آسمان عالم معنامیدر

باشقه برعالمی ایجاد ایلمش صنع ازل
یا معلی خوابگاه حضرت ملامیدر
قاپلادی ارض و سمایی فیضی اماحق بیلیر
خضر فرخ پیی روح الله جانبخشامیدر

فضولی‌یه مخصوص اولان شیوهٔ لطیفك اڭ بالا نمونه‌لرندن بولنان :

ماه نودر یوقسه سن قیلدقده سیر آسمان
قالدیروب پارماق کتیرمش آسمان ایمان سکا

نعت عالیسی‌ده بواسلوب اوزره آسمان پیرای ادب اولمشدر .
ذمده مبالغه‌یه مثال :

ای خسته‌لره چاره بولان حی مجید
درد دله چاره بنم فوتمیدر
بالله قاپودن کیرنجه اولدم نومید
دوقتوری کلن یا ملك الموتمیدر

زواللی خسته دوقتوری ذمده مبالغه مقصدیله متجاهلانه سویلنیور .

تکلم صامت

تکلم صامت ــ متکلمك کندینی وفات ایتمش فرض تکلم صامت ایده‌رك اووجه ایله سوز سویلمسیدر .
بویولده سویلنیلن سوزه (کلام الصامت) تعبیر اولنور .
مثال :

لوح مزار شاعر

اولدی جان همبزم جانان دیکلدم صوصسون جهان
کوش جانم دیکلهسون آرام جانم سویلسون

برزمان بن سویلدم کیم بیلدی ؟ بوندن بویلهده
کوکلمك حالنی یتیمانمش خانمانم سویلسون

مشهدم محشر کسلمش، بنده یوق سوزدن اثر
قصهٔ رنکینمی خون روانم سویلسون

بن نهان اولدمسه آثارم نهان اولماز طورر
شانمی اخلافه صیت جاودانم سویلسون

برزمان اولسون بکا لوح مزارم ترجمان
بن یورلدم سویلمکدن ترجمانم سویلسون

دیکر

مشهدمدن شوق کویکله رواندر قان هنوز
کورمدی تیغك بنم کعبمده بر قربان هنوز

بر شهید دمخروشانم که کوش جانمه
روح یحیادن کلیر آواز استحسان هنوز

دیکر :

خون جوشان شهادت ایچره بن غلطان ایکن
سن ایدردك خنده، قان آغلاردی شمشیرك سنك

فضولینك تکلم صامت مثاللرندن اولان بیت آتیسی مشرب رندانه‌یی نه‌قدر تهییج ایدر :

بن خود اولدم ای ترابدن اولان ساغر مدام
رندلر بزمن کزوب بر بر یتور بندن نیاز [٥]

---

[٥] (یتور) ایصال ایت دیمکدر.

آدنه‌لی حقی بك افندینك شو مطلعی ده بو اسلوب اوزره سویلنیلن سوزلرك الڭ مؤثرلرندن عد اولنور :

بر شهید حکمة الروحم بنی یاد ایلیك
دوستلر ! روح شهید حکمتی شاد ایلیك

هر حالده نوحات مأیوسانه جمله‌سندن معدود اولان (تکلم صامت) ایله اشتغال طبعه ملال کتیره جکندن مخیله‌نك بو نکله اشغالی مناسب کورلمز ایسه‌ده شوراسی‌ده اعتراف اولنملیدر که بعض احوالده انسان طبعه ذاتاً کلمش اولان ملالی تعدیل ایچون کندینه مخصوص بر لوح مزار یازمغه مجبور اوله‌بیلیر . نه‌ده طاتلی یازیلیر !

بو طرز حزین (تکلم روح) عنوانیله‌ده یاد اولنور . او حالده سوزه (کلام الروح) دینیلیر .

قافیه — هم لفظ هم معنی یاخود یالکز لفظ و یا یالکز معنی حسبیله مختلف اولدقلری حالده مصراعلرك یاخود بیتلرك اواخرنده و یا بونلرك اواخری منزله‌سنده بولنان یرلرده — تلفظده استقلالی مشروط اولمامق و آشاغیده تعداد اولنه‌جق حروف وحرکاتدن عبارت اولمق اوزره — تکرر ایدن شیئك مجموعیدر . قافیه

بو تعریف خیلی مغلق کورندیکی ایچون حاوی اولدیغی قیوده

دائر ایضاحات آتیەنك اعطاسنه لزوم كورییورز :

بونده‌كی « هم لفظ هم معنی یاخود یالكز لفظ ویا یالكز معنی حسبیله مختلف اولدقلری حالده » قیدی كوستركه مثلا برمطلعده قافیه‌دار عد اولنه‌جق ایكی كلمه هم لفظ هم معنی حسبیله یكدیكرك عینی اولەماز . چونكه اویله اولدیغی تقدیرده مقصد غائب ایدلمش اولور . یعنی قافیه تحقق ایتمز . ازجمله عاكف پاشانك :

كوكل هردلبرك مفتونی اولماز خیلی سركشدر
ولی اول غمزه سی فتانی بیلمزسین نه دلكشدر

مطلعی — (كش) لرك كرك لفظ ، كرك معنی حسبیله بربرندن فرقی اولمدیغی ایچون — قافیه‌سز عد اولنور . دیمك اولیوركه قافیه دار عد اولنه‌جق لفظلر بیننده البته اختلاف بولنه‌جقدر . ایشته بو اختلاف اوچ درلو اولور :

١— هم لفظ هم معنی حسبیله اختلاف .
٢ — یالكز لفظ حسبیله اختلاف .
٣— یالكز معنی حسبیله اختلاف .

هم لفظ هم معنی حسبیله اختلافه مثال :

رفتارینه دقت ایت نه موزون
شاعر بوكا اولمسونمی مفتون

بو بیتده قافیه‌دار اولان (موزون) و (مفتون) كلمه‌لری بیننده هم لفظ هم معنی حسبیله اختلاف واردر . یعنی (موزون) (مفتون) لك لفظاً عینی اولمدیغی كبی معنیً دخی عینی دكلدر . اكثر قوافی بو اسلوب اوزره واقع اولور .

یالکز لفظ حسبیله اختلافه مثال :

سوزکله دائما رطب اللسانم
سوزکدن قالسون خالی زبانم

بو بیتده قافیه‌دار اولان (لسان) و (زبان) کلمه‌لری بری عربی، دیکری فارسی اولمق اوزره دیل معناسنه اولدیغندن بینلرنده اختلاف لفظ جهتنه منحصر قالیر . بو اسلوب اوزره یاپیلان قافیه‌لر پك ده سولمز . چونکه طبیعت ایکنجی قافیه‌ده معنای دیکر آرامغه میالدر .

یالکز معنی حسبیله اختلافه مثال :

وارمی بر جاریه ده بویله بها
ممکن اولماز بوکا تقدیر بها

بو بیتده (بها) لرك برنجیسی عربی اوله‌رق حسن ، ایکنجیسی فارسی اوله‌رق قیمت دیمك اولدیغندن بینلرنده یالکز معنی حسبیله اختلاف بولنور .

زنهار دریچه قالسون باز
درآجمی صیده کلسون باز

بیتی ده — بری (آچیق) ، دیکری (طوغان) معناسنه ایکی (باز) ی حاوی اولدیغی ایچون — بو قبیلدندر . بو اسلوب اوزره یاپیله جق قوافی صنایعدن معدود اوله‌جغندن کافتلی اولمامق شرطیله مقبول اولور .

« مصراعلرك » قیدی تعریفه مطالع و مثنویات قوافیسنی ادخال ایتمکده‌در . بو قید اولمسه مثلا فضولینك :

غیره ایلر بی‌سبب بیك التفات اول نوش لب
التفات ایتمز بکا مطلق نه در بیلمم سبب

مطلعیله آثار کمترانده‌دن :

باق صنعتنه نه عالم آرا
باق قدرتنه نه‌حیرت افزا

باق ملکنه وارمی انتهاسی
باق ذهنه صیغارمی کبریاسی

مثنویسنك قافیه‌لری تعریفدن خارج قالیردی .

« یاخود بیتلرك » قیدی تعریفی غزللرك ، قصیده‌لرك ، رباعیلرك مطلعلرندن ماعدا بیتلریله قطعه‌لرك ابیاتنه شامل قیلمقده در . بو قید اولمسه مثلا فضولینك بالاده‌کی مطلعندن صکره کلن :

جوری کوکلدرچکن کوزدر کورن رخساریکی
الله الله کام آلان کیمدر چکن کیمدر تعب

بیتیله نفعینك بر قصیده‌سنده‌کی :

آفرین ای علم افراخته سردار دلیر
صفدر قلعه کشا صف شکن کشور کیر

مطلعنی تعقیب ایدن :

فتح خیبر اوله‌لی ایلمه‌مشدر کیمسه
زور بازو ایله بربویله حصاری تسخیر

بیتنك و آثار کمترانه‌مدن :

یك باقمه عبا پوش تن کمترمه
باق چشم خردله فکر جانپرورمه

جعفر كبی چوقمی دوالجناحين اولسه‌م
مستظهرم اللهمه پیغمبرمه

رباعیسنك بيت ثانیسیله :

ايسترم اسمك كبی ذاتكده ده
معنیٔ علويت اولسون منجلی
شمديدن نقس‌ايت شوپندی قلبكه
ساده اسمك اولسون اوغلم علی

قطعه‌سنك قافيه‌لرينه تعريفك شمولی اولمازدی .

« ويا بونلرك اواخری منزله‌سنده بولنان يرلرده » قيدی كنديلرينی رديف تعقيب ايدن قافيه‌لرك تعريفه‌دخولی ايچوندر . مثلا :

التفات ايلر آلهيونه كاهی كوزلرك
بن دخی آنلردنم كورسون آلهی كوزلرك

مطلعنه باقديغمزده مصراعلرك آخرلرنده (كوزلرك) ی كورورز . اكر تعريف ذكر اولنان قيدی حاوی بولنمسه قافيه‌يی بونلرده آرامه‌مز لازم كليردی . حال بوكه قافيه بونلرده دكل ، بونلرك تعقيب ايتديكی (كاهی) ايله (آلهی) ده‌در . (كوزلرك) رديفدر . (كاهی) ايله (آلهی) حقيقتده بومصراعلرك آخری دكل ايسه‌ده قافيه‌يه نظراً آخری منزله‌سنده‌در .

« تلفظده استقلالی مشروط اولمامق اوزره » قيدی تعريفدن رديفی اخراج ايدر . چونكه يوقاريده كورلديكی اوزره قافيه اولمق احتمالی اولميان رديف دائما تلفظده مستقل اولور .

« آشاغیده تعداد اولنه‌جق حروف وحرکاتدن عبارت اولمق اوزره » قیدی (لزوم‌مالایلزم) یاخود (اعنات) ویا (قافیهٔ‌مقیده) دینیلن صنعتی اجرا یولنده التزام اولنسان حروف وحرکاتدن احترازه مبتنیدر . مثلا :

یکسان نظرمده صیف وسرما
اندوه ایسه اسم بی مسما

شوریدهٔ نشوهٔ شبابم

اولمازسه ده باغ نزهت افزا
نکرم یتیشیر بکا طربزا

مستغنیٔ نغمهٔ ربابم

نظمنده (سرما) ایله(مسما)ده‌کی (م) لر ، (شباب) ایله (رباب)ده‌کی برنجی(ب)لر، (نزهت‌افزا) ایله (طربزا) ده‌کی (ز) لر التزام اولنمسه‌ده قافیه‌یه خلل کلمزدی . ازجمله آنك آت طرفی اولان شوپارچه‌ده (خنده) ایله (سخنده)دن‌ماعدا یرلرده اعناته رعایت اولنمامش ایکن قافیه مختل اولمامشدر :

کوکلمده صفا دهنده خنده
مزوج ایکی‌خنده بر سخنده

یانمده اوکل بدن خرامان

بر تازه بهار وارکه بنده
یوق بیکده بری آنك چنده

بیهوده نه فخر ایدرکلستان

« تکرر ایدن » قیدی دخی تکررسز قافیه متحقق اوله‌میه‌جغنی کوستر . (فرد) یاخود (مفرد) تعبیر اولنان :

یوری دریا دل اولوب ایله تحمل یوقسه
روزکارك اوکنه دوشمین آدم یوریلور

کبی غیر مصرع بیتلرده قافیه یوقدر .

شمدی یوقاریده « آشاغیده تعداد اولنه جق » دیدیکمز حروف وحرکاتك نه‌لردن عبارت اولدیغنی کوره‌لم :

حروف قافیه

قول مشهوره کوره حروف قافیه طقوزدر :

— روی .
— تأسیس .
— دخیل .
— ردف .
— قید .
— وصل .
— خروج .
— مزید .
— نائره .

روی

روی — قافیه‌نك حرف اصلیٔ اخیری اولان و یا حرف اصلیٔ اخیری منزله‌سنده بولنان حرفدر .

بر حرفك قافیه‌ده حرف اصلیٔ اخیر منزله‌سنده بولنمسی ایکی صورتله اوله بیلیر : یا تکلفسز اوله‌رق حرف اصلیٔ اخیر منزله‌سنده بولنور یاخود تکلفله اومنزله‌ده بولندیریلور . تکلفله او منزله‌ده بولندیریله جق حرف ایسه کلمه‌نك یا وسطنه و یا آخرینه کلیر .

شـو افاده‌نك نتيجه‌سـنه نظراً رويده درت احتمال اولمش اولور .

١ــ حرف اصلیٔ اخير اولمق.

٢ــ تكلفسز اوله‌رق حرف اصلیٔ اخير منزله‌سنده بولنمش حرف اولمق.

٣ــ تكلفله وسط كلمه‌ده حرف اصلیٔ اخير منزله‌سنده بولنديرلمش حرف اولمق.

٤ــ تكلفله آخر كلمه‌ده حرف اصلیٔ اخير منزله‌سنده بولنديرلمش حرف اولمق.

بو احتمالاتی امثله ايله ايضاح ايده‌لم :

رو ينك حرف اصلیٔ اخير اولمسنه مثال :

كورد كمی بودامكهده آزاد
بردامك اسيری صيد وصياد

بو بيتده حرف اصلیٔ اخير اولان روی (د) حرفيـدر .

طبعمده‌كی ذوق و شـوقی تام ايت
مفتـون خرامكم خرام ايت

بيتنده ايسه (م) حرفيدر .

رو ينـك تكلفسز اوله‌رق حرف اصلیٔ اخير منزله‌سـنده بولنمش حرف اولمسنه مثال :

مژگانی كه نيم جنبش ايلر
بيك جند بلا نمايش ايلر
شيخ غالب

بو بيتده (جنبش) ايله (نمايش) ده‌كی (ش) لر حرف اصلی اولمدقلری حالـده تكلفسز اوله رق حرف اصـلیٔ اخير

منزله سنده بولنمشلردر . حقيقتده (جنبش) ده حرف اصلئ اخير (ب) اولديغى كبى (نمايش) دهده (ى) در .

بويله اولان حرفه « غير مشهور التركيب » دينيليركه بركلمه ايله برلكده استعمالى كثير اولمق جهتيله نفس كلمه‌دن كبى كورينور . تعبير ديكرله : سطحى برنظر آنى كلمه‌نك حروف اصليه سندن ظن ايدر . حال بوكه دكلدر .

بو درلو حرفلر يكقافيه اولان قيصه منظومه‌لرده بردفعه دن زياده روى ياپيلاماليدر . قصيده كبى يكقافيه اولان اوزون منظومه‌لرده ياپيلمق لازم كايرسه بارى يكديكره تقرين ايدلميه رك يدى بيت فاصله ايله كتيرلمليدر . هر حالده ياپيلامسى اولادر .

(جويا ، زيبا) كبى صفت مشبهه‌لرده بويله‌در . مثلا بربيتك برنجى مصراعى (جويا) ، ايكنجيسى (زيبا) ايله‌نهايت بولسه قافيه تحقق ايتمز . يعنى بيت قافيه‌سز عد اولنور . مع‌مافيه‌بونلردن برنجيسى (جويا) ، ايكنجيسى (بويا) اولسه قافيه متحقق اولور . چونكه ايكيسنده ده حرف اصلئ اخير (ى) در . بوندن طولاييدركه ضياپاشانك :

ظن ايتمه كه آز مايش ايتمش
اهل هنره نمايش ايتمش

بيتى شيخ غالبك بالاده‌كى بيتنه قياس اولنه ماز .

روينك تكافله وسط كلمه‌ده حرف اصلئ اخير منزله‌سنده بولنديرلمش حرف اولمسنه مثال :

دیدیلر : موسم سرماده چیقارمی اودن
هوس صید ایله هیچ اولمیان آدم کودن

بو بیتك برنجی مصراعنده روی (او) لك حرف اصلیٔ اخیر اولان واوی اعتبار اولندیغی صورتده ایکنجی مصراعنده (بون) دیمك اولان (کودن) واوی حرف اصلیٔ اخیر منزله سنده بولندیرلمش اولور .

روینك تکلفله آخر کلمه‌ده حرف اصلیٔ اخیرمنزله سنده بولندیرلمش حرف اولمسنه مثال :

افتخار ایلرز بونکله که بز
مستفیض مآثر عربز

بو بیتك برنجی مصراعنده حرف اصلیٔ اخیر (ز) اولدیغی حالده ایکنجی مصراعنده (عربز) تعبیرنده‌کی (ز) حرف اصلیٔ اخیر منزله سنده بولندیرلمشدر .

بو اسلوب اوزره یاپیله‌جق قافیه‌لرك حکمی دخی یوقاریده « روینك تکلفسز اوله‌رق حرف اصلیٔ اخیر منزله‌سنده بولنمش حرف اولمسی » مبحثنده کوستریلن وجه اوزره‌درکه یکقافیه اولان منظومه‌لرده بردفعه‌دن زیاده ایراد اولنمسی مقبول دکلدر. منظومه‌نك اوزونلغی حسبیله ایرادی اقتضا ایدرسه کذلك یدی بیت فاصله ایله کتیرلملیدر . هرحالده کتیرلمه‌مسی اولادر .

اساتذه اوته‌دن بری بورالره دقت ایتمشلر در . مثلا نفعینك :

اسدی نسیم نوبهار آچلدی کللر صبحدم

مصراعیله مصدر اولان قصیده‌سنك قافیه‌لرینی کوزدن کچیره‌جك اولسه‌ق:

سن برشه ذی‌شانسین شاهنشه دورانسین
یعنی که سن خاقانسین دورکده بن خاقانیم [١]

بیتدن باشقه بالجمله ابیاتنك رویلرینی حرف اصلیٔ اخیر اولمق اوزره بولورز. دیمك که قصیده‌ده یالکز بردفعه اوله‌رق غیر اصلی بر حرفی روی یاپمش. بونده ایسه بالاده کوستردیکی وجه ایله بأس یوقدر.

سفر مبارك اوله ای خدیو فرخ دم

مصراعیله مصدر اولان قصیده‌سنده بویله ایکی روی ایراد ایتمشدر. فقط آره‌لرنده یکرمی بیتدن زیاده فاصله واردر.

بورایه قدر ویریلن ایضاحاتدن آکلاشلمش اولملیدرکه روح قافیه اولان روینك قوافیده تکراری وجوب تحتنده‌در. قافیه‌دار اولان ابیات ومصارعده روی یالکز بر حرف اولور. باشقه حرف اوله‌ماز.

---

[١] بو بیتده‌کی (ذی شانسین ، دورانسین ، خاقانسین) مدلری — (اماله) مبحثنده بیان اولنه‌جنی اوزره — عیوب شعردن معدوددر. (خاقانیم) ده‌کی صورت تلفظ ایسه زمانمزده قبول اولنه بیلیر برشیوهٔ عجمانه دکلدر. شمدی طوغری عداولنان تنفظ یانك کسریله (خاقانی‌یم) دیمکله حصوله کلیر.

تأسیس — روی ایله بینلرنده بر حرف متحرك بولنان الفدر

تأسیس

مثلا :

افکارم اکرچه نظمه مائل
حالم دکل انتظامی قابل

بیتنده (مائل) ایله (قابل) ده کوریلن الفلر تأسیسدرکه بونلرله روی اولان (ل) لر بیننده متحرك (ء) ایله (ب) بولنیور

ابیات آتیهده دخی تأسیسه رعایت اولنمشدر :

مادام که دلبر آنده حاضر
موقعده در احسن المناظر

محسود عوالم اولدی حالم
قارشیمده خلاصة العوالم

بولنشوهٔ حسن وعشقی جامع
آقشامه قالیر ایسهك نه مانع

قافیهٔ مؤسسه

قافیهنك بودرلوسنه (قافیهٔ مؤسسه) دینیلیر . فضولینك :

بت نوریم غازه شب و روز راغب اولمش
بونه دینلر الله الله بته سجده واجب اولمش

مطلعلی غزلنده سراپا قافیهٔ مؤسسه التزام ایدلمشدر باقی درت بیتنك قافیهلری شونلردر: جاذب ، کاتب ، غائب ، طالب .

طباع سلیمه‌نك شهادتیله ثابت اولدیغی اوزره تأسیس تزیینات شعریه‌دن معدود اولمقله برابر واجب الالتزام دکلدر . عدم التزامندن قافیه نقیصه‌دار اولماز . بناءً علیه صنایع جمله‌سندن عد اولنور .

ینه مشارالیهك :

نی ذکر ایتمز ایل افسانهٔ مجنونه مائلدر
نه‌بکزر اول بکا دردی آنك درمانی قابلدر

مطلع مؤسسنی تعقیب ایدن ابیاتدن یالکز شو بیتده تأسیسه رعایت اولنمامشدر :

نه مشکل حالی اولسه عاشقك معشوق ایدر چاره
کر اول بی درد بیلمزسه بو حالی حال مشکلدر .

ایران شعراسیله اوزان و قوافیده آنلره تبعیت کوسترمش اولان عثمانلی شاعرلری بالاده بیان اولندیغی اوزره تأسیسه رعایتی لوازم قافیه‌دن عد ایتمیورلر ایسه ده مولانا جامی کبی بعض افاضلك افاده‌لرندن فصحای عربك تأسیسی التزام ایلدکلری آکلاشیلیور . فی الحقیقه (متنبی) نك ابیات آتیه‌سی کبی مصادف نظر عاجزانه‌مز اولان بعض اشعار عربیه دخی بو مدعانك صحتنه دلالت ایتمکده‌در :

فیالیت ماینی و بین احبتی
من البعد ماینی وبین المصائب
کثیر حیاة المرء مثل قلیلها
نزول وباقی عمره مثل ذاهب

الیّ لعمری قصد کل عجیبة
کأنی عجیب فی عیون العجائب

تأسیس ایله روی بیننده بولنه‌جق حرف متحرکك (خاور، یاور) کبی برجنسدن اولمسی شرط دکلدر .

دخیل — دخیل — تأسیس ایله روی بیننده بولنان حرفدر .

اولدقجه زمان زمان مصادف
حیرانم اولور نکاه عارف

بیتنده‌کی (مصادف) ك دالی ایله (عارف) ك راسی کبی .

بعضلر « رویلر متحرك اولدیغی وقت دخیللرك اختلاف حرکاتنده بأس یوقدر » دیرلر و مثلا (کاتبه) ایله (معاتبه) نك قافیه یاپلمسنی تجویز ایدرلر ایسه‌ده بو صورت آهنکه ولو کلی اولمسون خلل ویره‌جکندن عدم جوازینك ترجیحی دها زیاده موافق طبیعت کورینور .

ردف — ردف — آره‌لرنده برحرف متحرك بولنمامق اوزره رویدن اول واقع اولان الف یاخود ماقبلی مضموم واو ساکنه ویا ماقبلی مکسور یاء ساکنه‌در .

بو تعریفه نظراً ردف ایکی نوع اولمق لازم کلیر . برنجیسی روی ایله بینلرنده نه متحرك ، نه ساکن هیچ برحرف بولنمیاندر .

کوکامجه تبسم اولدی معتاد
چشممده جهان تبسم آباد

و :

ای صنع صفا فزای بیچون
دل اولدی تنزلکله ممنون

و :

حالکز ساده شکلکزده ظریف
سـسکز خوش مقامکزده لطیف

بیتلرنده اولدیغی کبی .

ایکنجیسی بیتلرنده برحرف ساکن بولناندر . (بافته) ایله (تافته)، (سوخته) ایله (دوخته)، (بیخته) ایله (ریخته) کبی. بونوع قافیه بالنسبه آز قوللانیلیر .

ایکنجی صورتده آره‌ده بولنان حرف ساکنه (ردف زائد)، الف ویا واوه یاخود یایه دخی (ردف اصلی) نامی ویریلیر.

مطلقا ردفی مشتمل اولان قافیه‌یه (مردف) و (قافیهٔ مردفه) دینیلیر . قافیه الف ویا واو یاخود یادن عبارت یالکز برردفی مشتمل ایسه (ردف مفرد ایله مردف)، هم ردف زائدی هم‌ده ردف اصلی‌یی محتوی‌ایسه (ردف مرکب ایله مردف) عنوانی آلیر .

ایران وروم شعراسنك رأینه کوره قوافیده علی‌الاطلاق ردفك تکراری واجبدر . عرب شاعرلری ایسه واو ایله یاده اختلاف ردفی تجویز ایدرلر . مثلا (امور) ایله (امیر) ی قافیه یاپارلر . بو یولده قوافی اشعار عربده پك چوقدر . ازجمله (کعب بن زهیر) ك (رضی‌الله تعالی عنه) حضور اقدس نبویده انشاد اتمش اولدیغی مشهور قصیدهٔ بلیغه ذکر اولنان اسلوب

تقفیدنك شواهدندن معدوددر . نمونه اولمق اوزره ایکی بیتی ایراد ایدەلم :

انبئت ان رسول الله اوعدنی
والعفو عند رسول الله مأمول
لاتأخذنّی باقوال الوشاة ولم
اذنب وان کثرت فی الاقاویل

فارسیده اولدیغی کبی لسانمزده دخی بو صورتك اجراسنه قطعا جواز ویریلەمز .

قید قید — ردفدن باشقه اولەرق روینك بلا فاصله ماقبلنده بولنان حرف ساکندر .

سنسین بوکون ای مشرف الفرش
جنتلرك اورته سنده بر عرش

و :

ترك حقیقت ایدن اولمازمی پست
اولیان انسانمی حقیقت پرست

و :

کوهری آرار دکلیدر عیب
دل کندی ایکن خزینة الغیب

بیتلرندەکی (ر ، س ، ی) حرفلری کبی .

(بزم ورزم ، شمع وجمع ، دزد ومرد ، مهر وسپهر ، میل ونیل ، نغز ومغز) طرزندەکی قافیەلر هپ بو قبیلدندر .

اکثر فصحا قوافیده قیدك تکرارینی واجب عد ایدرلر.

قاپوسندن چیقوب همان شهرك
اولدی عازم بوینجه بر نهرك

بیتنده اولدیغی کبی‌که قیدلرك ایکیسی‌ده (ه) حرفیدر. فی‌الحقیقه (نرم وبزم) قیلندن اولان کلمه‌لرك قافیه‌یاپلسی آز چوق سلامتی حائز بولنان طبعه خوش کلمز. عزت ملانك:

اولوب مال قارون اساسنده خرج
قیلنمش ترابی جوا هر له مزج

بیتی بویولده‌در.

قیدك اختلافنی تجویز ایدنلر قیداوله‌جق حرفلر بیننده قرب مخرج بولنمسنی شرط ایتمشلردر. بونلره کوره مثلا (بحر) ایله (شهر)، (وحی) ایله (نهی) قافیه اوله‌بیلیر. قول اول موجبنجه قیدك اتحادی اسلم اولدیغنده شبهه یوقدر.

مبحثنده کورلدیکی وجهایله جمهوره کوره (ردف) الف ویا ماقبلی مضموم واوساکنه یاخود ماقبلی مکسوریادن، تعبیر دیکرله: حروف مددن عبارت ایسه‌ده بعضلر بونی «روینك بلا فاصله ماقبلنده بولنان حرف ساکن» دیه تعریف ایتمشلردر. بوقوله نظراً قید ردفده داخل اولمش اوله‌رق (قید) تعبیرینك استعمالنه احتیاج قالمامش اولور.

وصل — روی‌یی متعاقب کلن حرفدر: وصل

اولقـده نگاه بی قرارم
جوش آورطبع جذبه‌دارم

بیتنده‌کی (م) لر کبی .

قوافیده وصلك تکراری واجبدر .

خروج

خروج — وصلی متعاقب کلن حرفدر :

مست اولور هرکیم که سیر ایلر شرابی رنکـکی
رقص ایدر هرکیم که دیکلر دلفریب آهنکـکی

بیتنده‌کی (ی) لر کبی .

قوافیده خروجك تکراری واجبدر .

مزید

مزید — خروجی متعاقب کلن حرفدر :

زمانمزسخن افروزیدر زبانمزك
زبانمز حکم آموزیدر زمانمزك

بیتنده‌کی (ك) لر کبی .

قوافیده مزیدك تکراری واجبدر .

نائره

نائره — مزیدی متعاقب کلن بر ویا بردن زیاده حرفدر .
اکثریا براولور :

شاشمه‌ده هشیارلر مستیکزه
کندکزدشمنکز هستیکزه

بیتنده‌کی (ه) لر کبی .

قوافیده نائره‌نك دخی تکراری واجبدر .

بورايه‌قدر تعداد اولنان حروف تسعه‌دن (روى) اساس قافيه اولمق اوزره نظر دقته آلنديغى حالده باقى سكز حرفدن (تأسيس، دخيل، ردف، قيد) دينيلن درديننك رويدن اول، (وصل، خروج، مزيد، نائره) دينيلن ديكر درديننك دخى رويدن صكره واقع اولديغى كوريلور . ديمك كه بوطقوز حرفك برقافيه ده اجتماعى لازم كلسه روى بونلردن دردى صاغنده، دردى صولنده اولديغى حالده اورته‌ده بولنه‌جق .

ملاحظهٔ مخصوصه

ظن عاجزانه مزه كوره (روى) دن صكره هر نه كليرسه (رديف) عد اولنمق اولادر .

بوصورت قبول ايديله رك بالاده كورديكمز درت مثالده كى (م) لر، (كى) لر، (مزك) لر، (يكزه) لركبى روى‌يه الحاق اولنان شيلر (رديف) ناميله ياد اولنديغى تقديرده (وصل، خروج، مزيد، نائره) تعبيرلرندن هيچ برينك استعمالنه احتياج قالميه‌رق كافت برطرف ايدلمش اولور .

(ردف)ك (قيد)ه دخى شامل اولان سالف الذكر «روينك بلا فاصله ماقبلنده بولنان حرف ساكن» تعريفى قبول ايدلديكى حالده ايسه (قيد) تعبيرينك استعمالندن‌ده استغنا حاصل اوله جغندن ميدانده يالكز (روى، تأسيس، دخيل، ردف) تعبيرلرى قاله‌رق حروف قافيه مسئله‌سى دها زياده ساده لشير .

مع هذا (حرکات قافیه) مبحثیله سائر بعض مباحثده لزومی اوله جغندن (وصل، خروج، مزید، نائره) تعبیرلرینی اونوتمامالی یز،

ردیف قدما (ردیف) ی صور مختلفه‌ده، حتی ایچندن چیقیله‌میه‌جق صورتلرده تعریف ایتمشلردر. بواشکال (وصل ، خروج، مزید، نائره) اعتبارندن ایلری کلمشدر. بوقاریده ترجیح ایتمك ایستدیکمز رأیه کوره ایسه مسئله‌ده بیهوده ذهن یوره جق هیچ برجهت قالماز ، بناءً علیه (ردیف) شویله تعریف اولنور :

— مصراعلرك یاخود بیتلرك اواخرنده رویِ‌یی متعاقب عیناً تکرر ایدن بر ویا بردن زیاده شی .

بو تعریفده‌کی (شی) تعبیری بر حرف یاخود بر کلمه‌دن عبارت اولان ردیفلره شاملدر . تعدد صورتلری ایسه «ویا بردن زیاده» قیدیله تعریفه ادخال ایدلمشدر .

مختلف ردیف مثاللری .

بر صفا بخش ایده‌لم کل شودل ناشاد (ه
کیده‌لم سرو روانم یوری سعد آباد (ه — ندیم

—

قاشلرین بالاده سیر ایت رخلرین کور زیر (ده
قیل تماشا خلدی زیر سایهٔ شمشیر (ده — وله

—

حلا وتیاب اولورمی نعمت الوان دنیا (دن
دهن شوی اولیانلر بوس دامان مدارا (دن — راغب پاشا

—

زیارت ایلدم بر تار پاك خرقهٔ پیری
کوزل اکراملر کوردم حنیف نکته‌پیرا (دن

علامتدر ایدر ایصال بزم قربه اسراری
بوکون سررشته کیردی دستمه‌دامان‌ملا (دن   اسرارده

—

ایدر ازبر پری صورت کوزل (لر
غـدای روحـدر تازه غزل (لر   نوعی

—

امید و بیمدن بکا یارب فراغ (ویر
جان‌وجهانی ترك ایده‌جك بر دماغ (ویر   نائلیٔ قدیم

—

کیمسه ادراك ایتمدی معناسنی دعوا (مزك
بز دخی حیرانی یز دعوای بی معنـا (مزك   عونی‌بك

—

شاخ کلده ژاله دوشمش غنجهٔ زیبا (میدر
شـاه النـده یا مرصع سـاغر صهبا (میدر   باقی

—

کیتدی باشکدن کوکل اول سرو قدك سایه‌سی
آغلا کیم ادباره تبدیل اولدی اقبال (ك سنك

تیز چکمز سك جفا تیـغن بنی اولـدر مکه
اولـدیرر برکون بنی آخر بو اهمال (ك سنك   فضولی

—

حیرت ای بت‌صورتك کوردکده لال (ایلربنی
صورت حالم کورن صـورت خیال (ایلربنی   وله

—

کبار بسته زبان غرور ایمش طوته‌لم
بورهکذرده‌هزاران‌سلام (آلیربولنور

زبون بولوب بزی پامال جور ایدنلردن
برای غیرت حق انتقام (آلیربولنور
نابی

—

عیدایرشسون باعث شوق جدید (اولسون ده کور
سیرسعد آبادی سن برکره عید (اولسون ده کور
ندیم

—

کل سویلشه‌لم جمله کچن دملری جانا
حیرانکه ابکم (دیرایدك شمدی نه دیرسك

کوردکمی نه‌در عاقبت جنت نخوت
اول کیمه آدم (دیرایدك شمدی نه دیرسك
سامی

—

صفا (ی عشق کیم آکلار کیمکله سویلشه‌لم
وفا (ی عشق کیم آکلار کیمکله سویلشه‌لم
لا

ردیفلی شعره (مردف) تعبیر اولنور . شعر مردف ایران وروم شعراسنه مخصوصدر . فصحای عرب ردیفه اعتبار ایتمز .

حقیقت حالده شعر مردفك حلاوتی انکار اولنه‌ماز . فقط شوراسی‌ده اعتراف اولنملیدر که ردیفسز شعر سویلمکده ردیفلی شعر سویلمکدن زیاده صعوبت حس اولنور . بونك سببی سائر ایضاحات لازمه ایله برابر (غزل) مبحثنده بیان اولنه‌جقدر .

[انتهى]

حرکات قافیه

حرکات قافیه آلتیدر :

— رس .
— اشباع .
— حذو .
— توجیه .
— مجری .
— نفاذ .

رس — تأسیسك ماقبلنده‌کی حرکه‌در :

معرفت التفاته تابعدر
مشتریسز متاع ضایعدر

بیتنده (تابع)ده‌کی (ت) ایله (ضایع) ده‌کی (ض) ك فتحه‌لری کبی . الفك ماقبلنده باشقه درلو حرکه بولنه‌میه‌جغندن رس منحصراً فتحه اولور .

قوافیده تأسیس تکرر ایتدکجه رسك دخی تکرری طبیعیدر . تأسیسی حروف قافیه‌دن عد ایتمینلر رسی دخی بالطبع حرکات قافیه‌دن عد ایتمزلر .

اشباع — وصلی مشتمل اولان قوافیده دخیلك حرکه‌سیدر . بویله اولان دخیلده حرکات ثلاثه بولنه‌بیلیر .

فتحه‌یه مثال :

مسند اجلالنك رفعت برادنی پایه‌سی
درکه اقبالنك دولت قدیمی چاکری

بادهٔ ادراکمك توحید سرجوش خمی
ساقیٔ اندیشه‌مك تحقیق دردساغری نفعی

کسره یه مثال :

آصف خان احمد غازی وزیر بی نظیر
کیم رفاه کونه باعثدر وجود نامی

صاحب الخیرات ابراهیم پاشا کیم اودر
آسمان برّ وجودك آفتاب لامعی سامی

ضمه یه مثال :

کوکلم بیو یور تعاظمکدن
پرجوش اولیور تلاطمکدن

اصحاب اعتنا اشباعك اختلافنی عیوب قافیه دن عد ایدرلر . مثلا (ساغری) ایله (شاعری) و (تفاخری) کبی کلمه لری قافیه یاپمازلر . (دخیل) مبحثنده بیان اولندیغی اوزره طبیعته اوفق اولان ده بودر .

حذو — ردف وقیدك ماقبلنده کی حرکه در :

کائناته خانه بیرون اول ده ایت بر التفات
شکل انسانی یه کیرمش روح کورسون کائنات

بیتنده کی (ف) ایله (ن) ك فتحه سی ،

پیش چشممده در اول جند جهانکیر هنوز
کوش جانمده در اول غلغل تکبیر هنوز

بیتنده کی (ك) ایله (ب) نك کسره سی ،

کوکلرده کزن او بال منقوش
بر کوفه اوله جق زمینه مفروش

پیتنده‌کی (ق) ایله (ر) نك ضمه‌سی و :

بویله بر نغمه‌دن کیم اولماز مست
بو نه سسدر دکلمی بانك الست

پیتنده‌کی (م) ایله (ل) ك فتحه‌سی کبی ·

بو مثاللرده اولدیغی وجه ایله روی ساکن بولندیغی وقت قوافیده حذوك تکراری واجبدر · مثلا (دیر) ایله (دیر) ، (عون) ایله (خون) ، (شهر) ایله (مهر) قافیه اوله‌ماز ·

روی متحرك اولدیغی زمان ایسه بعض قدما حذوك اختلافنی تجویز ایتمشلر ، (بسته) ایله (شسته) کبی کلمه‌لری قافیه یاپمشلر ایسه‌ده بوکا دخی جواز ویرلمه‌مك اولادر ·

بو اختلافی تجویز ایدنلر « قیدك ردفه تبدیلی لازم کلمه‌مك » شرطیله ایدرلر · مثلا (دیری) ایله (پیری) آنلرجه ده قافیه اوله‌ماز ·

توجیه — تأسیسی مشتمل اولمیان قوافیده علی الاطلاق روینك ماقبلنده‌کی حرکه‌در ·

توجیه حرکات ثلاثه‌دن اوله‌بیلیر ·

فتحه‌یه مثال :

عالم قالیر اورته‌سنده ارزق
جولانکیمی بویله ایسترم بن

کسره یه مثال :

بر آیریجه قارلی طاغ کسلمش
هرموجهٔ کف نثارمدهش

ضمه یه مثال :

سکا دوشمز بو اعتلا ای کل
اورادن دوش که رشکه دوشدی کوکل

بو مثاللرده کورلدیکی اوزره روی ساکن بولندیغی وقت توجیهك تکراری واجبدر . مثلا (الکن) ایله (ممکن) قافیه اوله‌ماز .

متحرك اولدیغی زمان توجیهك اختلافنی تجویز ایدنلر واردر . مثلا (مشتری) ایله (سامری) و (عنصری) یی قافیه یاپارلر . اندرونی واصفك شو بابایغی بیتلرنده‌کی توجیه بو قبیلدندر :

کشور ستان بلاغت بر فضای معرکه
اول فضانك ناطقه‌م بردایی دال خنجری
عرفا آلدم عرفیدن میدان نظمی شاعران
شاه عرفانم رکابمده یوررلر هر بری

بوکا دخی جواز ویرلمه‌مك اولادر .

مجری — روینك حرکه‌سیدر .

باقدقجه او صنع بر کاله
شاهین قضا کلیر خیاله

بیتنده (ل) لرك فتحه‌سی ،

عشقکله نوای دلنشینی
رقصان ایدیور موحدینی

بیتنده (ن) لرك کسره سی کبی.

قوافیده مجرانك تکراری واجبدر.

نفاذ — وصلك حرکه‌سیدر. نفاذ

دوشدم سقوط برك خزان یوللو راهکه
برکره باق شو منتظر نظره خواهکه

و:

کورمه جانیلرکبی لایق بکاعداونکی
بر جنایت ایتمدم ایتدمسه اعلا شانکی

بیتلرنده (ك) لرك فتحه وکسره سی کبی.

خروج ایله مزیدك، حتی (متحرکی بولنورسه) نائره‌نك حرکه‌سی‌ده بونام ایله یاد اولنور:

قوافیده نفاذك تکراری دخی واجبدر.

بالاده ذکراولنان حرکات قافیه ایچون شویله برخلاصه‌یاپه‌لم:

رس: (صنایع — منافع.

اشباع:
آذری — خاوری.
نائلی — مائلی.
تغافلك — تجاهلك.

حذو : کار — بار.
تیر — میر.
نور — مور.
رنك — تنك.

توجیه : بن — سن.
مشتهر — مفتخر.
کل — مل.

مجری : تنه — زنه.
زمانی — مکانی.

نفاذ : قلبنه — جلبنه.
عزمنی — جزمنی.
آنکزك — شانکزك.
پیشانیکزه — پشیمانیکزه.

انواع روی — روی ایکی نوعدر:

— روی مقید.
— روی مطلق.

روی مقید — روی مقید — وصله عدم اتصال حسبیله ساکن اولان رویدر.

مثال :

روحبخش اولدی مسیحا صفت انفاس بهار
آچدیلر دیده‌لرین خواب عدمدن ازهار باقی

روی مطلق — وصله اتصال حسبیله متحرك اولان رویدر. روی مطلق.

مثال :

هرحباب اشکمه برعکس صالمش پیکرم
شاه ملك محنتم طوتمش جهانی لشکرم فضولی

تقطیع اعتباریله قافیه بش نوعدر: تقطیع اعتباریله قافیه‌نك نواعی.

— مترادف.

— متواتر.

— متدارك.

— متراكب.

— متكاوس.

قافیهٔ مترادفه — تقطیع حسبیله آخرنده فاصله‌سز ایکی حرف ساكن بولنان قافیه‌در. قافیهٔ مترادفه

مثال :

اولنجه پرده بر انداز نظره چشم شهود
کورندی آینهٔ دلده چهرهٔ مقصود سامی

قافیهٔ متواتره — تقطیع حسبیله آخرنده اولان حرف قافیهٔ متواتره

ساکن ایله آکا تقدم ایدن دیکر حرف ساکن بیننده بر حرف متحرکدن باشقه شی، بولنمیان قافیه‌در.

مثال:

زهی سمند ملایم‌که حسن رفتاری
اونوتدیدر دل‌عشاقه جلوهٔ باری
نفعی

قافیهٔ متدارکه

قافیهٔ متدارکه — تقطیع حسبیله آخرنده اولان حرف ساکن ایله آکا تقدم ایدن دیکر حرف ساکن بیننده ایکی حرف متحرك بولنان قافیه‌در.

مثال:

هر کورن عیب ایتدی آب دیدهٔ کریانمی
ابلهم تحقیق کورمش کیمسه یوقجانانمی

فضولی

قافیهٔ متراکبه

قافیهٔ متراکبه — تقطیع حسبیله آخرنده اولان حرف ساکن ایله آکا تقدم ایدن دیکر حرف ساکن بیننده اوچ حرف متحرك بولنان قافیه‌در.

مثال:

جان ویرر آدمه اندیشهٔ صهبای عدم
جوهر جانمی عجب جوهر مینای عدم

عاکف پاشا

دیکر:

اوخداوند هنر پرور جنکاور کیم
منحصر دولتنه تربیت تیغ و قلم

اویکانه سپه انداز ظفر یاور کیم
جند ارواح وملائکدر اکاخیل وخشم نفعی

قافیهٔ متکاوسه — تقطیع حسبیله آخرنده اولان حرف ساکن ایله آکا تقدم ایدن دیکر حرف ساکن بیننده درت حرف متحرك بولنان قافیه در.

درت حرکه‌نك تعاقبیله ثقیل اوله جغی درکار بولنان بونوع قافیه اوزانك مساعده سزلکندن طولایی — بالالتزام یاپلمازسه — همان هیچ بولنمیه‌جق درجه‌ده آزدر. مثلا (کله‌مه‌مش) ایله (چله‌مه‌مش) وزنه صوقیله بیلسه قافیهٔ متکاوسه ایچون بر مثال اولور.

قافیه‌نك ذکر اولنان بش نوعی تعیین خصوصنده اك زیاده دقت اولنه‌جق جهت تقطیع حسبیله ساقط اولان حرفلری حسابه قاتمامقدر. مثلا (ایده مه‌مش) ایله (کیده‌مه‌مش) قافیه اولمق لازم کلسه (تقطیع) مبحثنده بیان اولنه‌جغی وجه ایله اثنای تقطیعده حروف املا ساقط اوله‌جغندن الده یالکز (ا د م م ش) حرفلری قالیر. بونلرك اخیری اولان (ش) دن‌ماعداسی ایسه متحرك بولندیغندن قافیه‌ده (تکاوس) تحقق ایتمش اولور.

عیوب ملقبهٔ قافیه درتدر:

— سناد.

— اقوا.

— اکفا.

— ایطا.

سناد — ردفك اختلافیدر.

(زار) ایله (زیر) و (زور)،(مار) ایله (میر)و (مور) کبی.

اقوا — خذو وتوجیهك اختلافیدر.

(دَور) ایله (دُور) ، (دَرد) ایله (دُرد) ، (کُل) ایله (کِل) کبی.

اکفا — رَوینك بینلرنده قرب مخرج اولان دیکر برحرفه تبدیلیدر.

(صباح) ایله (سپاه) ، (احتیاط) ایله (اعتماد) کبی.

عربی حروف ایله فارسی حروفی قافیه ده جمع ایتمك اکفا قبیلندندر. مثلا (طرب) ایله (چپ) ، (حك) ایله (رك) ، (خواجه) ایله (سراچه) قافیه اوله‌ماز.

پك چوق شاعرلرمز زیاده‌سیله شایان دقت اولان بوخصوصدن ذهول ایتمشلردر. از جمله (خرابات) مقدمه‌سنده:

لایقمی‌که شاعرم دیین ذات
فرق ایتمیه مخرج حروفات

بیورمش‌اولان ضیاپاشا ینه اوراده شو بیتلری یازمشدر:

اولدی شعراسی بونلرك هپ
ترتیب حروف ایله مرتب

—

سائر لسن عتیقه‌نك هپ
معقولاتی اولور مرتب

—

لکن بو یله اثرلرین هپ
اخلاق عمومه‌صانعه مکتب

--

ابکار معانئ مرتب
صف صف دیزیلیر حضورینه هپ

—

تعقید وترکیکه اوغراماز هیچ
ایلر اوقودقجه طبعی تهییج

—

لطائفدن اولمق اوزره عرض ایده‌لم که :

شاعر دقایق شناس عونی بك مرحومه بر کون پاشانك بو بیتنی اخطارایله (هیچ) ایله (تهییج) ك قافیه‌اولوب اوله‌میه‌جغنی سؤال ایتدك . بلا تأمل شو جوابی ویردی :

— (هیچ) ایله (پیچ) قافیه اوله‌بیلیر .

برآز دوشوندكدن صکره‌ده عزت ملانك (محنت‌کشان)ندن اولمق اوزره بیت آتی یی اوقودی :

آنك کلمدی دهره فرزندی هیچ
ایدردی تبنی اکر بولسه پیچ

ملانك شوتقفیه‌سنه دیه‌جك یوق‌ایسه‌ده ینه (محنت‌کشان) ده مندرج بولنان :

مقدر ایمش دیکلدك اوچ کیجه
او اوچ کیجه‌دن کورمدم کوچ کیجه

بیتنده عیب اکفا موجود در . چونکه (اوچ) فارسی جیم ایله اولدیغی حالده (کوج) عربی جیم ایله‌در .

ایطا

ایطا — قافیه‌نك بر معناده اوله‌رق عیناً تکراریدر .

اکثر شعرا مطلعك برنجی ویا ایکنجی مصراعنده‌کی قافیه‌یی مطلعده اولمامق شرطیله تکرارده بأس کورمیه‌رك تجویز ایتمشلر ، حتی بوکا (رد مطلع) نامیله برده سوس و یرمشلردر .

رد مطلع

عثمانلی شاعرلری بو تعبیری اکثریت اوزره غزل نهایتنده مطلعك برنجی ویا ایکنجی مصراعنی عیناً اعاده خصوصنده استعمال ایدرلر .

برنجی یه مثال :

جوی کوستردی ینه آینه وش روی کلی
پنجهٔ مهر آچدی همچون شانه زلف سنبلی

شویله کلشن پرطرب کیم کوشلر فرق ایلمز
قهقهای خندهٔ کلدن نوای بلبلی

ایلمش کویا که حق ایجاد جسم نازکن
ایلیوب آمیخته بوی کله رنك ملی

کلشن حسنك کورك سنبل هوای کلشنن
ابر مشکین وش طاغتدقجه نسیم اول کاکلی

تازه معنی رونما نظم سلیسکده (ندیم)
جوی کوستردی ینه آینه وش روی کلی

ایکنجی‌یه مثال :

برشکر خنده یله بزم شوقه جام ایتدك بنی
نیم صوك پیمانه‌یی ساقی تمام ایتدك بنی

شعله‌سرو آسا چیقارخاکمدن اول یرلرده کیم
پایمال توسن آتشخرام ایتدك بنی

نکهت کیسو ایله کلدك بزه آه ای نسیم
طرهٔ سنبل صفت آشفته کام ایتدك بنی

جلوهٔ حسنکله هرمویم پری خیز اولمه‌ده
عشق ایله سرتا قدم آینه جام ایتدك

بو یله سرمست خراب ایتمه (ندیم) زاربکی
نیم صون پیمانه‌یی ساقی تمام ایتدك بنی

ندیم :

اول پری وش عاشقه رام اولسه ده مانع دکل
کوندوزین اولمازسه آقشام اولسه‌ده مانع دکل

مطلعنك مصراع ثانیسی دخی غزلك نهایتنده :

یك اومار تشریفکی عیدك ایکنجی کون ندیم
کوندوزین اولمازسه آقشام اولسه ده مانع دکل

صورتنده اعاده ایتمشدر .

رد مطلعك مقبولیتی اعاده اولنان مصراعلرك برجسته اولمسیله مشروطدر . کویاکه شاعر مطلعك برمصراعنی پك مطبوع بولدیغی ایچون تکرارنده بی اختیار قالیر .

بویله اولمیوب ده مصراعك اعاده‌سی تنکیٔ قافیه‌دن طولایی برطولدرمق کبی برمقصده مبنی اولورسه پك صوغق دوشر .

رد مطلع برمصراعك ایکی دفعه تضمینی دیمك اولدیغندن کوزل اولدیغی صورتده صنایعدن عد اولنور . عکسی حالنده شاعرك عجزینه برهان اوله بیلیر .

یالکز قافیه‌یی تکرار مصراع برجسته اعاده‌سی کبی لطافت شعره مدار اوله‌میه‌جغندن طبع سلیم بوندن اجراسندن ابا ایتسه بجادر .

ایطا ایکی نوعدر :

— ایطاء جلی .

— ایطاء خفی .

ایطاء جلی — تکراری پك ظاهر اولان ایطادر . ایطاء جلی

(فسونکر) ایله (ستمکر) ، (نیکوتر) ایله (زیباتر) کبی .

قافیه‌ده برمعناده اوله‌رق تکرار ایدن کلمه‌لر ، کلمه‌لرك اواخرینه مطرداً لاحق اولان حرفلر هپ ایطاء جلی صاییلیر . قطعا بویله شیلر اوزرینه قافیه بنا ایدلمه‌ملیدر .

برقاچ مثال دها :

آتمق — آلمق .

آتان — آلان .

کیتمك — کلمك .

کیدن — کلن .

چمنلر — چیچکلر .
صفات — کائنات .
معلمین — موحدین .
زرین — سیمین .
خندان — کریان .
یاران — خوبان .

بر غزلده بویولده آنجق بر قافیه ایراد اولنه بیلیر . ابیات آتیه نك قافیه‌لری ایچنده جمع الف نونیله اولان یالکز (کلرخان) در :

کلیر لطافت آلیر هر جهان خیالمدن
کچر شرف قازانیر آسمان خیالمدن

اوکنمسون اوقدر وسعتیله بی‌چادر
کورنمسون صیقیلیر لامکان خیالمدن

سرور ایچنده دخی بر ملال حس ایدرم
بهار کلسه ده کیتمز خزان خیالمدن

طبیعتم باقه‌لم هانکیکزله اکلنه‌جك
برر برر چك ای کلرخان خیالمدن

بونده بأس یوقدر . نابینك شو غزلنده ایسه (یاران ، رندان ، پلنکان ، خوبان) هپ (کلرخان) قبیلندندر . بناءً علیه معیوب عد اولنور :

جمع اولدی بزم صحبته یاران برر برر
جام آلدی دست عشرته رندان برر برر

ای رهرو اول اوراهکذردن کریز پای
جمع اولدی کوه عشقه پلنکان برر برر

اولدی چکان ینه قطرات شراب سرخ
مانند سلك دانهٔ مرجان برز برر

داری الشفای وصلتی ایتدی کشاده یار
بیمار هجره ایلدی درمان برر برر

نابی خیال ماه رخان طولدی سینه‌یه
گویا که کلدی مکتبه خوبان برر برر

قصیده‌ده بویله ایکی ، نهایت اوچ قافیه ایرادینه جواز واردر . فقط بالاده سویلندیکی اوزره آره‌لرنده یدیشر بیت قدر فاصله بولنمق شرطیله .

نفعی برقصیده سنك ابتداسی اولان آشاغیکی بیتلرده بو افاده‌یه مخالف اوله‌رق (اختران) ایله (کروبیان) ی تقرین ایتمشدر :

بارك الله ای بهشت آباد وی رشك جنان
صانك الله ای سرای دلکشا و دلستان

سدهٔ بابیله پاینده اساس کائنات
طرح مطبوعیله نزنده زمین و آسمان

کورمه مشدر چرخ چارملهٔ بهشتی سیر ایدن
بویله بر روشن مقام و بویله برخرم مکان

درکه دولتپناهی ملتجای خاص و عام
خاك پاك آستانی بوسه جای انس و جان

طرهٔ طاق و رواقی همسر ذات البروج
سایهٔ سقف بلندی خوابگاه اختران

پیش درگاهنده بر پاصف نشینان فلك
زیر ایوانده پرواز ایتمه ده کروبیان

ندیم دخی بر تاریخنده شو اوچ بیتی متوالیاً ایراد ایلمشدر :

یتر بوساله بر سرمایهٔ اقبال کیم آنده
هلال عز ودولت بدر تابان اولدی بر کونده

که یعنی نجل عالیشانی ابراهیم پاشانك
وزارت برجنه مهر درخشان اولدی بر کونده

وزارتله اولوب داماد مرآت سعادتدن
ایکی رخسارهٔ شادی نمایان اولدی بر کونده

قافیهٔ شایگان — بین الشعرا مشهور اولدیغی اوزره کرك جمع اداتی ، کرك صفت مشبهه علامتی اولان (ان) ی مشتمل بولنان قافیه لره (شایگان) عنوانی ویریلیرسه ده حقیقتده بو عنوان او ایکی صورته مخصوص دکلدر. علی الاطلاق ایطاء جلی یی محتوی بولنان قافیه لره (شایگان) تعبیر اولنور . هرحالده بردن زیاده سی ایراد ایدلمه مك اولادر .

ایطاء خفی — ایطاء خفی — تکراری پك ظاهر اولمیان ایطادر . (آب) ایله (خوناب) و (گلاب) گبی .

نفعی بر قصیده سنده :

رنك لفظ ونکهت معنای نظم پاکمه
نوله ایلرسه حسد رنك كل وبوی گلاب

بیتنی متعاقب :

بر گلستاندر قصیده‌م کیم صفا ویرمش آکا
بونشاط انکیز و جانپرور غزل مانند آب

بیتنی ایراد ایله ایطاء خفی ایچون برمثال پیدا ایلمشدر .

مشارالیهك دیکر بر قصیده‌سندن اولان ابیات آتیه‌ده‌کی (سیراب) ایله (آب) ده دخی ایطاء خفی جلیدر :

خاك بر مرتبه کرم اولدی که دوران ایده من
نیجه طوفان ایله بر ذره غبارین سیراب

دوکیلن جاکه بوفصل ایچره دکلدر باران
خوی فشان اولمه‌ده در تاب تموز ایله سحاب

بویله کرماده‌که دریالری خشك ایتدی هوا
کوهدن ظاهر و جاری اولانی صانمکز آب

جلیسندن خفیسی اهون عد اولنان ایطا هر نصل اولسه طبع سلیمه :

اولمش اما اولمیدی کاشکی !

دیدیرر .

عیوب غیر ملقبهٔ قافیه چوقدر .

عیوب غیر ملقبهٔ قافیه

روینك بریرده متحرك ، دیکر یرده ساکن اولمسی بو جمله‌دندر . اندرونی واصفك :

کلدی خروش وجوشه ینه دلده آب عشق
ایتدی اساس صبر وشکیبی خراب عشق

مطلعنده (آب) ایله (خراب) کسرهٔ اضافتله متحرك بولنیور .
حالبوکه :

فیض مؤثرات حواص آزموده در
واصف ایدرسه نوله اکرشیخی شاب عشق

مقطعنده (شاب) ساکن اولمق لازم کلیور .

ایران مشاهیر شعراسنك آثارنده ده بویله شیلره تصادف
اولنه بیلیر . عبید زاکانینك اك زیاده :

قرض خدا وقرض خلائق بکردنم
آیا ادای قرض کنم یا ادای قرض

بیتی شهرت بولمش اولان :

مردم بعیش خوشدل و من مبتلای قرض
هرکس بکار وباری ومن درد بلای قرض

مطلعلی غزل هزل آمیزنده کی :

مردم زدست قرض کریزان ومن همی
خواهم پس از نماز ودعا ازخدای قرض

و

عرضم چو آب روی کدایان بباد رفت
ازبس که خواستم زدرهر کدای قرض

بیتلرنده (خدای) ایله (کدای) ك اضافتدن انقطاعی بوقبیلدندر .

خواجه حافظك :

صلاح کار کجا ومن خراب کجا
ببین تفاوت ره کز کجاست تا بکجا

مطالعنده دخی بو نقیصه موجوددر . چونکه روی اولان (ب)لردن برنجیسی ساکن اولدیغی حالده ایکنجیسی متحرکدر .

ابن الفارضك .

ولوان مابی بالجبال وکان طو—
رسینا بها قبل التجلی لدکت

بیتنده کورلدیکی وجه ایله شعرای عرب مصراعلر بیننده بر کلمه‌یی ایکی یه بولمکده بأس کورمزلر . بو کیفیت قافیده واقع اوله‌جق اولورسه لسانمزده عیوب غیر ملقبه‌دن عد اولنور . فارسیده دخی بوکا جواز ویرلمیور ایسه‌ده حضرت مولانانك .

عاقل آن باشدکه عبرت کیرد از
مرك یاران در بلای محترز

بیتنده اولدیغی کبی ادواتك داخل اولدیغی کلماتدن تفریق اولندیغی واردر . عبید زاکانینك بالاده کوستریلن بیتلرندن برنده (همی)نك (خواهم) دن تفریقی ده بویله‌در . بو صورت دخی پك چرکین دوشه‌جکندن لسانمزده تجویز اولنه‌ماز .

فردوسینك .

میازار موری که دانه کشست
که جان دارد وجان شیرین خوشست

بیتنده اولدیغی کبی شعرای عجم قوافیده واومعدوله نك ماقبلنده بولنان ضمه آلود فتحه یی فتحهٔ صریحـه ایله جمع ایدرلر . شیخ سعدینك :

یکی آنکه در نفس خودبین مباش
دکر آنکه در خلق بدبین مباش

بیتیده بویولده‌در . بزایسه « ضمه آلود » دیدیکمز فتحه‌یی‌قاباجه ضمه دینیله‌جك برصورتده تلفظ ایتمکده اولدیغمز دن بونك فتحهٔ صریحه‌ایله جمعنی جائز کوره‌میز . معمافیه(خوان) و (خویش) قبیلندن اولان کلمه‌لرده‌کی واولری قافیه‌خصوصنده شعرای‌عجم کبی کأن لم‌یکن عدایلرز . مثلا (یار بخوان) ایله (بی‌درمان) ی . (خویش) ایله (پیش) ی قافیه یاپه بیلیرز .

تغیر املا خصوصی دخی عیـوب غیر ملقبهٔ قافیـه دندر . (وطن) ایله قافیه اولمق‌ایچون (اوتان) ی (اوطن) صورتنده یازمق‌کبی . خطاب یاخود اضافت کافنی نونه وبالعکس نونی‌خطاب یاخود اضافت کافنه تبدیل ایتمك‌ده بونوعه ملحقدر . نورس‌قدیم :

چوقدن حصولنی کوره‌مم مدعالرك
تأثیری بنده ضدینه دوشدی دعالرك

مطلعلی غزلنده ایراد ایتدیکی :

ای ساکنان بزم وطن یاد ایدك کهی
غربت اسیری درد و بلا مبتلالرك

بیتنده قاعدهً (مبتلالرین) یازمسی لازم کلیرکن غزلك ابیات سائره‌سیله توافق املاحصولی ایچون مسامحةً (مبتلالرك) یازمشدر. اندرونی واصفك :

ای مغچه منت ایله یاغتسه الندن
ارباب خرابات ییقلسون تملندن

مطلعنده‌کی (الندن) ك (الکدن) صورتنده یازلمسی لازم کله‌جکی ده محتاج ایضاح دکلدر .

شیخ غالبك نشیدهٔ آتیه‌سنده‌کی (نشانك) دخی (نشانن) صورتنده یازلمق اقتضا ایدردی :

برشعله‌سی وارکه شمع جانك
فانوسنه صیغمز آسمانك
بوسینهٔ برق آشیانك
سینا دخی کورمه‌مش نشانك

افروختهٔ عنایتکدر

خطاب کافیله اضافت کافنك جمعنده بأس یوقدر .

مثال :

ای باغی شکوفه آفرینك
کاهی یارادر طورر زمینك

عیوب غیر ملقبهٔ قافیه مبحثنده سوزی بوندن زیاده اوزاتمق ایستمیورز . باقیسنی حسن طبیعته حواله ایلرز . ذاتاً حسن طبیعت اولمینجه قافیه‌نك لزومی قالماز .

قافیه برده شویله تقسیم اولنور :

ـ معمول .

ـ غیر معمول .

قافیهٔ معموله ـ بعض تصرفات ایله قافیه اولمغه صالح اولاندر. بو تصرفات ایکی لفظی ترکیب ویا برلفظی تجزیه‌دن عبارت اولمق اوزره ایکی صورتده اولور .

نفعینك :

فکر بر مضمونیدر آیینهٔ طبعمده یا
عکس نقش کارگاه عالم بالامیدر

سوز توکندی نیجه بردعوای شعروشاعری
لاف ودعوی برطرف شمدی دعا هنکامیدر

بیتلرنده (م) روی ، (یدر) ردیف اعتبار اولندیغی صورتده (بالا) (م) ایله ترکیب ایدلمش اوله‌جنی کبی (ا) روی ،(میدر) ردیف اعتبار اولندیغی صورتده دخی (هنکام) تجزیه قیلنمش اولور . برنجی صورته کوره (بالا) (میدر) ك معنی آله‌رق (بالام) شکلنه کیرمکله (هنکام) ه ، ایکنجی صورته کوره (هنکام)معنی (یدر) ه ویره‌رك (هنکا) شکلنده قالمقله (بالا) یه قافیه اوله‌بیلیر .

باقینك :

صوکبی زنجیرلرطوتماز دل دیوانه‌ یی
حاصلی آواره‌لك وقتی بهار ایامیدر

دهره مفتون اوله ای باقی فلك رام اولدی طوت
بی وفا دنیا هله بن بیلدیکم دنیامیدر

بیتلرنده ده حال بویله‌در .

کرك نفعی ، کرك باقی بالاده کی بیتلری حاوی اولان نشیده‌لرنده الفی روی اعتبار ایتمشلر ایسه‌ده بز ترکیب و تجزئه‌یه بر یرده مثال کوسترمش اولمق ایچون میمك ده روی اولمسنه احتمال و یردك . مشارالیهمانك اعتبارلری وجه ایله بو احتمالی و یرمه‌مش اولیدق یالکز تجزئه‌یه برر مثال کوسترمش اولوردق. چونکه او حالده (بالا) و (دنیا) نك (میدر) ك میمیله ترکیبی تصوردن خارج قالیردی .

قوافیٔ معموله ایطاء جلی قبیلندن عد اولنه‌جق صورتده تکثیر ایدلمه‌ملیدر .

بوراده دها بعض ایضاحات و یرلسه بلکه فائده‌دن خالی اولمازدی ، فقط قافیه مبحثی همان لزومندن زیاده عد اولنه‌جق درجه‌لرده اوزاتمش اولمامق ایچون صرف نظر ایلدك .

قافیهٔ غیر معموله ـ تصرفسز اوله‌رق قافیه اولمغه صالح اولاندر . قافیهٔ غیر معموله

مثال :

هوا عرائس کلزاره اولدی چهره کشا
بهار کاشنه کیدردی حلهٔ خضرا فضولی

نفعی ایله باقینك یوقاریده کوریلن بیتلرنده روی (١) اعتبار

اولندیغی تقدیرده (بالا) و (دنیا) ، (م) اعتبار اولندیغی تقدیرده ایسه (هنکام) و (ایام) قافیهٔ غیر معموله اولمش اولور .

ذو قافیتین

ذو قافیتین ـ ایکی قافیه‌لی شعردر .

ذو قافیتین ایکی نوعدر :

ـ متقرن .

ـ محجوب .

متقرن

متقرن ـ قافیه‌لری متوالی اولان ذو قافیتیندر .

بر قاچ مثال :

ایتسه بر اقلیمه کر بذل سعادت کوکبی
هر کدای بی نوا سی شوکت) سلطان) بولور
بن اوخاقانئ عهدم کیم بنم ممدوحمك
آستانروب سرای دولت) خاقان) بولور نفعی

—

آفتاب صبح معنی بزم اندیشه‌مده جام
باده فیض لایزال) جاودان) مدر بنم
حشر اولنجه تا که شوق انکیز بزم اهل دل
کیف صهبای خیال) شادمان)مدر بنم وله

—

افزونئ حیات) کم آزار) لقده در
سرمایهٔ نجات) سبکبار) لقده در نابی

—

حقليدر جانان وداعندن ايدرسه امتناع
وهم ايدر اشك رواعندن بلا) باران) يدر

حزن هجرانكله ماتمزار كوردم عالمى
شمدى هر صحرا بكا بر كربلا) ميدان) يدر

--

هانكى عاقل ديركه آنجق راه) كلشن)دن كچك
برده غافللر ! شونالشكاه) شيون)دن كچك

—

محجوب

محجوب ـ قافيه‌لرى فاصله‌لى اولان ذو قافيتيندر .

مثال :

عالم) اسير دست مشيت) دكلميدر
آدم) زبون پنجهٔ قدر) دكلميدر نابى

ذوالقوافى

ذوالقوافى ـ ايكيدن زياده قافيه‌سى اولان شعردر .

مثال .

بادز كل تلاش) مقال) كله خامه) لر
پيچيدهٔ فراش) خيال) كله نامه)لر نابى

ديكر :

ارباب) قلم) معرفت آموز امم) در
آداب) امم) ماحصل فيض قلم) در عونى بك

ذوقافیتین ایله ذوالقوافیده قافیه‌لر بیننده بولنان بر یاخود بردن زیاده کلمه‌یه (حاجب) دینیلیر . (محجوب) حاجبلی دیمك اولور . حاجب

ذوقافیتین ایله ذوالقوافیده قافیهٔ اخیره (قافیهٔ اصلیه) ، دیکر قافیه ویاقافیه‌لر (قافیهٔ ملحقه) نامیله یاد اولنور . قافیهٔ اصلیه قافیهٔ ملحقه

(ذوالقوافی) ایله (ترصیع) بیننده‌کی فرق (ترصیع) مبحثنده بیان اولنه جقدر .

قافیه‌یه عائد بعض ملاحظات مخصوصه

[مجموعهٔ معلم] ده بیـان اولندیغی اوزره (حروف املا) کلمات ترکیه‌ده فتحه‌یه ، ضمه‌یه ، کسره‌یه علامت اوله‌رق یازیلان (ا ه و ی) حرفلریدر. بونلر لسانمزده مستعمل کلمات اجنبیه‌ده دخی قوللانیلیر. بعضاً بونلردن (ا و ی) حرفلری حروف مد حکمنی آلیر . بوحالده آنلره (حروف مستخلفه) دینیلیر . حروف املا حروف مستخلفه

(حروف مد) عربی ، فارسی کلماتده فتحـه یی ، ضمه یی ، کسره یی مدایدن (ا و ی) حرفلریدر . بعضاً حروف مد حروف املادن اولان (ا و ی) حکمنده قالیر . بوحالده آنلره (حروف معزوله) دینیلیر . حروف مد حروف معزوله

حروف املانك اساساً خدمتی ماقبلنده‌کی حرفك حرکه‌سنی کوسترمکدر ، مد ایتمك دکلدر . حروف مدك اسـاساً خدمتی ماقبلنده‌کی حرفك حرکه‌سنی کوسترمکله برابر مد ایتمکدر .

بر حرف املا حرف مد حكمنى آليرسه (حرف مستخلف)، بالعكس بر حرف مد حرف املا حكمنده قاليرسه (حرف معزول) اولور .

استخلاف
عزل
(استخلاف) حرف املايى حرف مدينه، (عزل) بالعكس حرف مدى حرف املا يرينه قويمقدر .

بولسه امكان خيال يار كلمز يانمه

مصراعنده (يان) ده‌كى (ا) مستخلفدر .

عالم بالايه سوق ايلر بو علوى جان بنى

و :

حزنه دائر صحبت آچدك ايلدك محزون بنى

و :

اى خود آرا ايليور آينه‌لر خود بين سنى

مصراعلرنده (جان) و (محزون) و (خودبين) ده‌كى (اوى) معزولدر . مبحثنده بيان اولنه جغى اوزره حروف معزوله (تقطيع) ده حسابه داخل اولماز .

استخلاف هر يرده اجرا اولنه ماز . موقعنى سليقهٔ صحيحه تعيين ايدر . مثلا شيخ الاسلام يحيى افندينك :

فرقتكده چكديكم آلامى چكمز طاغلر

مصراعنده (طاغلر) ده‌كى استخلاف ثقيل كورينور . حال بوكه فضولينك :

خیال ایلر کورن کیم لعلندر قبرمك طاشی

مصراعنده (طاشی) ده‌کی استخلاف ثقلتدن وارسته بولنور.

باقینك :

طفل ایکن دایه‌سی قوجاغنده
کل ایدی قوپدق بوداغنده

بیتی‌ده حسن استخلاف مثاللرندندر.

فضولینك :

ویرسیدی آه مجنون فریادمك صداسن
قوشمی قرار ایدردی باشنده‌کی یواده

بیتیله ندیمك :

ذوقی احباب ایدوب ایواه ندیما ایواه
آدك آ کلمدی بی چاره سنك آراده

بیتنده (یووا) و (آرا) ده اجرا ایدیلن استخلاف دخی یوقاریکی (طاغلر) قدر ثقیلدر.

عزل ایسه -- ما قبلنده حروف مددن بری بولنمق شرطیله — نون ساکنه ایله بیتن کلماته مخصوصدر. نون متحرك ویا متحرك حکمنده اولور ایسه [*] عزل جائز اولماز. چونکه بو صورتده اوله‌جق عزل (زحاف) ك عینی اولور.

نونك متحرك اولمسنه مثال :

[*] متحركك متحرك حکمنده اولمسی کندیسنی همزه تعقیب ایتمکله اولور.

الن قیسه قیاس ایتمه دل محزونك
یوق ایدی عقلی نه دردی وار ایدی مجنونك

نونك متحرك حكمنده اولمسنه مثال :

ای فراق لب جانان جكرم خون ایتدك
چهرهٔ زردی خوناب ایله كلكون ایتدك فضولی

آخر كلمه ده ـ متحرك اولسون اولمسون ـ نوندن باشقه بر حرف بولندیغی صورتده ایسه (زحاف) مبحثنده ایضاح ایدیله جكی وجه ایله عزله هیچ جواز ویریلهمز .

بعض كلماتده مصراع آخرنده اولمق شرطیله استخلاف اجراسی تجویز اولنور .

كللرده اولور بورنك دلجو
حقك بزه بر عطاسیدر بو

بیتنده (بو) لفظی رائحه معناسنه آلنمیه‌رق اسم اشارت عد اولندیغی تقدیرده تحقق ایده‌جك استخلافده بأس كورلمز .

سیر ایت شو تلاشی، باق شو شوقه
شادیٔ دم و صالدر بو

ای كوربه قوزی نه حالدر بو
الغبطه شو حالته ، شو ذوقه

قطعه سیله فضولینك :

نه بلادر بزه یارب نه قاره كوندر بو

مصراعنده كی (بو) لرده بو یله‌در .

ذکر اولنان تجویز اواخر مصارعده بولنه‌جق (ا و ی) حروف املاسنك حروف مد صورتنده تلفظی طبیعته اضطراب ویرمه مکده اولمسنه ، تعبیر دیکرله : طبیعی بولنمسنه مبتنیدر . ازجمله مشارالیهك (صو) ردیفلی نعت شریفنی روان برصورتده اوقویه بیلنلر صانیرزکه بوخصوصی بلاتردد تسلیم ایدرلر . اما ینه مشارالیهك :

دمادم قطره قطره‌قان یاشمدرکیم چیقارکوزدن
ویا پیکانلرك کیم آتش دل آنی صو ایلر
دیدم کیمدر پریشان ایلین عاشقلر احوالن
صبا کوستردی تار سنبل زلفن که بو ایلر

بیتلرنده‌کی (صو) و (بو) قافیه‌لری زمانمزده شایان تقلید عد اولنه‌ماز .

آخرنده حروف املادن (ی) بولنـان برکلمه ایله آخرنده حروف مددن ینه (ی) بولنان دیکر برکلمه‌نك تقفیه‌سی مجازدر .

مثال :

الٰهی پادشهلر پادشـاهی
نه‌حیرتبخشدرصنعك الٰهی — اکرم بك

بویله قافیه‌لرده دائما حرف املادن اولان (ی) حروف مددن اولان (ی) کبی تلفظ اولنور . هیچ بر وقت بریکی اوته‌کنه تابع قیلنماز .

برایکی مثال دها :

ترك ایلمش ایشته آشیانی
خاکی ایکن اولمش آسمانی

—

آتش کبی سومه اعتلایی
کل اولمه آسودیکم هوایی

—

یك نابحل آنك غروری
برشیمی ایمش علوصوری

—

هوهولری آه پك درونی
عاشق بکنیر بوارغنونی

—

دامن کوهه طوغری کیتدکجه
برکذرکه کورندی نورانی
کلیور بانك آب جوشانی
کوش تحسینه دقت ایتدکجه

یاء معروفه یاء مجهوله بو مبحثده (یاء معروفه) و (یاء مجهوله) تعبیرلرینك قبولی مدار سهولت اولور. حروف مددن اولانه یاء معروفه ، حروفه املادن اولانه یاء مجهوله دیمك یز . الف ایله واوی دخی معروفه ومجهوله دیه توصیف ایده بیلیرز . هاء رسمیه ایله واو رسمیه عربی ، فارسی کلماته مخصوصدر .

یوقاریده کوستردیکی اوزره قافیه‌ده یاء معروفه ایله یاء مجهوله‌نك جمعی جائز ایسه‌ده بونده دقت اولنه‌جق برجهت واردر . اوده تلفظك فصحای شعرا بیننده معروف اولان صورته مغایر

كورنمه‌مسی ، بناءً عليه سمعه وحشی كلمه مسيدر . بو حالده يالكز ياء معروفه‌ايله‌ياء مجهوله‌نك‌دكل ، ايكی ياء مجهوله‌نك دخی اجتماعنی تجويز ايتمه‌مك مقتضای حسن طبيعتدر .

(خرابات) مقدمه سنده لسانمز نفعی ايله نابی طرفندن تجديد اولنديغندن بحث ايلديكی صيره‌ده ايراد اولنان و :

ای واقف هرمكانی رومك
بر آدی‌ده وانی ارضرومك

تعريض مشهورينك صدورينه سبب مستقل اولان :

ياپدی ايكی طشره لی بوحالی
وانلی بريسی بری رهالی

بيتنده برنجی (لی) كسرۀ خفيفه ، ايكنجيسی كسرۀ ثقيله‌ايله تلفظ اولنمق طبيعی اولديغنه كوره قافيتين بيننده امتزاج تامّ حاصل اوله‌مامشدر . ايكيسی‌ده كسرۀ خفيفه ويا كسرۀ ثقيله ايله اوقونه‌جق اولسه بری مطلقا سمعه وحشی كلير .

نديمك :

بعض احباب كمر سيرين ايدر تنهاده
باری بزده كمری سير ايده‌لم صحراده

طاغده صيد غزال ايتمكه حسرتمی جكر
خانه‌ده كوزلری آهوسن ايدر آماده

بيتلری حقنده ملاحظه بيان ايدنلرك « تنهاده ايله صحراده قافيه اوله‌بيلير، فقط بو ايكيسيله آماده تقفيه ايديله‌مز؛ چونكه آنلرده‌كی ده

فتحۀ ثقیله ایله اوقوندیغی حالده بونده‌کی فتحۀ خفیفه ایله تلفظ اولنیور » دیعلری شایان قبول دکلدر ، زیرا قافیه‌ده واقع اولان بو یله (ده) لری عمومیت اوزره فتحۀ خفیفه ایله تلفظ ایتمك معتاد فصحادر .

عزمی زاده حالتینك :

سن ایدك کلبۀ احزانه قو یان یعقو بی
آییروب حضرت یوسف کبی کوز نورندن
کتیروب عشق الٓهی یی کوکل خانه‌سنه
قاپودن باقدیره یم ای غم دنیا سنی بن

قطعه‌سنده‌کی (دن) اداتی دخی (بن) کبی فتحۀ خفیفه ایله‌او-قومق ایچون برمانع یوقدر . حتی اصله موافق اولان ده بو صورتدر . اصحاب فصاحت (نورندن) دیمکه (نورندن) دیمکی ترجیح ایدر . مع هذا (جاندن ، جاناندن) کبی (دن) ك فتحۀ ثقیله ایله تلفظی مقتضای فصاحت اولان یرلر بوکا قیاس اولنه‌ماز .

الفاظ ترکیه‌دن یاپیله جق قوافی بالخاصه نظر دقته آلنمغه شایاندر . ثقیلی پك مناسبتسز یاخود مناسبتسزی پك ثقیل اولور . شیخ الاسلام یحیی افندینك :

نه مجلسلر قورلمشدر نه ساغرلر سورلمشدر
محبت باده سینه بکزر اولماز هپ کورلمشدر

مطلعنده‌کی قافیه‌لری ضمه‌لرك بری خفیفۀ مقبوضه ، دیکری خفیفۀ مبسوطه اولمق صورتیله اختلافندن طولایی بکنمه‌مك لازم کلسه بیله آنی تعقیب ایدن :

کوکل مرآتی صد پاره کوردم راه ذلتده
مقرر بر جفا جو سنکدل یاره اورلمشدر

بیتنك ضمهٔ ثقیله‌لی قافیه‌سنی بکنمك ده الدن کلمز . ثابتك .

میان نشئهٔ جامه خمار غم کیرمز
یمین ایدرسه‌م اومعنایه باشم آغیرمز

مطلعی ایسه حقیقةً صداع و یره‌جك مقفیاتدندر .

ضمهٔ ثقیلهٔ مبسوطه ایله ضمهٔ ثقیلهٔ مقبوضه‌نك و ضمهٔ خفیفهٔ مبسوطه ایله ضمهٔ خفیفهٔ مقبوضه‌نك قافیه ده ازدواجی کندیلرندن صکره بر حرف متحرك بولنمق شرطیله تجویز ایدلمیلدر . فقط نصل اولورسه اولسون ضمهٔ ثقیله ایله ضمهٔ خفیفه‌نك ازدواجنه جواز ویرلمه‌ملیدر . ندیمك شو مصراعلرینه باقه‌لم :

واروب اول درد شناس دل وجانی کورسه‌م
خاك پاینه ندیما ینه یوزلر سورسه‌م
کیجه‌لر آراسه‌م آغزینی لبن امسه‌م صورسه‌م

(کورسه‌م) ایله (سورسه‌م) ده‌کی ضمه‌لرك بری مبسوط دیکری مقبوض اولمقله برابر ایکیسی ده خفیف اولدیغندن ازدواجلرنده بأس یوقدر دینیله‌بیلیر . فقط (صورسه‌م)ك ثقیل ضمه‌سی ایشی بوزمیور دینیله‌مز . هرحالده کمال اتحاد ممدوحدر .

قافیه‌یه عائد دها بر خیلی ملاحظاتمز وار ایسه ده شمدیلك بوقدرله اکتفا ایتمکی انسب عد ایلدك .

شعر

شعر — بو مقاله‌ده شعردن بحث ایتمك ایستیورز . بو كونه‌قدر یازدیغمز شیلر آره‌سنده شعره دائر درمیان ایتدیكمز ملاحظاتی ذهنمزدن كچیردیكمز حالده بونلرك اك طوغریسی یاخود طوغری‌یه اك قریبی اولمق اوزره [مجموعهٔ معلم] ده مندرج بولنان (نظم - نثر) بندینی بولیورز . اوبندی تشكیل ایدن فكری بوراده دخی اساس اتخاذ ایده‌جكمزدن همان عیناً كبی بر صورتده بروجه آتی درج ایدیورز .

نظم — نثر

بو نامرله ایكی‌یه تقسیم اولنان « سوز » یا بلیغدر ، یا دكلدر . بلیغ ایسه نظم اولسون نثر اولسون « ادبیات » دن عد اولنور . دكل ایسه كذلك نظم اولسون نثر اولسون ادبیاتدن عد اولنماز .

نقاد بلاغت صانع حكیمك انسانلردن پك چوغنه احسان بیورمامقده اولدیغی « ذوق سلیم » در . سوزك بلیغ اولوب اولمدیغنی « معیار ادبیات » دینلمكه شایان اولان بو قوهٔ جلیله تعیین ایدر .

« شعر » ادبیاتك اك كوزل پارچه‌لریدر . بو حالده شعر ادبیاتدن برقسم خاص اولمش اولور .

ادبیاتدن عد اولنمیان سوزه شعر دینیله‌مه‌مك لازم كلیر . چونكه هرحالده شعر مفهومی ادبیات مفهومنده داخلدر .

حقیقتده بر سوزك شعر نامنی آله‌بیلمسی اول امرده

ادبیاتدن معدود اولمسنه توقف ایدر ، منظوم اولمسنه دکل .

اوله‌بیلیرکه برسوز منظوم اولورده ادبیاتدن معدود اولماز . آکاشعر دینیله‌مز . (ذی‌روح) مفهومنده داخل اولمیانه (انسان) دینیله بیلیرمی ؟

مادامکه سوزادبیاتدن صاییله بیلمك ایچون بلیغ اولمق لازم کلیور ، مادامکه سوز منظوم اولمقله بلیغ اولمق لازم کلمیور ، شعر دینیله‌جك سوزك مطلقا منظوم اولمسی اقتضا ایتمز .

مثلا فضولینك زمانی حکامندن شکایت یوللو سویلمش اولدیغی « سلام ویردم ، رشوت دکلدر دیه آلمدیلر ! » سوزی بلیغدر . بناءً علیه ادبیاتدن معدوددر . بوکا شعر دیمك ایستینلره‌ده حق ویریله بیلیر . فقط ثابتك :

چرب وشیرینی یوب عاشق ایدر حمد وثنا
حصه یوقمی اوسوکشدن بزه بر پاره مدد

بیتی بیك پارچه اولسه شعر نامنی آله‌ماز . نصل آله بیلسونکه برکره ادبیاتدن معدود اوله ماز .

بویله سوزلره دینلسه دینلسه « نظم » دینیلیر . حال بوکه یوقاریده بیان اولندیغی اوزره منظوم برسوزك ادبیاتدن معدود اوله مامسی جائزدر . ادبیاتدن معدود اوله میان سوز ایسه هیچ بروقت شعر اوله‌ماز .

کمال بکك « آثار ادبیه یه زادهٔ طبیعت دینلر خفایای قلبه نه بیوك وقوف کوستر مشلر ! هر منتسب ادبك وجدانند

مراجعت ایدرم : انسانك یازدیغی شیلر سویلشده اولادیله برابر دکلیدر ؟ » سوزینه باقلسون . پك سویملی برشعر دکلیدر ؟

بزده هرمنتسب ادبك وجدانـنه مراجعت ایدرز : ثابتك شـو بیتنه شعر دیوب ده کالك بوسـوزینه شعر دیمه‌مك موافق انصافمیدر ؟

ادبیـات دینیلن بلیغ سوزلره طبیعت درجهٔ بلاغتنـده کوره آز چوق منجذب اولور . بوانجذابی حاصل ایتمین سوزلر دائرهٔ ادبیـاته کیره‌مز . ادبیـات ایچنـده طبیعتك اك زیاده منجذب اولدیغی سوزلر شعردر .

استطراد

مشـاهیر شعرای عربدن ابن الرومینـك هجوندن حذر اوزره بولنان وزیر قاسم بن عبدالله شاعر مشار الیهی برکون مجلسنده تسمیم ایتدرمش ایدی .

ابن الرومی تسمیم اولندیغی حس ایدنجه مجلسدن چیقمق اوزره قالقار . قاسم ایله بینلرنده شو محاوره جریان ایدر :

— نره‌یه کیدییورسین ؟

— کوندردیکك یره !

— بزم پدره سلام سویله !

— جهنمه اوغرایه‌جق دکلم !

ایشته ابن الرومینك بوصوك جوابی منظوم اولمامقله برابر

ارباب ذوقه کوره کندیسنك پك چوق بر جسته مصراعلرندن دها شاعرانه برسوز عد اولنور ۰

ادبیات بلیغ سوزلر ایسه شعر الك بلیغ سوزلر در ۰ شعر ادبیاتك الك منتخب پارچه لری اولدیغندن هر شعر ادبیاتدن معدود اولدیغی حالده هر ادبیاتدن معدود اولان سوز شعر اولهماز ۰

شعر هم نظم هم نثر کسوه سنده تجلی ایده بیلیر ۰ بر سوزه منظوم اولدیغی ایچون « شعردر » دینیله میه جکی کبی منثور اولدیغی ایچون « شعر دکلدر » ده دینیلهمز ۰ شو قدر وارکه اکثریت اوزره طبیعت منظوم اولان شعره منثور اولان شعردن زیاده میل ایدر . مثلا لطیف برفکر نثر ایله شعر دینیله جك صورتده افاده اولنسه ، ینه اوفکر نظم ایله کذلك شعر دینیله جك صورتده بیان ایدلسه طبیعت نظمه نثردن زیاده منجذب اولور ۰ بوده نظمده کی اوطبیعت نواز آهنك مخصوصدن ایلری کلیر ۰ قافیه ایسه نظمك زیور جاذبه افزا سیدر ۰ بونك ایچوندر که قافیهلی نظم قافیهسز نظمدن زیاده سویلیر ۰

ظن ایدرز که شعرك اوته دن بری بعض قیود سائره ایله برابر « موزون ، مقفی سوز » دیه تعریف اولنمسی بیان اولندیغی اوزره طبیعتك کلام منظومی کلام منثوره ، قافیهلی نظمی قافیه سز نظمه ترجیح ایتمك استعدادنده بولنمسندن نشأت ایتمشدر ۰ یوقسه شعرك مطلقا موزون ، مقفی اولمسی ایچون لزوم حقیقی یوقدر ۰

منظوم سوزه عرفده « شعر » دیيورلر . چونکه بونامه اك زیاده لایق کوریله‌جك جاذبه‌لی سوزلر نظم آره سنده بولنه‌بیلیر.

بز علی‌العموم بلیغ سوزلره « ادبیات » دیدکلرمزله برابر بونلرك اك زیاده بلیغ اولانلرینه « شعر » دییورز . منظوم و یامنثور اولمسنی قید ایتمیورز . مع هذا شعر دینیله بیله جك برسوزك منثور اولمسنه نسبتله منظوم اولمسندن دها زیاده ذوقیاب اولدیغمزی اعتراف ایلیورز .

بز شعری نظم ونثره تعمیم ایدییورز . آنلر نظمه تخصیص ایدییورلر . بو تخصیص شایع اولمش . « شعر » دینلدیکی کبی موزون ، مقفی سوز خاطره کلیور . حال بوکه بالاده کوستردیکی وجدایله اویله موزون ، مقفی سوزلر وارکه شعر اولمق شویله طورسون بایاغی ادبیاتدن بیله معدود اوله میور . بالعکس اویله منثور سوزلرده وارکه نیجه منظوماته فائق بولنیور .

اعتقادمزه کوره نطق یارادیله‌لی شعر موجوددر .

آنکه اول شعر کفت آدم صفی الله بود
طبع موزون حجت فرزندیٔ آدم بود

مدعاسنی اثبات ایچون حضرت آدمه اوغلی هابیلك مقتولیتی اوزرینه :

تغیرت البلاد ومن علیها
فوجه الارض مغبر قبیح

دیه مرثیه سویلتمکه نه حاجت ! طبیعتك بوبابده‌کی تمایلاتنه دقت ایتمك کافیدر .

دنیاده شعرسز آدم اولەماز . شعر امید کبیدر . شو قدر وارکه هر کسك شعری کندی ذوقنه کوره اولور . وزن، قافیه یوق ایکن شعر وار ایدی . هیچ نطق اولورده شعر اولمازمی ؟ بوحالده شعرك نظمه تخصیصی حادث اولدیغی تبین ایتمزمی ؟

بزم تعریف ایتمکه چالشدیغمز شعر طبیعیدر . شعره موزون، مقفی سوز دیمك صناعیدر .

بو بابده طبیعیلك صناعیلکه البته تقدم ایدر . چونکه انسانك هیچ بکنمیەجکی بر سوز منظوم اولەبیلیور . بالعکس پك بکنەبیلەجکی برسوزده منثور بولنەبیلیور . اوته کنه شعر دیمکه، بریکنه دیەمکه نەدن مجبور اولسون ؟ بو ذوقه عائد بر کیفیتدر . هانکی سوزی شعر اولمق اوزره تلقی ایدییورسه بو نامی آکا ویرر . کندیسنجه هیچ بر مزیتی اولمیان سوزلره مجرد منظوم اولدیغی ایچون شعر دیەدکدن باشقه ادبیات بیله دیەمك الندەدر.

بوراده شایان دقت اولان جهت شودرکه بالاغتله پك منا- سبتی اولمیانلر مثلا بر بیتی کورر کورمز « بو شعر دکل . ادبیاتدن بیله دکل » دیمکده احتیاط ایتملیدرلر . چونکه او بیت شاید کرچکدن شعر ایسه بو ادعا موجب خجلت اولور . هر حالده فکر صحیح اوزرینه حکم ویرمکه چالشملیدر .

بو افاداتدن مقصدمز « بوندن بویله شعر لفظنی موزون، مقفی سوز معناسنده استعمال ایتمیەلم » دیمك دکلدر ، شعر طبیعی نەدن عبارت اولمق لازم کلەجکنه دائر حدمزجه بر فکر ویرمکه چالشمقدر .

حوز . شعر ديديكمز وقت يرينه كوره معناى طبيعيسنى ياخود معناى عرفيسنى قصد ايده بيليرز .

آيات و احاديث شريفه ذاتاً مستثنادر . بونلرى ادبياتدن عد ايتمك هيچ بر اديبك حقيله تقديرينه مقتدر اوله ميه‌جغى علويت مقدسه‌لرينى تبجيل ايتمه‌مك ديمك اوله‌جغى جهتله مغاير ادبدر . بناءً عليه « آيات و احاديث مادام‌كه اك بليغ سوزلردندر . تعريفكزه نظراً بونلره ده شعر ديمك لازم كلير » اعتراضى وارد اوله‌ماز . حتى شعرى « موزون ، مقفى سوز » ديه تعريف ايدنلرك اوزانه موافق اوله‌رق ورود ايدن آيتلر ، حديثلر خارجده قالمق اوزره تعريفه علاوه ايتدكلرى « قصده مقارن اوله‌رق سويلنيلن » قيدى بى لزوم كورينور . چونكه آنلرك تعريف ايتمك ايستدكلرى شعر البته ادبيات مفهومندن خارج دكلدر . آيات و احاديث ايسه اوزانه موافق اولسون اولمسون بو مفهومك داخلنده تصور اولنمقدن متعاليدر .

او مقدس سوزلر برطاقم معاليدركه ادبيات آنلردن نه‌درجه اقتباس ايدرسه اودرجه تعالى ايدر . هيچ تعالى ايدن شى ايله آنى متعالى ايدن شى بر اولورمى ؟ مضى باشقه . مستضى ينه باشقه‌در . مهر ايله ماهى مساوى‌مى كوره‌جكز ؟

آيات و احاديثى نصل ادبياتدن عد ايده‌لم ؟ ابلغ الانبيايه شاعر ديمك ايستينلرك قولنى تنظيرمى ايده‌جكز ؟

ظنمزه كوره بو افاده‌تدن سوزك قسم عاليسى ديمك اولان

ادبیات ایله ادبیاتك قسم اعلاسی دیمك اولان شعرك ماهیتلری آكلاشلدیغی كبی ادیب ، شاعر عنوانلرینك ده كیملره ویرلمسی لازم كله‌جكی تبین ایتدی .

بونكله برابر « شعر نه‌در ؟ » سؤالنه « اڭ بلیغ سوزلردر » جوابی كافی كوریله بیلیرسه‌ده « ادبیات نه‌در ؟ » سؤالنه یالكز « بلیغ سوزلردر » جوابی كفایت ایتمز . ادبیات دینیلنجه باشقه برمعنی‌دها اكلاشیلیركه اوده « بلیغ سوزلر تألیفی ایچون طوتیلان اصول » در . بوحالده ادبیات عنوان فن اولمش اولور .

دیمك اولیوركه بواصوله موافق اولمق اوزره یازلمش بر مكتوبی ادبیاتدن عد ایده بیله جكمز كبی ینه بواصولی معرف اولمق اوزره یازلمش بركتابی ده ادبیاتدن عد ایده بیله جكز .

انتهای بند

شو بندك خلاصة الخلاصه‌سی دیمك اولان « سوز بلیغ اولمدقجه شعر اوله‌ماز ، حتی ادبیاتدن معدود اوله‌ماز » حكمنك حقیقتی آكلاشلمق اوزره بوراده (بلاغت) دن بحث ایدلمك اقتضا ایدییور :

اول امرده دیه‌لم كه :

بلاغت بر صفتدر كه آنكله ماهیتلری مختلف ایكی شی اتصاف ایدر : بلاغت

— كلام .

— متكلم .

کلام ایله متکلمك ماهیتلرنده کی اختلاف صفتك متصفلردن هر برینه کوره ایکی صورت مختلفده تجلی اتمسنی ایجاب ایلدیکندن علی الاطلاق ، یعنی تعیین تجلیکاه اتمکسزین بلاغتی حقیله تعریف اتمك ممکن اولهماز. آنك ایچون «کلامده بلاغت» ویا «متکلمده بلاغت» دیه تعیین تجلیکاه ایله ایکی درلو تعریف اولنور .

کلامده بلاغت — متکلمده بلاغت

کلامده بلاغت فصیح اولمقله برابر مقتضای حاله مطابق اولمسیله، متکلمده ایسه کلام بلیغ ایله افادهٔ مرام اتمك ملکه‌سنی حائز بولنمسیله تحقق ایدر .

(بلیغ) بلاغتله متصف دیمك اولدیغنه کوره هم کلامه هم متکلمه وصف اوله‌بیلیر. (نظم بلیغ، قصیدهٔ بلیغه، خطیب بلیغ، ادیبهٔ بلیغه) کبی تعبیرات قوللانیلیر .

مقتضای حال — مقتضای مقام — اعتبار مناسب

حالك اقتضا ایتدیکی صورت دیمك اولان (مقتضای حال) تعبیرینه بدل (مقتضای مقام) و (اعتبار مناسب) تعبیرلری دخی استعمال اولنه بیلیر . جمعلرنده (مقتضیات احوال ، مقتضیات مقامات ، اعتبارات مناسبه) دینیلیر .

(حال) تعبیرینه دقت ایده‌لم . حالده بولنه‌جق تنوعات نه‌ده بولنه‌بیلیر؟ انفس و آفاقده مشاهده ایدلمکده اولان بونجه کیفیات رنکارنکك هر بری برحالدر . هر حالك مقتضاسی اولور . هر مقتضایه کوره‌ده سوز بولنور. حال تجلیات آلهیه قدر متنوعدر. مقتضاده اویله . سوزده اویله .

سوزك کافهٔ مزیاتی مفهومنده مندرج اولان بلاغتك مدار

وجودی مقتضای حاله مطابقدر . آندن محروم اولان سوزده فصاحت بولنسده بلاغت بولنماز .

سوزك درجات بلاغتی مقتضای حاله مطابقتنك درجاتیله متناسب اولور. برحالك مقتضاسنه مطابق برقاچ درلو سوز بولنه بیلیر. بونلردن هانکیسی مقتضایه اك زیاده مطابقت ایدرسه اوابلغ عد اولنور .

مقتضای حال دیدیکمز شیئك تیاترو طرزنده یازیلان آثار ادبیه‌ده دخی بیوك اهمیتی واردر. اشخاص وقعه‌یی نوبت بنوبت انطاق ایده‌جك اولان تیاترو مؤلفی بونلردن هر برینه مقتضای حاله مطابق اوله رق سوز سویتمه‌لیدرکه بلیغانه براثر یازمش اوله بیلسون. (استعارهٔ لسان) مبحثنده بورالره دائر ایضاحات ویریله جکدر .

جزئی ملاحظه ایله اکلاشیلیرکه سوزده طبیعیلك دینیلن مزیت دخی مقتضای حاله مطابقت سایه سنده حصول بولور .

« مقتضای حال مقتضای حال مخاطب دیمکدر » دینیلر خطا ایدرلر. متکلمك حالی یوقمی ؟ اویله برادعاده بولنمق کندینی اونوتمق قبیلندن اولمزمی ؟ یوقاریده « انفس وآفاقده مشاهده ایدلکده اولان بونجه کیفیات رنکارنکك هربری برحالدر »دیه اشارت ایتدیکمز وجدایله حالك تعمیمی واجبدر. انسان یالکز مخاطبك حالنه کوره‌می سوز سویلر ؟ کندی حالمزی تصویر ایتمیه‌جکمی یز ؟ مثلا قلبنك بعض حسیات شدیده‌یه مغلوب اولدیغی

كورن برشاعر فرياد ايدر . اوفرياد آنك حسب حاليدر . باشقه‌سنك حالنی دوشونمكه وقتی بوله‌بیلیر ؟ عجبا فضولی نشیعه‌نی آتیه‌یی یازارکن کیمك حالنی خاطرینه کتیرمشدر ؟ :

دوست بی‌پروا، فلك بی‌رحم، دوران بی‌سكون
دردچوق، همدردیوق، دشمن قوی، طالع زبون

سايهٔ امید زائل ، آفتاب شوق گرم
رتبهٔ ادبار عالی ، پایهٔ تدبیر دون

عقل دون همت ، صدای طعنه بر یردن بلند
بخت کم شفقت، بلای عشق کوندن کونه فزون

بن غریب ملك ، راه وصل پرتشویش ومکر
بن حریف ساده لوح ودهر پر نقش فسون

هر سهی قدجلوه‌سی برسیل طوفان بلا
هر هلال ابرو قاشی بر سر خط مشق جنون

یلده برك لاله تك تمکین دانش بی ثبات
صوده عکس سروتك تأثیر دولت واژکون

سرحد مطلوب پر محنت طریق امتحان
منزل مقصود پر آسیب راه آزمون

شاهد مقصد نوای چنك تك پرده نشین
ساغر عشرت حباب صاف صهبا تك نكون

تفرقه حاصل ، طریق ملك جمعیت مخوف
آه بیلمم نیلیم یوق بر موافق رهنمون

بویله سوزلر غیر اختیاری آهلر کبیدر . بر درجه یه قدر
یالکز صاحبنك حالنی معرف اولور. کیمسه یه برشی دیمك ایچون
ایپازلماز .

(آتشپاره)ده مندرج اولان (فریاد) سرلوحه لی منظومه نك
شو پارچه لری ده اولدقجه حالمزه موافقدر :

وولنا نیسین ای دل هوا خواه
آتشکده اولدی سینه سندن

طورماز نه یانار سین الله الله
یاندم سنی شعله بار ایدندن

§

بر شعله مزاج دلفروزك
نار هوسیله مشتعلسین

افکار شبك ، خیال روزك
بر در ، هپ آنکله مشتغلسین

§

اولسه ك ده کهی نهان ، اولورسین
صبرك طو تیشنجه آتش افشان

یان، طورمه که برزمان اولور سین
منظور حقیقت آشنایان

§

ای لمعهٔ خوش بروز سنسین
تو آتشی دودمان عشقك

ای برق جهانفروز سنسین
مشعلکشی کاروان عشقك

§

حیرتده بو عشق بی سکوندن
الك جاذبه‌لی بتانی شهرك

خشیتده بو جذبة الجنوندن
الك جذبه‌لی عاشقانی دهرك

§

بیلمم نه دیسه‌م که ایتسه ایما
حال دل حسرت آزمایی

بر حالده‌درکه ایلر ابکا
بر کریه ایله بیك آشنایی

§

بولسه‌م اوسوزی که ایتسه ابقا
دنیاده بولندیغم زمانی

اخلاف کزین ایدردی ایفا
دمبسته‌سی اولدیغم فغانی

بونکله برابر « سوزی مخاطبك حالنه کوره سویلملی » تنبیه‌سی ده بر دستور ادبیدر . ذاتاً بوصورتك التزامی بر عاقل ایچون طبیعیدر . مثلا برجاهله سویلنیله‌جك سوز بر عالمه سویلنلمز . سویلنیلیر ، فقط برنکته‌یه مبنی اولمق شرطیله .

برنکته‌یه مبنی دیمك مقتضای حاله مطابق دیمکدر . نکته‌سز سوز مقتضای حاله مطابق اولمیه‌جغندن بی لزوم صاییلیر .

بعض قدما مخاطبده اوچ حال بولور:

— خلوّ ذهن.
— تردد.
— انكار.

ديرلركه:

— كلام بوحاللره مناسب برر صورتده سوق اولنور. برنجيسنه كوره «ابتدائى»، ايكنجيسنه كوره «طلبى»، اوچنجيسنه كوره «انكارى» وصفنى آلير. مخاطبك برخالى الذهن ياخود برمتردد ويا برمنكر اولمسنه كوره سويلنيلن سوزه «كلام ابتدائى» ياخود «كلام طلبى» ويا «كلام انكارى» عنوانى ويريلير. جمعلرنده «ابتدائيات، طلبيات، انكاريات» تعبيرلرى قوللانيلير. ابتدائياتده — مخاطبده تردد وانكار حاللرندن هيچ برى بولنميه‌جغى جهتيله — اكثريا تأكيده احتياج مس ايتمز. ساده صورتده افادهٔ مرام ايديلير. يالكز مخاطب تقرير ايديلن مسئله‌يى آكلايه‌مديغى صورتده تأكيده مراجعت اولنور. طلبياتده ساده لكك محافظه‌سى جائز اولمقله برابر — ترددى قطعياً ازاله ايچون — تأكيد مستحسن كوريلور. انكارياتده ايسه — مقصد انكارى اقراره تحويل اوله جغندن — تأكيد وجوب تحتنده بولنور».

ظن عاجزانه مزه كوره بويله شيلر فن بلاغتك اك ساده مسائلندندر.

(مجموعهٔ معلم) ده بو اوچ درلو سوزه مثال اولمق اوزره:

حق پرستم عرض اخلاص ایتدیکم درگاه بر
بر نفس توحیددن آیرلدم الله بر

بیتنك مصراع ثانیسنی:

— توحیددن آیرلدم.
— برنفس توحیددن آیرلدم.
— برنفس توحیددن آیرلدم الله بر.

صورتلرنده کوسترهرك «بو مصراعلردن برنجیسی — تأکیددن خالی اولدیغندن — ابتدائی وطلبی یه، ایکنجیسی — «برنفس» ایله مؤکد بولندیغندن — طلبی وانکاری یه، اوچنجیسی — «بر نفس» دن باشقه «الله بر» ایلهده تأکید اولندیغندن — یالکز انکاری یه مثال اوله بیلیر» دیمش ایدك.

اوت، اوله‌بیلیر. فقط اعتراف ایدهلم که بز او بیتی (خلاصة الاخلاص) نامندهکی رسالهجکك ظهرینه یازدیغمز وقت توحیددن آیرلدیغمزی انکار ایتمش برشخصك ولوخیالاً اولسون قارشیسنده بولنمیور ایدك. حقیقتده او بیت مخاطبی اولمیان وجدانیاتدندر. آنی اخلاص شریف تفسیرینه متعلق سکز اون صحیفه یازی یازمقدن عبارت اولان حال سویلتمش ایدی.

بحثی تنویع ایدهلم:

یوقاریدهکی افاداتدن آکلاشلدیغنه کوره بلاغت کلامه نظراً:

— فصیح اولمقله برابر مقتضای حاله مطابق اولمق ·
طرزنده ، متکلمه نظراً :
— کلام بلیغ ایله افادهٔ مرام ایتمك ملکه‌سنی حائز بولنمق ·
یولنده تعریف ایدلمك لازم کلیور ·

بلاغتك حاوی اولدیغی معانی‌یی بیلمش اولمق ایچون بو ایکی تعریفی کورمك کافیمی ؟ د کل ·

کلامده بلاغت ، متکلمده بلاغت دیدیکمز کبی برده « فن بلاغت » دیبورز · دیمك که بلاغت برفن · سائر فنلر کبی بودخی تعریف ایستر · « فن بلاغت نه‌در ؟ » سؤالنه جواب اوله‌رق یوقاریکی تعریفلردن هرهانکیسنی اوقویه‌جق اولسه‌دق موافق دوشمدیکنی کوررز · چونکه فن بلاغت نه کلامك فصیح اولمقله برابر مقتضای حاله مطابق اولمسیدر ، نه‌ده متکلمك کلام بلیغ ایله افادهٔ مرام ایتمك ملکه‌سنی حائز بولنمسیدر ·

« فن بلاغت نه‌در ؟ » سؤالنه شوجوابی ویره بیلیرز :
— بلیغ سوزلر تألیفی ایچون اساتذه طرفندن طوتیلان اصولدر ·

اصول دیدیکمز شیلر لسانمزك بلاغت کتابلرنده موضحاً مندرج اولمسی لازم کلن برطاقم مسائلدن عبارتدر · ایشته بونلرك هیئت مجموعه‌سنه « فن بلاغت » دینیلیر ·

بو اصولی اوکرنمش فرض ایده‌جکمز هر شخصك کرك ذاتنده، کرك کلامنه بلیغ دیمك اقتضا ایتمه‌جکنی آ کلامق ایچون اتعابه

ذهن ایتمك لازم کلمز. نیجه آدملر اوله بیلیرکه ذکر اولنان اصولی تمامیله اوکرنسەلر، حتی باشقەلرینه اوکرتسەلر نه‌کندیلری، نه‌ده سوزلری بحق بلیغ اطلاقنه لایق اولمازه. آنك ایچون بعض بلغا دیرلرکه:

— انسان بلیغ اولمق ایچون بلیغ اولمق اوزره طوغمق شرط اقدمدر.

هر ملکه‌نك حسن تحصیلی قابلیته موقوف دکلمیدر؟ قابلیتی مساعد اولمیان بر آدم فن بلاغت دینیلن اصولی واو احاطه صورتیله اولسون اوکرنمکله نصل بلیغ اوله بیلسون؟ فن بلاغت آکا تعدادی غیر قابل اولان مقتضیات احوالی بر بر بر تصویر وتعریفمی ایده‌جك؟ بر ایکی نمونه کوستر. باقیسنی استعداده براقیر. فرض ایده‌لم که مقتضیات احوالی بر بر تصویر وتعریف ایتسون؛ اولمیه‌جق اولان بنه اولماز. بر یسنه «فلان یرده شو سوزی شو ادا ایله سویلیه‌جکسین» دیه بر سوز تعلیم ایدلسه مستعد اولمدیغی تقدیرده مطلوب وجه ایله سویلیه بیلیرمی؟

«اویله ایسه قابلیتی مساعد اولمیان بر آدم نیچون بو فنی تحصیله قالقشسون؟» دینیلیرسه شویله جواب ویریلیر:

— هیچ اولمازسه حال طبیعیسنی دکشدیرر، آنك بر قاچ قات فوقنه چیقار، فنك اصطلاحاتندن خبردار اولور، بلاغتله سویلنیلن سوزلری بر درجه‌یه قدر اولسون تقدیر ایدر، بر چوق فوائد قازانیر».

برده شوراسنی دوشونه لم :

« بلیغ سوزلر تألیفی ایچون اساتذه طرفندن طوتیلان اصول » دیدیکمز شیلرك قابلیتی مساعد اولمیانلره کوره خارجده تطبیق ممکن اوله‌میه‌جق دیمك اولور . بونکله برابر ذکر اولنان اصوله فن بلاغت دینیلیور. برده بو اصوله تطبیقاً سوز سویلر برذات ، بر بلیغ تصور ایده‌لم . آنده فعلاً تجلی ایدن او حالت نه‌در ؟ ینه نقطهٔ نظر دکشدی . « فلان بلاغتله سوز سویلر » دییورز . نه دیمك ایستیورز ؟ بو کیفیت متکلمده بلاغت دیدیکمز شیدر : « کلام بلیغ ایله افادهٔ مرام ایتمك ملکه‌سنی حائز بولنمق » دیدیکمز کیفیت شخص بلیغده فعلاً تجلی ایدن او حالتمیدر ؟ البته دکل . اویله ایسه « فن بلاغت نه‌در؟ » سؤالنه برده شو جوابی ویرملی یز :

— فصاحتله مقتضای حاله مطابق اوله‌رق سوز سویلمك فنیدر .

یوقاریدن بزی سرد اولنان ملاحظات کوز اوکنده جمع ایدیلنجه کوریلورکه بلاغت دینلدیکی وقت ذهنه درت درلو فکر وارد اولور :

— کلامده صفت اولمق اعتباریله بلاغت .
— متکلمده ملکه اولمق اعتباریله بلاغت .
— اصول مخصوصه‌دن عبارت اولمق اعتباریله بلاغت .
— متکلمده فعلاً تجلی ایتمك اعتباریله بلاغت .

برنجی یه مثال :

شو منظومه ده بلاغت موجوددر .

ایکنجی یه مثال :

شو ذات بلاغتی حائزدر .

اوچنجی یه مثال :

بو افندیلر بلاغت اوقویورلر .

دردنجی یه مثال :

او خطیبك كمال بلاغتنه حیران اولمش ایدم .

متکلمده بلاغت (ذوق) دینیلن قوهٔ معنویه‌نك وجودیله حصوله کلیر . ابن خلدونك دولتلو جودت پاشا حضرتلری طرفندن ترجمه بیوریلان ذوقه دائر مقالهٔ حکیمانه‌سی لسان عربی یه متعلق اولمقله برابر هر لسانه تطبیق اولنه بیله‌جکندن بروجه آتی خلاصهٔ درج اولنور :

ذوق

ذوق (ذوق) لفظی علمای بیان بیننده متداولدر . معناسی لسانده بلاغت ملکه‌سنك حصولیدر . بلاغت دخی کلام عربده مرعی اولان خواص تراکیبه رعایت نتیجه‌سی اوله‌رق کلامك مقتضای حاله مطابق اولمسندن عبارتدر . عربجه تکلم ایدن برمتکلم بلیغ عربك اسالیب و اصول مخاطباتی اوزره مفید اولان هیئتی تحری ایده‌رك کلامنی او وجه ایله ترتیب ایلر . کثرت اشتغال ایله بودرجه‌یه واصل اولنجه کندینه ملکه کله‌رك سهولتله ترتیب کلام ایدر ، عربك مسلك بلاغتندن باشقه بر طرفه صاپیق احتمالی قالماز . بو مسلکه اویماز برترکیب ایشتسه ادنی فکر ایله ، بلکه

بلا فکر مجرد ملکه‌سی اقتضاسیله بالاستقباح آندن تبری ایلر • زیرا ملکات راسخ اولنجه طبیعت کبی اولور • احوال ملکاتی بیلمین غافللر «عرب ایچون اعراب و بلاغتجه صوابده بولنمق برامر طبیعیدر» دیرلر • حقیقت حال ایسه اویله دکلدر • عربک تکلمی تمکن ایتمش ملکهٔ لسانیه اولدیغندن وهلةً طبیعت کبی کورینور • بو ملکه ممارسه و سمعده تکرر و خواص تراکیبی تفطن ایله حاصل اولور ، فن لسان اصحابنک استنباط ایتمش اولدقلری قوانینی بیلمکله حصوله کلمز . زیرا بو قوانین آنجق معرفت لسانی افاده ایدر • ملکه‌نك بالفعل محلنده حصولنی مفید اولماز • الحاصل : لسانده حصوله کلن ملکهٔ بلاغت متکلم بلیغی کلام عربده واقع تراکیبه موافق صورتده حسن ترتیب کلام طریقنه ارشاد ایدر ، برحالده که کندیسی بو یولدن عدول ایتمك ایستسه ایده‌مز • بویله خلاف مألوف اولان طریقه ذهاب خصوصنده لسان وملکه‌سی کندیسنه موافقت ایتمز • عربك طرز بلاغتنه مخالف بر کلام ایشتسه درحال مألوف اولدیغی کلام عربدن اولمدیغنی بیلوب آندن اعراض ایدر • مع ذلك اکثریا بو بابده قوانین نحویه و بیانیه اصحابنك اصولی اوزره دلیل اقامه‌سندن عاجز اولور • چونکه آنلرك مسلکی بالاستقرا حاصل اولان قوانین ایله استدلالدر . بونك علمی ایسه وجه مشروح اوزره ممارسه ایله حاصل اولمه بر امر وجدانیدر • صبیان عربدن کندی ایچلرنده نشأت ایله تربیه اولنمش بر صبی آنلرك

لغتنی اخذ وتعلم ایلر . اعراب وبلاغتده آنلره تمامی تمامنه تقلید ایده‌رك درجهٔ غایه‌یه واصل اولور . حال بوکه علم قانونیدن هیچ برشی بیلمز . کندیسنده بو کیفیت آنجق ملکه ایله حصوله کلمش بولنور . کذلك عربك اشعار و منشآتنی حفظ ایده‌رك ایچلرنده نشوونما بولمش بر آدم مرتبه‌سنه کلنجه‌یه قدر بو مسلکده دوام ایدن کیمسه‌ده دخی او ملکه حاصل اولور . اما قوانینی بیلمکله بو کیفیت حاصل ایدیله‌من . ایشته شو ملکه‌یه راسخ اولدیغی حالده اصحاب فن بیانك مصطلحی اولان (ذوق) اسمی استعاره اولنمشدر . ذوق فی الاصل بر نوع طعمی ادراك دیمکدر . طعم لسان ایله ادراك اولندیغی کبی بو ملکه دخی لسانده وجدانی بر کیفیت اولدیغندن آکا ذوق دینلمشدر .

بو مقدمات معلوم اولنجه شوده مجزوم اولمق لازم کلیرکه مشرقده فرس ، روم وترك ، مغربده بربر کبی عرب لسانه دخیل واهل لسان ایله اختلاطلرندن طولایی اولسان ایله تکلمه مضطر اولان اعاجك بو ملکه‌دن نصیبلری قاصر اوله جغندن دیدیکمز ذوق آنلرده حاصل اولماز . چونکه بونلرك محصول عملری عمرلرینك بر مقداری مرور ولسانلرنده بر ملکهٔ دیکر ، یعنی کندی لغتلری ملکه‌سی سبق ایتدکدن صکره اهل امصارك محاورا-تنده متداول اولان الفاظ وعباراته محتاج اولدقلری جهتله آنلری اوکرنمك دیمکدر . حال بوکه اهل امصارده‌کی ملکه باشقه‌در . مطلوب اولان ملکهٔ لسان دکلدر . بو ملکه‌نك احکامنی کتابلرده

مسطور اولان قوانیندن اوکرنمك دخی برمنوال سابق تحصیل ملکه دیمك اولهماز . بو ملکه آنجق ممارسه ایله حصوله کلیر . « سیبویه ، فارسی ، زمخشری وبونلره مماثل اولان فحول علمای لسان عجم اولدقلری حالده آنلرده بو ملکه حاصل اولمشدر » خاطره‌سی وارد اولور ایسه جواباً دیرزکه :

— بوقبیلدن اولان فحول آنجق نسباً عجمدر . نشأت وتربیتلری عرب ایچنده واقع اولمشدر . بووجه ایله کلامك بر مرتبه‌سنه واصل اولمشلردرکه آندن اوته‌سی اولهماز . آنلر مبدأ نشأتلرینه نظراً کوچك عرب چوجقلری مثابه‌سنده ایدیلر . لغتك کنهنه واقف اولهرق اهل لغتدن معدود اولدیلر . نسباً عجم ایسه‌لرده کلاماً عجم دکل ایدیلر . ملتی مبادیسنده ، لغتی شبابنده بولدیلرکه آثار ملکه هنوز زائل اولمامش ایدی . ممارسه و مدارسه‌یه مواظبتله لسانك غایتنه واصل اولدیلر »

شمدیکی حالده اعاجمدن بری شهرلرده اهل لسان ایله اختلاط ایتسه عربیدن مقصود اولان ملکه‌یی زائل اولمش بولهرق برباشقه ملکه حصوله کلمش اولدیغنی کورر . فرض ایده‌لم که ملکهٔ مطلوبه‌یی تحصیل ایچون ممارسه ومدارسه ایله اشتغال ایتسون ، ینه اوملکه‌نك حصول بولدیغی پك نادر اولور . چونکه یوقاریده دیدیکمز وجه ایله محلنده دیکر بر ملکه سبق ایتمش اولان ملکه حاصل اولسه بیله ناقص قالیر . نسباً عجم اولان بر شخص لسان عجم ایله اختلاطدن بتون بتون سالم اولدیغی

حالده ممارسه ومدارسه ایله بو ملکه‌یی تحصیله سعی ایتسه آنده بو ملکه حاصل اوله بیلیر . لکن بوده نادراتدندر . قوانین بیانیه‌یی تعلم ایدنلردن بعضلری بو ذوقك کندیلرنده وجودینی ادعا ایدرلر . بو ایسه غلط ویا مغالطه‌در . کندیلرنده حاصل اولان آنجق قوانین بیانیه ملکه‌سیدر . عباره ملکه‌سی دکلدر .

انتهای مقاله

ابن خلدونك بو مقاله‌ده تعریف ایتدیکی ذوقك لسانمزده حاصل ایدیله‌جك ذوقه تطبیقی خصوصنی اصحاب مطالعه‌یه حواله ایلرز .

محتاج ایضاح اولمدیغی اوزره بر لسانده آکا انتسابی اولانلرك حاصل ایده‌جکلری ذوق متساوی اوله‌ماز . متفاوت اولور . ایشته بونك ایچوندرکه ذوقك اك عالی عد اولنان درجه‌سنه

ذوق سلیم — (ذوق سلیم) عنوانی تخصیص ایدلمشدر . بونك مادوننده بولنه‌جق ذوقلر سلامت کامله‌یی حائز اولمیه‌جقلرندن آنلر (سلیم) ایله توصیفه شایان کورلمه‌مشدر . ذوقده‌کی سلیملك خاصهٔ جلیله‌سنه

سلامت ذوق — (سلامت ذوق) نامی ویریلیر . بلاغته متعلق اولان مزیاتك کافه‌سی بو تعبیرك تحتنده مندرجدر .

سلامت حس — برده (سلامت حس) وار . اوده اساساً پك زیاده مهمدر . حتی سلامت حس اولمدقجه سلامت ذوق تصور بیله اولنه‌ماز . بالاده دیمش ایدككه :

ــ متکلمده بلاغت ذوق دینیلن قوهٔ معنویه‌نك وجودیله حصوله کلیر .

شدیده دیرزکه :

— ذوق دینیلن قوهٔ معنویه سلامت حس دینیلن موهبهٔ فطریه‌نك وجودیله حصوله کلیر .

ایشته یوقاریده کوستریلن :

ـ انسان بلیغ اولمق ایچون بلیغ اولمق اوزره طوغمق شرط اقدمدر .

سوزینك مآلی بودر .

سلامت ذوقده علوم لسانیه تحصیلنك برقاچ درجه‌یه قدر دخلی اولمق طبیعیدر. سلامت حسده ایسه حکم (خلقت سلیمه) تعبیر اولنان ممتاز یارادیلش مظهریت علویه‌سنکدر .

دقت ایدلسه (طبیعت شعریه) دینیلن مزیتك دخی سلامت حسدن تولد ایتدیکی آکلاشیلیر . حسنده سلامت اولمیان بر آدمده اومزیت بولنه‌میه‌جغندن طبیعی اوله‌رق موزون سوز سویلیه‌میه‌جکی ، حتی سویلسه‌ده فرقنده اوله‌میه‌جغی کبی اوزان شعریه‌ده‌کی آهنکدن دخی طبیعت شعریه انحسانی قدر ذوقیاب اوله‌ماز . آکا کوره موزون غیر موزون بردر دینیله بیلیر . مثلا فضولینك ، ندیمك :

نا ملایم لهجه‌سی موزونی ناموزون ایدر

و :

ناسخنور مصرع موزونی ناموزون اوقور

مصراعلرینی اوقویه‌جق اولسه مضمونلرینك صدقنه نفسنی اشهاد ایتمش اولور .

بو بر عجیبهٔ خلقتدرکه (اعوجاج طبیعت) نامیله یاداولنور . اعوجاج طبیعتك درکاتی واردر . آنفاً تعریف ایتدیکمز درکه الك آشاغیسیدرکه اعوجاج کلیدر . او برحالدرکه عروض اوقومق، اشعار مطالعه ایتمك کبی تدبیرلرله تحولی ممکن اولماز . فن عروضك موجدی عد اولنان امام خلیلك بوفنی کندیسندن اخذ ایتمك اوزره نزدینه دوامه باشلایان واعوجاج کلی اصحابندن اولدیغی ایچون مشار الیهك جانی صیقمقده صوك درجه‌یه واران برذاته شاعرانه براستثقال اولمق اوزره :

اذالم تستطع شیئاً فدعه
وجاوزه الی ما تستطیع

بیتنی تقطیع ایتمسنی تکلیف ایلدیکی مشهوردر .

بویله ذاتلرك عروض اوکرتمك آرزوسنده بولنملری شایان تعیب کورلمسه بجادر. انسان برشاعر بلیغ اولمغی البته ایستر . شوقدر وارکه عروض اوقومقله ، حتی اوقوتمقله کیمسه شاعر اولمامشدر .

(مدرسه‌خاطره‌لری) مندرجاتندن‌اولان (مصحح)فقره‌سی درخاطر ایدیلیرسه براعوجاج مثالی کورلمش اولور . مصحح دیدیکمز آدم :

کیم ایدردی آرزو محبوب اصفر وصالی [*]
عاشقه زرسزجه رام اولسیدی سیم اندامler

بیتی تدقیق ایتدیکی صیره‌ده مصراع اولی تصحیحاً :

کیم ایدردی آرزو محبوب اصفر وصلك سنك

شکلنه قویمش ایدی .
بوندن بر ایکی سنه مقدم ضیا پاشانك :

ایسترایسك آکلامق جهانی
اوکرنملی اوروپا لسانی

بیتی تحریف ایله :

بیلمك ایسترسه‌ك جهانی
اوکرن اجنبی لسانی

صورتنده و « ظن ایتمه‌که جوابسز قالیرسین ، بزدن بویله آفرینلر آلیرسین » عباره‌سنی بیت ظنیله :

ظن ایتمه‌که جوابسز قالیرسین
بزدن بویله آفرینلر آلیرسین

هیئتنده یازانلرده گورلمش ایدی .
اعوجاج طبیعت اصحابندن برطاقمی‌ده واردرکه کاه‌صوابده، خطاده بولنورلر . مثلا درت بیتلی برقطعه سویلسه‌لر بش مصراعی موزون اولورسه اوچ مصراعی ناموزون دوشر .

[*] « محبوب اصفر » بر تعبیر اصطلاحیدرکه آلتونه اطلاق اولنور .

بونلر توغل ایله بردرجه‌یه قدر تصحیح طبیعت ایده بیلیرلر .

بوخصوصده حکم قومیت دخی نظر دقته آلنمليدر . اقوام اسلامیه‌نك اڭ مشهورلرندن اولان و لسانلری اسلام ادبیاتنك مدار بقاسی بولنان عرب ، عجم ، ترك قوملری ملة متحد اولدقلری حالده خلقة برابرلقلرندن طبیعتلرنده اوزان شعریه‌یه تمایل مسئله‌سنده آز چوق اختلاف موجوددر . عربك بعض بحوری ، خصوصیله فروع بحوردن اولان برچوق اوزانی عجمك ، ترك طبیعتنه توافق ایتمز . حتی عبیدزاکانی کبی لغات هزلیه جمع ایتمش اولان برعجم لطائفپردازی دیمش‌که :

— النا موزون = شعر عربی .

شونلرده اوذاتك تعریفاتندر :

— الشاعر = دزد سخن .

— العروض = اندازهٔ طبع سقیم .

عبیدزاکانی ایسه شاعری شویله تعریف ایدر :

— الشاعر = طامع خود پسند .

بونك ایچوندرکه عجمده عروض مخصوص اتخاذ ایدلمشدر .

بز ایسه اکثر اوزان عجم طبیعتمزه موافق کلدیکندن آیریجه عروض اتخاذینه حاجت کورمیه‌رك عجم عروضنی قبول ایتمشزدر . بونکله برابر شوراسی انودنلمملیکه : الیوم مزده بولنان عجم عروضنك برترك عروضی شکلنه افراغی ایچون طبیعتمزه تماميله توافق ایده‌جك صورتده حسن تنقیحی لازمه‌دندر .

مقتضاى قوميتك خارجنه چيقيلەرق عربه ياخود عجمه مخصوص اولمق لازم كلن بعض اوزان اوزره تركجه شعر تنظيمى داعيەسنه دوشيلورسه بيهوده اختيار كلفت ايدلمش اولور . مثلا عربك بحر بسيطى اوزره سويلنلمش برشعر بليغ عربى ارباب ذوقه رقص آور اولەجق بر آهنك لطيفى حائز بولنور . ازجمله امام بوصيرينك قصيدهٔ بردەسى بويلەدر . حال بوكه او بحرده تركجه شعر سويلانيلەجك اولسه لساننزده او آهنكه عربى كبى استعداد اولمديغندن كلفت حس اولنور . لطافت ايسه كلفت ايله اجتماع ايتمز . آثار اسلاف آرەسنده تركجه يازلمش بر خيلى قصيدهٔ برده تخميسلرى كوريورز . هانكيسنى لذتله اوقويه بيليور ؟ ذاتاً عربى برشعرى تركجه ايله تخميس ايتمكده نەمعنى واردر ؟ مقصدقصيدهٔ مبارەكەدن استسعاد ايسه آنى اوقوملى ، آكلاملى ، ذوقنه وارملى ، ازبرلەملى . ياننه برطاقم لزومسز تركجه سوزلر قاتمق مذهب عشاقده حرمتسزلك عد اولنور . بركره (توسل) صاحبنك شوتخميسه باقكز ! :

چيقارميوب درد دلدن مسالك حرمى
هميشه ياد ايدوب احباب يار محترمى
عجب بوكريهٔ حسرتبواشك دمبدمى
امن تذكر جيران بذى سلم
مزجت دمعاً جرى من مقلة بدم

اويمشمى ؟

مع مافیه بویله اثرلرك اصحاب اقتدارطرفندن ینه غربی ایله تخمیس ایدلمسنهٔ برشی دینیله‌مه‌مك طبیعیدر .

مرقص
مطرب
مقبول
مسموع
متروك

فن بلاغت اربابندن بعضلری شعری (مرقص ، مطرب ، مقبول ، مسموع ، متروك)ناملریله بش قسمه تقسیم ایدرلر . مرقص انسانی رقصه کتیره‌جك درجه‌لرده لطیف اولان ، مطرب طبیعته طرب ویرن ، مقبول قبوله شایان کوریلن . مسموع دیکلنیله بیلن ، متروك ترك ایدیلن طاقمیدر .

بو تقسیمی ایدنلر مثاللر ایرادیله اقسام خمسه‌نك ایضاحنه چالشمشلر ایسه‌ده طبایع مختلف اولدیغندن برطبیعتك مرقص عد ایده‌جکی شعری دیکری مثلا مسموع عد ایده بیله‌جکی جهتله بوبابده مثال ایرادینه پك لزوم کورلمه‌مشدر . حتی برشعرك مطلقا بوبش وصفدن بریله توصیفنه دخی احتیاج ، بلکه‌ده امکان اولمدیغی ایضاحدن مستغنی کوریلور .

اساتذه طرفندن تنظیم شعره دائر درمیان ایدیلن ملاحظاتدن بعضلرینك بوراده ایرادینی فائده‌لی عد ایلدك :

١ ــ معانی قوافی ایله یك آهنك اولملی . قافیه خاطری ایچون حسن جریان معانی‌یه خلل ویره‌جك صور افاده‌یه التفات ایدلملی . دائما الفاظ معانی‌یه تابع قیلنملی .

٢ ــ زوائد تحریرندن اجتناب ایله برابر مقصدنه ایسه تماماً افاده اولنملی . فقط بعض کره دخی تصریح مقصددن

اصحاب ذوقك انتقال ایده‌جكلری برصورتده عـدول ایدلملی . مع‌هذا ایجاز مخل سمتنه كیدلمه‌ملی .

٣ ـ طرز افاده ممكن اولدیغی قدر تنویع ایدلملی . یكطرز اولان بیان اوصـاندیریجی اولور . موسیقیده تنوع نغمات حسیاتی نه‌قدر تهییج ایدر ! حال‌بوكه بردوزی‌یه كیدن بر آهنك حواسی یورار، اوصاندیرر . شعرده بویله‌در . اثنای تحریرده طرز افاده‌نك حسـن تبدیلی مهارت ایسـتر . ماهرانه اجرا ایدیلیرسه پك لطیف اولور . مهارتكارانه اولمازسه آهنكی بتون بتون بوزار . مثلا لطـائفدن عبارت كبی كورینن برمنظومه‌نك ایچنده برحقیقت كوسترمك لازم كلنجه ارائه‌نك موقع وطرزینی كوزل دوشوره بیلمك بیوجك برمعرفتدر .

٤ ـ ساده‌لك ایچنـده صنعت ، صنعت ایچنده سـاده‌لك ارائه‌سنه چالشملی . صنعت اجبار طبیعت شائبه‌سـندن وارسـته برصورتده اجرا ایدلملی . بو یولده اجرا ایدیله‌میه‌جك ایسـه صنعتسز ساده‌لك ترجیح اولنملی .

٥ ـ آهنكلی ، طمطراقلی الفـاظ انتخاب ایدلملی . فقط اوالفاظ افاده ایدیله‌جك معانی ایله متناسب اولملی . بعضاً كوزل برشعر بركلمه ایله چركینلشـه‌بیلیر . الفاظ آهنكلی ، طمطراقلی اولوب‌ده معانی عادی اولورسه كولنج اولمغه استعداد كوسترر .

٦ ـ یازمه‌دن دوشونملی ، دوشونمه‌دن یازماملی . دوشونمكسزین

یازیلان شیلرك سر و بنی اولماز. نه قدر ایی دوشونیلورسه او قدر ایی یازیلیر .

٧ ــ بر كولقــدن احتراز ایتملی . آز سویلملی ، كوزل سویلملی ، چوق سویلین كوزل سویلیه‌مز .

٨ ــ انسان كندی شعری حقنده برمؤاخذ شدید اولملی كه سائرمؤاخذلره بكندیره بیله‌جك سوزسویلمكه موفق اوله بیلسون. جهلا آدمه كندی آثارینی كوزل كوستر. شعردن آكلامیانلرك تحسیننه قاپیلانلر آثاردن اجهل عد اولنور .

٩ ــ انسان كندنده حس ایتمدیكی برفكری ایی یازه ماز. مثلا بر مرثیه حسیات ذاتیه اوزرینه مؤثر اوله‌رق یازیله‌بیلیر . ایصمارلامه مزارطاشی یازمق باشقه‌در .

١٠ ــ ممكن اولدیغی قدر طبیعیلكدن آیرلماملی . هرلطافتی طبیعیلكده بولملی .

مصراع — موزون بر پارچه‌در كه كندیسیله بحراً متساوی دیكر موزون بر پارچه‌یه مقارنتندن بر بیت تشكل ایدر . (مصراع)

بوكلمه (مصرع) صورتنده دخی قوللانیلیر .

قرینی اولمیان ، یعنی تك اولان مصراعه (مصراع آزاده) دینیلیر . بوندن اوچ درت سنه مقدم تبسم حالنده چیقاردیلان بررسمك التنه یازدیغمز : (مصراع آزاده)

مضحکات دهره بن اواسه‌مده تصویرم کولز

مصراعی کبی .

قرینی ایله مناسبت معنویه‌سی اولمیوب هر بری باشقه برسوز
عد اولنه‌جق صورتده واقع اولان مصراعلره دخی (آزاده)
تعبیر اولنور . بودرلو آزاده مصراعلر طبیعت رکیکه اصحابی
آثارنده بولنور .

مثال :

هوس زان یار وار سرده
سر کرانم خمار وار سرده خواجه نشأت

متین ولطیف اولان مصراعلر (برجسته) ایله توصیف برجسته
ایدیلیر .

مثال :

اکرچه طبع ناچیزانه‌مده برمصرع بر جسته نظمنه بیله ذره‌قدر
استعداد اولمدیغنی بیلیرایسه‌مده (باقی قالان بوقبه‌ده برخوش صدا ایمش)
فحواسنجه اخلافه یادکار اولمق آرزوی خالصانه‌سیله ...
ضیا پاشا

دیکر :

اکر مقصود اثرسه مصرع برجسته کافیدر
عجب حیرتده‌یم بن سد اسکندر خصوصنده راغب پاشا

(برجسته) وصفی مصراعه مخصوص دکلدر . عمومیت اوزره
اشعار وافکار حقنده استعمال اولنه‌بیلیر .

مثال :

اشعاری لطیف لیك آزدی
بر برجسته قصیده یازدی ضیا پاشا

دیکر :

تنقیح ایدر سوزی او دانا
برجسته‌در آنده لفظ ومعنا وله

یازمقده اولدیغمز لغت کتابنده شویله دیمش ایدك :

— برجسته تعبیری اکثریا اشعار وافکار حقنده قوللانیلیر. مثلا (شعر برجسته ، مصراع برجسته ، فکر برجسته) دینیلیر. انسان بعضاً کمال سهولتله برشعر سویلرکه باشقه وقت نه‌قدر چالشسه انك کبی سویلیه‌مز . کذلك بعضاً کندی کندینه ذهنه اویله بر فکر کلیرکه معتادك فوقنده عد اولنور . ایشته اصل (برجسته) اودرلو شعرلره ، اودرلو فکرلره دینیلیر »

بیت — بروزنده اولان ایکی مصراعدن متشکل نظمدر. متحدالوزن اولمیان ایکی مصراعدن تشکل ایدن نظمه بیت دینیله‌مز . مثلا روح‌البیان صاحبی اسماعیل حقینك : بیت

نیته‌کیم شمس عزم قونیه ایدوب
ایلدی ملا جلالی ارشاد

سوزی ایکی مصراعدن متشکل ایسه‌ده مصراعلر مختلف‌الوزن.

اولدیغندن بیت عد اولنه‌ماز . بناءً علیه بیتك تعریفنده « ایکی مصراعدن مرکب نظم » دیمك ناقص اولور .

بر بیتی تشکیل ایدن مصراعلرك یکدیکرله مقفی اولمسی شرط دکلدر . مثلا :

چوقیدر اولدیسه مهرکدن سویدا غرق نور
سن کلدم بن ، نه‌وار اولسه‌م سراپا غرق نور

نظمی بر بیت :

شوق رؤیتدن نصل برق جهان اولماز کلیم
سینه پر آتش ، نظرکاهنده سینا غرق نور

نظمی‌ده ینه بر بیتدر .

بیت القصید — بر قصیده‌نك اك پارلاق عد اولنان بیتنه (بیت القصید) عنوانی ویریلیر . مترجم قاموس دیرکه :

ـ بیت القصید مبنی علیه اولان بیتدرکه ابیات سائره‌دن رنکین وجودت طبعه تصادفله دلنشین اولور . نیته کیم دیمشلردر: قصیده ده براولور بیت نادر المضمون »

بیت الغزل — کذلك برغزلك اك پارلاق عد اولنان بیتنه (بیت الغزل) اطلاق اولنور .

شه بیت — (بیت الغزل) ه بدل (شاه بیت) و (شه بیت) تعبیرلری دخی قوللانیلیر .

کاظم پاشانك :

بر غزل طرح ایده‌یم لعل لبك وصفنده
اوله هر مصرع بر جسته‌سی شه بیت قصید

بیتنه اوچ صورتله اعتراض ایدلمشدر :

اولاً — (شه بیت) ایله (بیت قصید) آیری آیری ایکی تعبیر اولدیغی حالده بونلری مزج ایده‌رك (شه‌بیت قصید) دیمك یولسزدر. (شه بیت) دینیلنجه (قصید)ك ، (بیت‌قصید) دینیلنجه‌ده (شه)ك لزومی قالماز . مصراع :

اوله هر مصراع بر جسته‌سی بر بیت قصید

صورتنده یازیله بیلیردی .

ثانیاً — مصرع برجسته (شه‌بیت) اوله‌میه‌جغی کبی (بیت‌قصید) ده اوله‌ماز . بیته مخصوص اولان برعنوان مصراعه نصل ویریله‌بیلیر؟
ثالثاً — (شه‌بیت) غزلده اولور ایسه‌ده (بیت قصید) قیصده‌ده بولنور . حال بوکه « برغزل طرح ایده‌یم » دینیلیور.

اوچنجی اعتراضه شویله جواب ویریله بیلیر :

— شاعرك « طرح ایده‌یم » دیدیکی غزل امام علی (کرم‌الله وجهه) وصفنده کی برقصیده‌سی میاننده اولدیغندن بوغزلده بولنه‌جق برجسته مصراعلرینه اوقصیده‌ده بولنه‌جغی جهتله بونلره (بیت قصید) دیمك نابجا اولمامش اولور.

ایکنجی اعتراضه‌ده شویله جواب ویریله‌بیلیر :

— برجسته برمصراع مدحده مبالغه مقصدینه مبنی مجازاً (شه بیت) یاخود (بیت قصید) مثابه‌سنده طوتیله‌بیلیر .

برنجی اعتراضه دخی (شه) لفظنك (بیت قصید) مفهومنی تأکید ایچون کتیرلمش اولدیغی درمیان ایدیله‌رك جواب ویریله‌بیلیرسه‌ده دیکر ایکی جوابدن دها ضعیف دوشر .

تصریع — بیتك هرایکی مصراعنی قافیه‌دار قیلمقدر . اویولده یازیلان بیته (مصرع) دینیلیر . اکرم بك افندینك منظومهٔ آتیه‌سنی تشکیل ایدن بیتلر هپ مصرعدر . تصریع مصرع

بویله‌ده شعر یازیله بیلیریا

هیچ بردم سنسز اولمق ایسته‌مز جانم بنم ،
اولدی کویا تاب حسنك نور ایمانم بنم ،

جورك اولماز کاسر شوق فراوانم بنم ؛
راحت ایتمز محنتك کورمزسه وجدانم بنم ؛

متصل عالمده ایتسون کریه چشمانم بنم ؛
راضی‌یم یانسون مؤبد قلب سوزانم بنم ؛

موت طوتسون دامنم ، خسران کریبانم بنم ؛
ترك ایدرسه‌م عشقکی ای مهر تابانم بنم !

(ائتلاف) مبحثنده (رقت)ه مثال اوله‌رق ايراد ايدلمش اولان (صوك تشبيه) عنوانلى منظومه دخى بوقبيلدندر .

فرد

فرد — مصرع اولميان تك بيتدر .

مفرد

مصرع اولور ايسه (مطلع) نامنى آلير . فرده (مفرد) دخى دينيلير . حتى جمعى لازم كلنجه (افراد) ياخود (فردات) دينلميه‌رك (مفردات) تعبيرى قوللانيلير .

مفرد جالب نظر دقت برمضمونى مشتمل بولنمليدركه تحريره شايان كورلسون . بوقسه نابينك، نديمك :

نشاط وصلت ايله يارە قارشى سينه‌مزى
طورر طورر دوكرز طبل عيدگاه كبى

و :

بزمده ساز ينه مضراب اوروب ينه مطرب
سمند شوقمى چست ايتدى تازيانه ايله

مفردلرى كبى شيلر حقيقت حالده يازمغه دكمز .

مطلع

مطلع — برمنظومه‌نك ايلك بيت مصرعيدر .

بوتعبير قصيده‌ ، خصوصيله غزل حقنده زياده استعمال اولنور .

على الاطلاق (مطلع) دینلدیکی کبی بالاده کوستریلن معنی آکلاشیلیر . قصیده وغزل آره‌لرنده تجدید کلام یوللو ایراد اولنان مصرع بیتلره دخی (مطلع) نامی ویریلیرسه‌ده بونلر مرتبه‌لرینه کوره (مطلع ثانی، مطلع ثالث)طرزنده تقیید اولنور. شو حالده منظومه‌نك الك باشده‌کی مطلعنه(مطلع اول)دینلمك لازم کلیر .

ذات‌المطالع
ذوالمطالع

بردن زیاده مطلعی حاوی اولان شعره قصیده ویا منظومه اعتباریله (ذات‌المطالع) ، نظم ویا شعر اعتباریله (ذوالمطالع) تعبیر اولنور .

ندیم :

حبذا ای تاج وتختك مایهٔ زیب وفری
عالمك آرایشی ملکك طراز و زیوری

بیتیله مصدر اولان قصیده‌سنده طور آتی ایله تجدید مطلع ایتمشدر :

جست وجوی معنیٔ وصفکله عقل وفکر وفهم
کشت ایدرکن زیر و بالای سپهری سرسری
راست کلدی پیك اندیشه‌م بوغرا مطلعه
چرخ چارمدن اوته عرش معلادن بری
دست قهرکده رخ چرخ کهن نیلوفری
باغ لطفکده بهشت هشت پرورد طری

شوده غزل ایچون برمثال اوله‌بیلیر :

فضولی‌یه پیرو اوله‌بیلیرمی‌یم ؟

ای تعالی ایلد کجه ایلین حیران بنی
خاك پای ایتدی سکا میل علو شان بنی

خاك پایك اوله‌دن آسوده‌کی بولماز تنم
عالم بالایه سوق ایلر بو علوی جان بنی

شعله بازم ، دوردن سیر ایلسون یاران بنی
ایتدی هجران آتشی سیار برو و لقان بنی

لطفنه لایق کوروب اولدرمدی جانان بنی
شمدی هر ساعت آنکچون اولدیرر هجران بنی

غمزه‌سی رؤیاده اولسون ایلسون قربان بنی
تکری حقیچون اویوت برلحظه ای افغان بنی

ویرمه ای آرام جان بیهوده زحمت تیغکه
جسمدن تجرید ایدر برجنبش مژکان بنی

دوندی برکرداب خونینه کوزمده کائنات
کردش چشمك خیالی قیلدی سرکردان بنی

دوستم ذور وصالکده عجب خوشحال ایدم
باقی نه حاله قویدی عهدندن دونوب دوران بنی

برمنظومه‌نك مصرع اولمیان ایلك بیتنه دخی (مطلع) دینیله -
بیلیر .

حسن مطلع — برده (حسن مطلع) تعبیری واردرکه غزلده مطلعی تعقیب ایدن بیت رنکینك عنوانیدر . شوکت فراهینك :

فلك حسن ترا ازحسن یوسف کرده کمکون تر
که رنکین تر کند شاعر زمطلع حسن مطلع را

قولنجه شاعر بو بیتی مطلعدن دها کوزل سویلمکه چالیشیر.

مقطع

مقطع — برمنظومه‌نك نهایتنده اولان بیتدر.

بو تعبیر اکثریا غزل حقنده قوللانیلیر.

حسن مقطع

مطلعك آلت طرفنده‌كی بیته (حسن مطلع) دینلدیكی كبی مقطعك اوست طرفنده‌كی بیته دخی (حسن مقطع) دینیلیر. شاعر بونكده حسن تنظیمنه صرف همت ایدر. مثلا یدی بیتلی برغزلده برحسن مطلع اتخاذ ایلدكدن صكره مقطعدن باشقه الده قاله‌جق درت بیتك اك كوزلنه مقطعك اوزرنده یر تعیین ایتمك دأب دیرین شعرادر.

قصیده

قصیده — مطلعی مصرع اوله‌رق اون بشدن زیده برقافیه اوزره سویلنامش بیتدن متشكل اولان نظمدر.

ابیات قصیده‌نك اقلی اوتوز بر، اكثری طقسان طقوز اولور. ایكیسی اره‌سی برمقدار اختیار ایتمك اعلادر.

(مجموعهٔ معلم) ده ملاحظهٔ آتیه درمیان ایدلمش ایدی:

قصیده اكثریا مدایح اكابری متضمن اولور. بعضاً اولنده ویا آخرینه قریب تغزل ایدیلیر. ندیم (كلیر) ردیفلی قصیده‌سنه:

ناز وشيوه ايله كه آغوشمه جانانه كلير
سينه نى ايى كچوب تا حرم جانه كلير

ديه برغزل ايله ابتدا ايتمشدر . نفعى :

شكر كيم بربارگاه لطفه قيلدم انتساب

مصراعيله باشلايان قصيده‌سنك آخرينه قريب :

كوز اوجيله عاشقه‌كه لطف ايدر كاهى عتاب
برسؤاله بر قوماز اول غمزهٔ حاضر جواب

مطلعلى غزل سويلمشدر . بوايكنجى صورت اكثريت اوزره دها مطبوع دوشر .

قصيده‌ده مقصده انتقال ايچون مناسبت پيدا ايدن بيته (كريز) ياخود (كريزكاه) تعبيراولنور. نديمك مشهور قصيدهٔ رائيه‌سنده‌كى : كريز كريزكاه

ديدى‌كه برايكى بيت القصيد كيم اولمش
آنكه حضرت صدر كزينه خدمتكار

بيتى كبى . بونى متعاقب مقصدى اولان ابراهيم پاشا وصفنه (جناب) ى ياخود (حضرت) ى زائد كورين :

جناب حضرت دستور آسمان مسند
كه مهر ذاتنه بركرد بالش زرتار

بيتيله كيرشمشدر .

قصيده‌ده اكثريا كريزدن صكره كلوب شاعرك مخلصى

تاج مشتمل بولنان بیته (تاج) عنوانی ویریلیر . آندن صکره دعا کلیر. نفعینك سلطان عثمان وصفنده‌کی قصیده‌سنك آشاغیده کوستریلن صوك بیتلری کبی :

باشلا شمدن صکره ای نفعی دعای دولته
بردعا ایت کیم اوله حسن قبولك مظهری
ایلیه تاخسرو صاحبقران شرق وغرب
اشهب زرپالهنك صبح ایله جولانکری
حق سر افراز ایلسون رایات دین ودولتن
قنده عزم ایلرسه اولسون فتح ونصرت رهبری
ایلدکجه عزم میدان غزا اول قدم
پایمال اولسون بولنده دشمن دینك سری

انتهی

معروف اولدیغی اوزره بزده اك پارلاق قصیده سویلین شاعر نفعیدر . صکره‌دن بوواديده مشار الیهه یتشمش ، حتی یاقلاشمش برشاعر کورنه‌مشدر . برمقاله‌مزده دیدیکمز وجه ایله عصرمزده نفعی ایله اك زیاده اوغراشانلردن بری قوت طبعی ، کفایت دانشی کندیسنی بیلنلرك مسلمی اولان اسماعیل پاشازاده صاحب دیوان حقی بك افندیدر . مقایسه اولنسون : نفعی ایله آرهلرنده خیلی مسافه اولدیغی کوریلور . بوراسنی کندیده هرزمان اعتراف ایدر . حال بوکه نفعیدن صکره کلن ارباب نظم ایچنده اقتدار شاعرانه‌جه حقی بکه معادل طوتیله بیله‌جك پك آز آدم بولنه بیلیر .

بونکله برابر شمدیلرده نفعی مسلکی همان بالکلیه کوزدن دوشمشدر . نفعیانه برقصیده سویلمك بیهوده اختیار کلفت ایلمك قبیلندن عد اولنیور . « نفعی موده‌سی کچدی » دینیلیور. صحیحاً کچدی . طرز جدید ادبیات شعرك طبیعته موافق بدایع فکریه مصوری اولمق لازم کله‌جکنی میدانه قویدی . بوندن بویله نفعی مسلکنك اعادهٔ اقبالی قابل دکلدر . شوحالده بوندن بویله دخی نفعی کبی برشاعر یتشمك احتمالی قالمدی دیمك اولور . افکاره بودرجه‌لرده تحول کلدکدن صکره عمرینی آلتمش یکنسق قصیده ایله سکز اون غزلدن عبارت اولمق مرتبه‌سنده برمجموعه میدانه کتیرمك اوغرنده صرف ایده‌جك برشاعر مقتدر بولمق نصل ممکن اولور ؟ بوندن بویله یتیشه‌جك شاعرلرمز بدایع فکریه نه کبی شیلردن عبارت ایسه آنلری بزه کوستره‌جك زمینلر بوله‌رق وفقط ادبیات غربیه‌دن استفاضه نامیله :

> دیوانه‌جه سوزلری دیمکدر ادبیات
> آثار ترقی دیورز بز بوکا هیهات !

دیدیره‌جك معنالرز لاقیردیلر سویلمك سوداسنده بولنمیه‌رق ملتمزه ، دولتمزه کرچکدن خدمت ایده‌جکلر .

نفعینك قصیده‌لری ایچون « یکنسق » دیورز . اوت اویله‌در . هرقصیده‌سی تشبیب ، توصیف ، فخریه ، هجویه ، دعا ماده‌لرندن عبارتدر دینیله بیلیر . ذاتاً قصیده بو اسلوب اوزره

تنظیم اولنور . شمدیکی شاعرلك عالمی بویله غایت محدود بر دائره‌دن عبارت اولمق ایستمیور . ضیا پاشانك دیدیکی کبی :

محدود میدر دیار افکار

نفعی‌یی اودائره‌دن چیقارمیان شی بولندیغی زمانك حکمیدر . یوقسه اوقوتده برشاعر میلان طبیعتنه نظراً مثلا عثمانلی محاربات مشهوره‌سنی تاریخ طرزنده ویك پارلاق برصورتده نظم ایده‌رك یزه حسیات مایه ایله مشحون برظفر نامهٔ بدایعنمون براقه بیلیردی .

مشار الیهك قصائدنده بعض غلطات لفظیه کورلدیکی کبی بر خیلی غرائب معنویه دخی بولنور . مثلا دیرکه :

کر اولسه فیض حکم عدل ودادی عالمه شامل
ایدزدی بچهٔ کبك دری شهباز ایله بازی
کر اولسه همتی عاجز نواز و تقویت کستر
کبوتر جره شاهین کبی صید ایلردی شهبازی

بریسی چیقوب دیه بیلیرکه :

شاعر بوسوزلرله مدح ایتمك ایستدیکی ذاتی ذم ایدیور . « کر اولسه » دییور . دیمك‌که اوذاتك نه‌فیض عدالتی عالمه شامل اولمش ، نه‌ده همتی عاجزنواز وتقویت کستر !

نفعیده بویله شیلر آزدکلدر . فقط شوراسنه دقت ایتملی‌که بونلر :

اولیدی آب وتاب فیض طبعم طبع فیضیده
ایدردی فیضه مستغرق سواد ملك لاهوری

دیمکه بکزه‌مز .

بومسلکده مشار الیهه پیرو اولانلر دها زیاده غرائب تعالق ایتمشلردر . مثلا :

لاملایی پر ایدر ادخنهٔ فحم امل
مطبخ جودی اکر آچسه سپهره بابنك

دینلمش . معناسی شو اولیور :

— مطبخ جودی سپهره باجه آچسه لاملایی امل کوموری دومانلری طولدیرر . فقط آچمیور .....

غزل — مطلعی مصرع اوله‌رق طرز مخصوصده یازیلان نظمدر .

اقلی درت ویابش ، اکثر اون ویا اون بش بیت اولور . غزل اساساً حسن وعشقه تعلق ایدن مضامین ایله تزیین ایدیلیرکه بووادیده یازیلان غزللر شعرك (غزلیات) تعبیر اولنان وصرف حسیات عاشقانه تصاویرندن عبارت بولنان قسمندن صاییلیر . بووادیده :

غزلدر صفا بخش اهل نظر
غزلدر کل بوستان هنر

غزال غزل صیدی آسان دکل
غزل منکری اهل عرفان دکل

غزل بیلدیرر شاعرك قدرتی
غزل آرتیرر ناظمك شهرتی

کوکل کرچه اشعاره چوق رسموار
غزل رسمن ایت جمله‌دن اختیار

که هر محفلك زینتیدر غزل
خرد مندلر صنعتیدر غزل

غزل دیکه مشهور دوران اوله
اوقومقده یازمقده آسان اوله

نشیده‌سیله اقسام شعر آره‌سنده غزلك درجهٔ اهمیتنی کوسترمك ایسته‌مش اولان فضولی تفرد ایتمشدر . کندیسنك ازجمله شو غزلنی اوقویه‌لم :

قیلدی زلفك تك پریشان حالمی خالك سنك
بر کون‌ای بی‌درد صورمازسین نه‌درحالك سنك

کیتدی باشکدن کوکل اول سرو قدك سایه‌سی
آغلاکیم ادباره تبدیل اولدی اقبالك سنك

زینت ایچون جسم دیوارنده قیلمازدم یرین
چکمسیدی عشق جانی اوحنده تمثالك سنك

تیز چکمزسین جفا تیغن بنی اولدرمکه
اولدیرر برکون بنی آخر بو اهمالك سنك

غرق خون ناب جکر قیلمش کوزم مردملرین
آرزوی خال مشکین ورخ آلك سنك

داماه عشقدن طوت بر کنار ای مرغ دل
صینه‌دن سنك ملامتدن پر و بالك سنك

سایه وش چوقدن فضولی خاك پایك پاصلانیر
اول امید ایله‌که برکون اوله پامالك سنك

سائر غزللرا شاعرلرمزك آثاری ایچنده بوتأثیرده بر غزل بوله بیلیرمی‌یز ؟

اربابنه :

« یك بیت عاشقانه به از صد قصیده است »

دیدترن بوواديده اظهار کمال ایده‌بیلمك طبیعتده شاعرلکله عاشقلغك اجتماعنه متوقف اولدیغندن هرشاعرم دیینه میسر اولماز .

طرز افاده‌نك غایت جدی‌اولمسی بووادينك شرائط اساسیه‌سندندر . ولو بر جزئی اولسون هزل جهتنه میل ایدلدیکی غزلیاتك الك بیوك مزیت معنویه‌سی اولان سوزش تباعد ایدر . مثلا اندرونی واصفك غزلیاتنده سوزشدن همان هیچ اثر کورلمز ، چونکه هزلیات مقوله‌سندندر .

فضولی ایله ندیمك شوغزللرینی مقایسه ایده‌لم :

حیرت ای بت صورتك کوردکده لال ایلر بنی
صورت حالم کورن صورت خیال ایلر بنی

مهر صالمازسین نکا رحم ایلمزسین بونجه کیم
سایه تك سودای زلفك پایمال ایلر بنی

ضعف طالع مانع توفيق اولور هر نيجه كيم
التفاتك آرزومند وصال ايلر بنى

بن كدا سن شاهه يار اولمق يوق اما نيليم
آرزو سركشتهٔ فكر محال ايلر بنى

تير غمزهك آتمه كيم باغرمه دلر قانم دوكر
عقد زلفك آچمه كيم آشفته حال ايلر بنى

دهر وقف ايتمش بنى نورس جوانلر عشقنه
هر يتن مهوش اسير خط وخال ايلر بنى

اى فضولى قيلمزم ترك طريق عشق كيم
بو فضيلت داخل اهل كمال ايلر بنى

§

بوس لعلك شويله سيراب زلال ايلر بنى
كيم كورن آب حيات ايچمش خيال ايلر بنى

شاعره سوز بولغه منت نه اما نيليم
آه كيم حيرت سنى كوردكجه لال ايلر بنى

سوديكم جام ميه حاجت نه‌در لعل لبك
بر شكر خنديله مست بى مجال ايلر بنى

باغده زلف ورخك آكدكجه بوكيمدر ديو
سنبل وكل بيرى بيرندن سؤال ايلر بنى

نكهت زلفكله كلدكجه نسيم نوبهار
طرهٔ سنبل صفت آشفته حال ايلر بنى

ناتوانم شويله چشمك حسرتندن كيم كهى
سايهٔ مژكان آهو پايمال ايلر بنى

کردشن کوردکجه ساقیٔ ملایم مشربك
« آرزو سرکشتهٔ فکر محال ایلر بنی »

حسرت چشمکله بن خاك سیاه اولسهم دخی
بخت آخر سرمهٔ چشم غزال ایلر بنی

کویا بیلمز افندم بندهٔ دیرینه‌سن
کیم ندیما بومیدر دیو سؤال ایلر بنی

بو نظیره ندیمك اك کوزل غزللرندن معدوددر . فضولی‌یه پیرولك یولنده یازلدیغی ایچون کندیسنك سائر غزللرنده کوچ بوله بیله‌جك برتأثیری‌ده حائز بولنیور احتمالکه فضولینك غزلندن پارلاق کورینور . نه‌قدر پارلاق اولسه سوزش جهتیله آندن خیلی آشاغی قالیر. فضولی غزلنده مخل سوزش اوله‌جق هیچ برشی سویلمدیکی حالده ندیم نظیره‌سنده تضمین بیتیله مقطعده سوزشی اخلال ایتمش . فضولینك « آرزوسرکشتهٔ فکر محال ایلری » فکرینی « کردشن کوردکجه ساقیٔ ملایم مشربك » توقیته‌سیله تقیید برشوخلق ، تعبیر دیکرله : پرده بیرونلق اولیور . مقطعك محتوی اولدیغی مآل ایسه ساده برشطارت ندیمانه‌دن عبارت بولنیور . بناءً علیه نظیره‌نك ابیات سائره‌سنده وجودی تخیل اولنان جدیت افاده‌یه کلی خلل کلیور . تضمین بیتیله مقطع آره‌دن چیقارلسه نظیره‌یه برنظیرهٔ صحیحه نظریله باقیله بیله‌جك .

بالاده افاده اولندیغی اوزره غزل اساساً حسن وعشقه

تعلق ایدن مضامین ایله تزیین ایدلمك موافق طبیعت اولدیغی حالده اکثر شعرا بوطریقه‌دن عدول ایده‌رك غزل ایله قطعاً مناسبتی اولمامق لازم کلن سیاسیاته وارنجه‌یه قدر هردرلو افکاری غزل میاننده ایراد ایامشلر. مثلا سکز بیتلی بر غزله باقیلیرسه ایچنده سکز درلو فکر کوریلور.

بویله غزللرك بیتلری غزته نسخه‌لرینك حاوی اولدیغی مختلف بندلره بکزر. اوفکرلر بعضاً یکدیکره مناقض ده اولور. دیمك که شاعر غزلده تصریع مطلع ایله قافیه‌دن باشقه برشی کوزتمکه لزوم کورمیور، وزن وقافیه‌نك سوقنه تابع اوله‌رق عقلنه کلنی یازیور. بز دخی شمدی‌یه قدر بومسلکده برخیلی غزل یازدق. بونلرك ایچنده تصادفی اوله‌رق بیتلری بیننده ارتباط معنوی اولانلرده بولنور.

مثال:

ای عشق بلای جانم اولدك
آتشزن دودمانم اولدك

اول او جهان مستتردن
کلدك الم نهانم اولدك

اظهار ایچون آتش درونی
آتش فکن زبانم اولدك

چوق چکمدی باشلادك ظهوره
دنیالره داستانم اولدك

بندن کورینوب جهانیانه
برهان علو شانم اولدك

دیکر :

ای عشق یاقارسه‌ك ایشته جانم
یاق دیردم اولیدی خانمانم
ویردك خلجان دل و دماغه
صارصلدی زمینم آسمانم
بر عالم ذوقکه ویردم
باری کبی اولسه بیك جهانم
خضر اولسه ایدم ایدردم ایثار
راهکده حیات جاودانم
عالمده قالیر سنکله نامم
محو اولسه‌ده جسم ناتوانم

عصرمزده ظهور ایدن مجادلات ادبیه اکثریت اوزره حد معروفك خارجنده کورنمش ایسه‌ده آرزویه موافق بعض نتایج دخی انتاج ایلمشدر . ایشته ابیاتی آره‌سنده ارتباط معنوی بولنه‌جق صورتده غزل سویلمك هوسنك تعمم درجه‌سنه کلمه‌سی اوجمله‌دندر .

ایکی مثال :

رنك بخش لطف اولوب فیاض قدرت کللره
لؤ لؤ شبنم ایله ویرمش لطافت کللره
اول نه خوش رنك لطافتدرکه ارباب صفا
منشرح اولمقده‌در ابتدکجه دقت کللره

مظهر اولمش التفات حضرت پیغمبره
منعطفدر دیدهٔ تقدیس امت کللره

کلستانه رونق دیکر ویرر هرغنجه‌سی
دینسه‌ده شایسته‌در ازهار جنت کللره

افتخار ایلر وجودیله شهنشاه بهار
فیض رنکین طبیعتدر طراوت کللره

شیخ وصفی

§

سنك عشقك ای دلربا بر بلادر
او مبرم بلایه کوکل مبتلادر

بیلیرسین‌که سندن دریغ ایتم بن
یولنده سنك ایشته جانم فدادر

نیچون کریه‌می او یله تعییب ایدرسین
نصل آغلامم بن بو بر ابتلادر

یا بن آغلادقجه نیچون سن کولرسین
بو خنده‌ك سنك طوغریسی نابجادر

وفاسزلق ایتمکده‌سین بویله اما
ینه بن دیتم سودیکم بی وفادر

غریبم ملولم جفادیده‌یم بن
صفا کوردیکم یوقدر اسمم صفادر

اسماعیل صفا

کنج شاعر اسماعیل صفا افندینك (تأسف) عنوانیله

یازمش اولدیغی شو تحف غزل دخی بومبحثده خاطره کله‌جك آثاردندر .

غزلسرالق ایچون قلبمه امل کلدی
بش اون دقیقه‌ده میدانه برغزل کلدی

بکنمدم بونی کوزدن کچیردیکم آنده
اوسوزلرك بکا معناسی مبتذل کلدی

اوت شو اوچ سنه اول یازلمش آثارم
حقیقةً بکا بوندن دها کوزل کلدی

بنابرین نه‌قدر وارسه‌بنده شعره هوس
توکندی هپسی همان طبعمه کسل کلدی

صقا بوحاله نصل بن تأسف ایتمیه‌یم
یازیق طبیعت شعریه‌مه خلل کلدی

بو یله بیتلری آره‌سنده ارتباط معنوی بولنمق اوزره یاز یلان
یك آهنك — غزللره (یك آهنك) عنوانی و یرلمیدر . کچنلرده (رنك)
ردیفلی برغزله دائر بیان ملاحظه ایتدیکمز صیره‌ده :

کوزل اما غزل رنك یك آهنك دکل

یك آواز — دیمش ایدك . (یك آواز) تعبیری ایسه باشدن آشاغی‌یه‌قدر بر
قوتده سویلانمش منظومه‌لره تخصیص ایدلمیدر . بعض منظوماتك
ابتدالرنده‌کی بیتلر قوتلی اولورده آلت طرفلری ضعیف
دوشمکه باشلار . ایشته او یله منظومه‌لرحقنده « یك آواز دکل »
دینیلیر . ضیا پاشا نفعی وصفنده :

ابتدکده قصيده‌يه سر آغاز
تا آخره‌دك اولور بك آواز

ديمش ايدی .

برغزل هيئت مجموعه‌سيله مقبول اولمق ايچون يا بك آهنك اولملی ياخود ابياتنك محتوی اولديغی افكار بربرينه بك آهنك دينيله‌جك درجه‌لرده متقارب بولنمليدر . مثلا نديمك :

ناز اولور دمبسته چشم نيم خوابكدن سنك
شرم ايدر رنك تبسم لعل نابكدن سنك

كبی نازك برمطلع ايله موشح اولان غزلنده خطابی زاهده چويره‌رك :

زاهدا معذور طوت جلدكده ثقلت وار براز
غلظتك فهم اولنور حجم كتابكدن سنك

ديه‌جكی كيمك خاطرينه كلير ؟

ينه مشار اليهك :

لعل نابك چاشنی سنج عتاب ايتمز ميسين
لطف ايدوب قهر ايله اولسون برجواب ايتمز ميسين

مطلعندن صكره :

قامتی سير ايله انصاف ايت او بالا مصرعی
زاهدا سن شاعر اولـه‌ك انتخاب ايتمز ميسين

ديمسی دخی بك مناسبتلی دكل ايسه‌ده طبيعته بوقاريكی قدر كران كلمز .

غزلك هر بيتنده باشقه برشيدن دم اورمق معرفتنى بزده شعراى عجمدن انتقال ايتمشدر . عرب شاعرلرى غزلى يك آهنك ديديكمز يولده سويلرلر . آنلرك اثرينه اقتفا ايتملى ايدك . برعرب شاعرينك شوغزلى (عبث) ايله باشليور ايسه‌ده يك آهنك اولديغندن لذتله اوقونيور :

عبث النسيم بقده فتأودا
وسرى الحياء بخده فتوردا
رشأ تفرد فيه قلبي بالهوى
لما غدا بجماله متفردا
قاسوه بالغصن الرطيب جهالةً
تالله قد ظلم المشبه فاعتدى
حسن الغصون اذا اكتست اوراقها
وتراه احسن ما يكون مجردا

ديوركه :

— سوديكمك قامت نازكى نفحات نسيمك لاابالیانه اياشمسندن تمايل ايلدى . رخسار لطيفى سريان شرم ايله فى الحال كلكون اولدى . اوبرغزالى بى مثالدركه كوزللكده تفرد ايديجه كوكلم دخى عشقنده متفرد اولمشدر . كنديسنك قد موزوننى جهل ايله نهال تازه‌يه تشبيه ايتديلر . بوتشبيهى ايدنلر والله حدى تجاوزله ظلم ايلديلر ! تازه نهاللرك حسنى سبزپوش اوراق اولدقلرى وقتدر . حالبوكه سوديكم لباسدن تجرد ايتدكجه دها كوزل اولور .

سکا ای نور مجسم نجه تشبیه ایده‌یم
یوق ایکن وجه شبه تازه نهال چمنی

او بولور جامهٔ سبزین ورقله رونق
سن ایسه احسن اولورسین چیقاروب پیرهنی

قطعه‌سی بوغزلك صوك بیتلرندن اقتباس ایدلمش اوله بیلیر.

ابن کمالك اولمق اوزره مشهور اولان بوقطعه‌یی مستطرف مترجمی اسعد افندی «خیلی سال اول بوفقیر ابن هلال صابینك کرك اخذ طریقیله ارلسون کرك توارد قبیلندن بولنسون بیتین اخیرین مذکورین معناسنده برقطعه‌سنی کورمش اولوب «سکا ای روح مجرد نجه تشبیه ایده‌یم — یوق ایکن وجه شبه تازه نهال چمنی — اوبولور کسوهٔ سبزین ورقله رونق — سن ایسه احسن اولورسین چیقاروب پیرهنی» نظم ساده معناسیله ترجمه‌یه جرأت ایتمشیدی» دیه‌رك یمسه‌مك ایستمشدر.

مردف شعر سویله‌مك خصوصی دخی بزه شعرای عجمدن انتقال ایتمشدر. بلغای عربك اشعارنده ردیف کورلمز. بونکله برابر مردف اولا شعرك کندینه مخصوص برلطافتی اولدیغی انکار ایدیله‌مز. مثلا مردف برغزل بلیغك مطلعی اوقوندیغی وقت آنی تعقیب ایدن بیتلرده ردیفك نصل برمهارتله تکرار ایدلدیکنی کورمکه طبیعت متشوق اولور. ردیف تکرر ایتدکجه تشوقی آرتار. ردیفسز شعرده ایسه بوحالت بولنماز. آنده‌یالکز قافیه ذوقی واردر. حالبوکه طبیعته ردیفلی شعر سویلمك

ردیفسز شعر سویلمکدن قولای کلیر . چونکه مضامینی ردیف جذب ایدر . طبیعتده آنك جاذبه‌سنه قاپیلیر کیدر . بونك ایچوندرکه اکثریا مردف اولان غزللر یك آهنك اوله‌ماز . شاعرك تعقیب ایتمك ایستدیکی مضمون ردیفه یاخود ردیف اومضمونه اویماز . بو سببه‌ایله سویلنیلن غزل ردیف اسارتی تحتنده اوله‌رق اتمام ایدیلیر . میدانه بیتلری مضامین مختلفه‌یی حاوی برشی چیقار . مردف اولمیان غزللرده ایسه وزندن صوکره یالکز قافیه عائده‌سی بولنه‌جغندن تعقیب مضمونده‌اوقدر کوجلك چکلمز . بناءً علیه بلاغتجه متساوی اولان وبری مردف ، دیکری غیر مردف بولنان ایکی غزلدن برنجیسی ایکنجیسنه ترجیح اولنور .

شوراسی‌ده اونوداملیدرکه بعضاً ردیف مضامین ابیاتك یکدیکره مرتبط اولمسنی ایجاب ایدر ، مثلا (کوزلرك) ردیفلی برغزلده ایراد ایدیله‌جك مضامین هپ کوزلره ناظر اولمق طبیعی‌اوله‌جغندن اوغزل یك آهنك دینیله‌جك صورتده وجوده کتیریلیر . بالاده مندرج اولان (کللره) ردیفلی غزل بوقبیلدندر . اسماعیل صفا افندینك غزل آتیسی‌ده اوبولده‌در :

سحابه‌لر اولیور قطره بار طالعه‌لره
هجوم ایدیب طوریور روزکار طالعه‌لره

شو بحر اعظم طوفانخروشه دقت ایدك
یاقك شو طاغلره ، دهشت نثار طالغه‌لره

مشابه اولدی بولوتلرله طالعه‌لر طاغلر
دیمش اولسه بجا کوهسار طالعه‌لره

نلکله چاز پیشه‌جقلر صانیرده دیر انسان
نمونهٔ غضب کردکار طالعه‌لره

صوغا بو بویله دوام ایلمز کلنجه ربیع
سکونت آور اولور بی قرار طالعه‌لره

قطعه — مطلعی مصرع اولمدیغی حالده یکقافیه اولان قطعه نظمدر .

اقلی ایکی بیت اولور .

برقاچ مثال :

نوك قلمکده‌در همیشه
خاك قدمکده‌در دمادم
اعجاز کف کلیم عمران
آثار دم مسیح مریم

حالتی

کرم مقاطعه‌سی تا زمان حاتمدن
قالوب مزادده بر کیمسه اولمدی طالب
کیمك نمود عطایاسی وارآنی آله‌جق
مکر جناب . . . . . اوله راغب

خاکی

قلم اولسون الی اول کاتب بد تحریرك
که فساد رقمی سورمزی شور ایلر

کاه حرف سقوطیله ایدر نادری نار
کاه بر نقطه قصوریله کوزی کور ایلر

فضولی

دست کوتاهمزی ایتمه‌مش الله رسا
منبع لطفنی یوقسه المزله قاپارز

بزه ویرسونمی خدا آب حیات توفیق
خضری بولسه‌ق ره ظلمتده کلاهن قاپارز

عزت ملا

یارب نه اکسیلیردی دریای عزتکدن
پیمانهٔ وجوده زهراب طولمسیدی

آزاده سر اولوردم آسیب درد وغمدن
یا دهره کلمسیدم یا عقلم اولمسیدی

ضیا پاشا

ارزان متاع فضل وهنر تا اورتبه کیم
بیك معرفت زمانه‌ده بر آفرینه‌در

ابنای دهر هر هنره آفرین ویرر
یارب بو آفرین نه توکنمز خزینه‌در

نابی

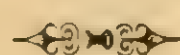
لسقوفجه‌لی غالب بکك :

تجلی برق اورر یر یر سواد داغ جانمدن
جهانده طور عشقم نور آثار هرکلستانمدن

مطلعیله باشلایان نشیدهٔ مشهورهسنه ینه کندی طرفندن :

نوله باغ جهانده اولسه مهر وماهدن مشهور
بوقطعهم تازه برکلدرکلستان بیانمدن

بیتیله قطعه اطلاق اولنمسی (قطعه) نك معنای لغویسنه کوره اولمق لازم کلیر . چونکه یوقاریده ایما اولندیغی اوزره قطعهده مطلع مصرع اولمق شرطدر . اصطلاحه مراجعت ایدلدیکی صورتده ذکر اولنان نشیدهیه (نظم) دینلمك اقتضا ایدر . (نظم) ایله (قطعه) بیننده شوقدر فرق واردر : مطلع نظمده مصرع ، قطعهده غیر مصرع اولور . نظم

رباعی — بحر هزجك اخرم واخرب [*] اولان وزنندن مأخوذ بروزن مخصوص اوزره سویلنیلان ایکی بیتدن عبارت نظمدر . رباعی

رباعینك برنجی ، ایکنجی مصراعلریله دردنجی مصراعنده قافیه بولنور . اوچنجی مصراعده قافیه بولنمق شرط اولمدیغندن اومصراع اکثریا قافیهدن آزاده قالیر . اوچنجی مصراعی دخی

[*] عروضیون اصطلاحنده (خرم) (مفاعیلن) رکننك میمنی اسقاط ایتمکدر . بوحالده (فاعیلن) قالیر . آنك یرینه (مفعولن) اقامه اولنور . (خرب) دخی (مفاعیلن) ك میمی ایله نونی اسقاط ایتمکدر . بوحالده (فاعیل) قالیر . آنك یرینه (مفعول) اقامه اولنور .

رباعی مصرع قافیه‌دار اولان رباعی‌یه (رباعیٔ مصرع) نامی تخصیص ایدلمشدرکه بیت ثانیسی مصرع اولان رباعی دیمکدر .

رباعی وزناً یکرمی‌درت درلو اولور . بونوعلر (اخرم) و (اخرب) عنوانلریله ایکی‌یه منقسمدر . بوقسملر اون ایکیشر نوعی شامل اولدیغندن مطلقا رباعینك نوعی یکرمی دردە بالغ اولمقده‌در .

قسمیندن برینك جزء اولی (مفعولن) اولور . بوكا (اخرم) نامی ویریلیر . دیکرینك جزء اولی (مفعول) بولنور . بوكا (اخرب) تسمیه اولنور . اسهل والطف اولان قسم ثانینك آهنکنه متابعت دها زیاده موافق طبیعت اولدیغندن اغلب رباعیات اخرب واقع اولور .

(مدرسه خاطره‌لری) مندرجاتندن اولان (شعرده رباعی) بندنده رباعینك ذکر اولنان یکرمی درت نوعی ایچون برر مثال کوسترلمش ایدی . بوراده مختلف بعض امثله ایرادیله اکتفا ایده‌جکز .

عشاقه دکل قید علایق لایق
هرکز غم روزکاری چکمز عاشق

قید غم روزکار بر علتدر
اول علته عشقدر طبیب حاذق

فضولی

ارباب کمال پیشوایی نیلر
شهراهی بولان رهنمایی نیلر

اسباب یقین دلیله محتاج اولماز
سکان حرم قبله نمایی نیلر [*]

سید وهبی

دلدن هوس عارض آلك چیقماز
مانند سویدا غم خالك چیقماز

چشممدن اگرچه نقش عالم چیقدی
بروجه ایله تصویر جمالك چیقماز

فصیح دده

سینه‌مده یانار نار تجلادر بو
تکریم اولنان آدم معنادر بو

فتحنده فلاطون خرد عاجزدر
دل نامنه بر نکتۀ غرادر بو

اسرارده

ترانه ، دو بیت

رباعی (ترانه) و (دو بیت) نامل یله دخی یاد اولنور.

ساحرمیسین ای ترانه پرداز شهیر
بر نغمه ایله بیك كوكل ایتدك تسخیر

تهییج طبیعت ایتدی آهنك نوك
یكدن سكا بر ترانه ایتدم تحریر

رباعیسنده ایكنجی (ترانه) رباعی معناسنده قوللانلمشدر.

---

[*] سید وهبی بومضمونی :

مستغنیء ارشاد اولور ارباب حقیقت
سكان حرم نیلر ایمش قبله نمایی

صور تیله‌ده افاده ایتمشدر .

نديمك :

حالتی اوچ رباعیده اوچار عنقا کبی

دیمسندن دخی آکلاشلدیغی وجهله عثمانلیلرك اك چوق واك كوزل رباعی سویلین شاعری عزمی زاده حالتی اولمق لازم كلیر . مشارالیهك بر مجموعهٔ مخصوصه تشكیل ایتدیكی ترجمهٔ حالنده محرر بولنان رباعیاتندن پك آزی رسیدهٔ نظر استفاده من اولمشدر .

عجمده اك بیوك رباعی ناظمی :

قومی متفکرند درمذهب ودین
جمعی متحیرند درشك ویقین
ناگاه منادیٔ برآید زکمین
کای بی‌خبران راه نه آنست ونه این

دیمش اولان عمر بن الخیامدر . عربده ایسه اك لطیف ، اك عاشقانه ترانه‌لر حضرت عمر بن الفارضدن ایشیدلمشدر . شو رباعی مشارالیهكدر :

روحی لك یا زائر فی اللیل فدا
یامونس وحشتی اذا اللیل هدی
ان كان فراقنا مع الصبح بدا
لا اسفر بعد ذاك صبح ابدا

(تجاهل عارف) مبحثنك نهایتنده ایما اولندیغی اوزره بز رباعیده بیت اولك دخی غیر مصرع اولمسنی تجویز ایدرز .

مثنوی— هر بیتی باشلی باشنه مقفی اولان نظمدر . مثنوی

نظمك بودرلوسی الکزیاده حکایات قیلندن اولان آثارده یاقیشیق آلیر .

مثال :

آفتاب قریش اولنجه عیان
ظلمات اوزره اولدی نور فشان

نور وجهی اولنجه پرنوبار
سینه‌لر اولدی مطلع‌الانوار

مست شیر افکن ایلدی عربی
کوثر نطق جانفزای نبی

قیلدی الله او قوم فیروزی
شرف اندوز وحدت آموزی

آز زمان ایچره ایلدی رهبین
اندلس خلقنی او نور مبین

نور علم اول دیاره عکس ایتدی
ظلمت جهل محو اولوب کیتدی

دیکر :

جمعیتی سیر ایت کیدیور صانکه جهاده [*]
دین غیرتی سوق ایتمش آنی فتح بلاده

[*] وقتیله اوروپادن قدس شریفه طوغری حرکت ایدن اهل صلیب هنکامه‌سی .

طوفان جنون دینسه بو طغیانه سزادز
هم قهقهه‌زا طوغریسی هم گریه نزادر

آلدقلری هر ناحیه بر مسلخه دوندی
قالدقلری هر بلده‌ده بیك عائله سوندی

اول طائفه‌یه پیشرو اولمشدی دواهی
دنیایی خراب ایتدی زهی جند الٓهی

-❊-

مربع **مربع** — هر بندی دردر مصراعدن مرکب اولان نظمدر .

برنجی بندده دردنجی مصراعك دیگر اوچ مصراع ایله همقافیه اولمسی شرط دگلدر . دردنجی مصراع تکرر ایدرسه آکا مربع (متکرر) نامی ویریلیر .

مثال :

خاصلم برق حوادثدن ملامت داغیدر
مسندم کوی ملامتده فنا طوپراغیدر

زار کوکلم تنده زندان بلا طوتساغیدر [٠]
رحم قیل دولتلو سلطانم مروت چاغیدر

§

دور جورندن تن وجانمده راحت قالمدی
صورت حالمده آثار فراغت قالمدی

---

[٠] (طوتساق) اسیر دیمکدر .

محنت وغم چکمکه من بعد طاقت قالمدی
رحم قیل دولتلو سلطانم مروت چاغیدر

§

کور فضولینك رخ زردنده اشك آلنی
پردهٔ ادبار طوتمش صورت اقبالنی
دردمندکدر عنایتلر ایدوب صور حالنی
رحم قیل دولتلو سلطانم مروت چاغیدر

فضولی

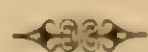
برمربعی تشکیل ایدن بندلرك دردنجی مصراعلری تکرر ایتمیوبده قافیه‌جه یکدیکره توافق ایدرسه آکا (مربع مزدوج) تسمیه اولنور . (وفا ایله صفا بیننده مشاعره) سر لوحه‌سیله یازیلان منظومهٔ آتیه مربع مزدوجك ایکیشر ایکیشر توافق ایدن قسمندندر .

و — المده ساغر ایسترم
یانمده دلبر ایسترم
ترانه پرور ایسترم
بزمده کلشن اولملی
ص — خماری وار ، می ایستمم
اوزون کیدر نی ایستمم
خلاصه : بر شی ایستمم
فقط کوکل شن اولملی
و — جهانی طوتدی دود غم
کورنییور حدود غم
آلای آلای جنود غم
نصل مظفر اولملی

مس — هجوم ایدنجه غم سکا
بنم کبی کورین آکا
طورری قارشی باق بکا
ار اولملی ار اوللی

و — زمانه خلقی بی وفا
نه‌در بو چکدیکم جفا
جهانده کورمدم صفا
او بشته عالم اوللی

ص — سن آلت جفا ایکن
جفادن اشتکا نه‌دن
وفالی آدم ایستین
وفالی آدم اوللی

مخمس **مخمس** — هر بندی بشر مصراعدن مرکب اولان نظمدر .

مخمس متکرر بشنجی مصراع تکرر ایدرسه آکا (مخمس متکرر) نامی ویریلیر . مربعده اولدیغی کبی مخمسك دخی برنجی بندنده بشنجی مصراعك دیکر درت مصراع ایله همقافیه اولمسی شرط دکلدر . بر مخمسی تشکیل ایدن بندلرك بشنجی مصراعلری تکرر ایتمیوب ده

مخمس مزدوج قافیه‌جه یکدیکره توافق ایدرسه آکا (مخمس مزدوج) تسمیه اولنور .

مثال :

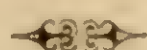
خوش کلدك ایا خدیو اکرم
لطفکله کوکلر اولدی خرم
شاد اولدی مکارمکله عالم
هر کونه مأثرك دمادم
آرایش عرصهٔ جهاندر
رأیکله ایدر زمینی تسخیر
کردون کهن دیدکلری پیر
کیم سنده کی پاك رأی وتدبیر
چرخك الله کشیده شمشیر
بازوسنه آهنین کماندر
باب کرمك جهانه مأوا
بغر ایتمه‌ده خدمتکله دنیا
ای صدر کزین عالم آرا
تبریکك ایله بوصدر والا
مغبوط فراز آسماندر
ندیم

مخمسك بندلرنده تکرر ویاخود قافیه‌جه یکدیکره توافق ایدن شی مطلقا مصراع اولمق لازم کلمز ، بعضاً بیتده اوله‌بیلیر .

مثال :

سایهٔ دیکر کوزتمم مستظل یار ایکن
سایه خواه اولسونمی فکرم بویله پرتو بار ایکن
سایهٔ طوبایی آکمم نو نهالم وار ایکن
وار ایسه بندن جدا دوشسون رجالك سایه‌سی
الویرر بر شاعره بر نو نهالك سایه‌سی

کرچه مهر دور فیض اولمقله بولدم اشتهار
پاینه دوشمك مراقدر هر آقشام سایه‌وار
بنده مستغنی طبیعت ، نو نهالم سایه‌دار
وار ایسه بندن جدا دوشسون رجالك سایه‌سی
الویرر برشاعره بر نو نهالك سایه‌سی

مسدس **مسدس** — هر بندی آلتیشر مصراعدن مركب **اولان** نظمدر .

مسدسده دورت مصراعدن صکره بر بیت ایراد اولنور .
مسدس متکرر بو بیت تکرر ایدرسه آکا (مسدس متکرر) نامی ویریلیر . تکرر ایتمیوب ده دیکر اوچنجی بیتلرله قافیه‌جه توافق ایدرسه آکا
مسدس مزدوج (مسدس مزدوج) تسمیه اولنور .

واصفك :

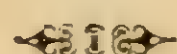
کیم اولور زور ایله مقصودینه رهیاب ظفر
کلیر البته ظهوره نه ایسه حکم قدر
حقه تفویض امور ایت نه الم چك نه کدر
قیم سوزم عارف ایسه‌ك کوش قبوله کوهر
محنتی کندینه ذوق ایتمه‌دن عالمده هنر
غم وشادیٔ خلق بویله کلیر بویله کیدر

بندینی محتوی اولان مسدس متکرر ، فضولینك :

دون سایه صالدی باشمه بر سرو سر بلند
کیم قدی دلر با ایدی رفتاری دلپسند
کفتاره کلدی تا که آچوب لعل نوشخند
بر پسته کوردم آنده دوکر ریزه ریزه قند
صوردم مکر بودرج دهندر دیدم دیدی
یوق یوق دوای درد نهانکدرر سنك

سندینی مشتمل بولنان مسدس دخی مزدوج قبیلندندر .

مربع ومخمسده اولدیغی کبی مسدسك دخی برنجی بندنده اوچنجی بیتك دیکر درت مصراع ایله همقافیه اولمسی شرط دکلدر .

مسمط — بیتلری اکثریت اوزره قافیه‌لی درت جزءدن متشکل اولان نظمدر. مسمط

مثال :

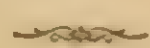
کوکلم لیال فرقتك بیدار یارب خوانیدر
فکر ایتدیکم بر آفتك دیدار نور افشانیدر
عکس ایتدی بیك واحسرتا طاغلرله چیقدم آشنا
هر طاغده کی قلبی صدا افغانمك افغانیدر
بیهوده دوشمش یاره دل دلبرده سنك خاره دل
چوقدن بری بیچاره دل نالنده هجرانیدر
اولقده‌در دامنفشان فیض حقیقتدن جوان
ابریز فریاد اولمیان یارب کیمك وجدانیدر

ای فارسانك سروری اول سن‌ده بنلکتندن بری
زیرا جهانك هر یری بر امتحان میدانیدر.

نفعینك مشهور قصیدهٔ ربیعیه‌سی سراپا بویولده‌در . مسمط کوزل یازیلیرسه پك دلنشین اولور .

(مربع) مبحثنده مندرج اولان (وفا ایله صفا بیننده مشاعره) منظومه‌سی شوصورتده یازیلیرسه مسمط نوعندن عد اولنور .

المده ساغر ایسترم یانمده دلبر ایسترم
ترانه پرور ایسترم یرم‌ده کلشن اولملی

ترجیع بند — مختلف القوافی بر قاچ قسمدن مرکب اوله‌رق هرقسمنك نهایتنده یالکز بربیت تکرار ایدیلن نظمدر . (ترجیع بند)

قسملرك نهایتلرنده باشقه‌جه بر بیت ایراد اولنورسه آکا (ترکیب بند) دینیلیر . مثال اوله‌رق ضیا پاشانك الك کوزل والك مشهور اثرلرندن اولان ترجیع بند ایله ترکیب بندی اخطار ایدرز . (ترکیب بند)

ترجیع بندك هرقسمنه (ترجیع خانه) ، ترکیب بندك هر قسمنه‌ده (ترکیب خانه) تعبیر اولنور . کرك ترجیع بندك، کرك ترکیب بندك اقسامی آره‌لرنده بولنان بیتلره (واسطه) یاخود (بند) نامی ویریلیر . برقسمه واسطه‌سیله برابر (بند) دینلدیکی‌ده واردر . (ترجیع خانه، ترکیب خانه، واسطه، بند)

ضیاپاشایه کلنجه‌یه قدر روحیء بغدادینك مشهور اولان ترکیب بندینه شعرا طرفندن یازیلان نظیره‌لردن هیچ بری آنده‌کی لطافته حقیله اشتراك ایده‌مه‌مش اولدیغی حالده پاشا نظیره کویانك جمله‌سنه تقدم ایتمك کبی عالم ادبیاتجه حقیقةً بیوك صاییله‌جق برموفقیته مظهر اولمشدر . حتی روحی‌یه خطاباً :

میدان سخنده یوقایکن سن‌کبی برار
برشاعر روم اولدی سکا شمدی برابر

دیمسی فخریه سویلمك دکل ، تواضع کوسترمك قبیلندن عد اولنسه لایقدر . ترجیع بندی ایسه اشتمال حکم جهتیله البته ترکیب بندینه فائقدر . کمال بکك :

ترجیع ایله فکری قیلدك اعلا
ترکیب ایله شعری ایتدك احیا

اعترافی حقیقته موافقدر .

ترجیع بند سویلمك ترکیب بند سویلمکدن کوجدر . چونکه ترجیع بندده سرد ایدیله‌جك افکار دائما بر نقطه اوزرینه کیدر . یوز یکرمی بیت سویلیوبده هراون بیتده کمال مناسبتله برکره :

سبحان من تحیر فی صنعه العقول
سبحان من بقدرته یعجز الفحول

دیمکده‌کی اشکالی شاعر اولانلر تقدیر ایدرلر . ترکیب بندده

ایسه افکارینه مناسبت دائره‌سنده اولمقله برابر نقاط مختلفه‌یه توجه ایده‌جکندن تنظیمنده اودرجه صعوبت چکلمز .

تربیع — اولدن سویلنلمش برمنظومه‌نك هر بیتنی مطالعه هرایکی مصراعیله ، دیکرلرندن یالکز ایکنجی مصراعیله هم‌قافیه اولمق اوزره ایکی مصراع ضم ایده‌رك درت مصراعه ابلاغ ایلمکدر . تربیع

مثال :

آلدم آتش برزمان برآتشین رخساره‌دن
فرق اولنمز شمدی برآتشفشان سیاره‌دن
« ویردم آتش دللره سوزدل آواره‌دن
« ایلدم ایجاد بیك یانغین برآتشپاره‌دن

§

بیم هجرك ویردی دهشت طبع غمپرور دمه
ایله کل انصاف باق برکره روی زردمه
« چاره‌سازم کیتمه کیم روز فراقك دردمه
« قطع امید ایتدیکم کوندر حصول چاره‌دن

§

وارسون اولسون شیوهٔ ایران طباع ناسده
باشقه‌در فکرم دکلدر طبعم اول مقیاسده
« کرچه مهلك برتأثر وار دل حساسده
اشتکا ایتمز عجم طرزنده سینه‌م یاره‌دن

§

چشم بی فریاد چشمانکه پرآب اولمه‌ده
جسم لاغرتاب هجرانکله بی‌تاب اولمه‌ده
« طفل نوسودای دل کیتدکجه بی‌خواب اولمه‌ده
« کرچه درقید اولدیغم پرقالمیور کهواره‌دن

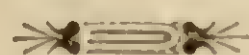
§

دقت ورقت ایدر اربابنی محنت سرشت
راحت ایتمك ایسین دل اولمسون رقت سرشت
« سالب آرامدر ناجی دل رقت سرشت
« مانك اولسه‌م کاشکی بر قلبه‌سنك خاره‌دن

ایکی مصراعه کذلك ایکی مصراع ضمندن اوچ یاخود دورت مصراع ضمی — ضمیمه‌نك اصلدن زیاده اولمسی اصل ایله متساوی بولنمسندن دها طبیعی کورنمسنه مبنی — انسب اولدیغندن تربیع الڭ زیاده غزله یاقشدیغی حالده (تخمیس) ویا (تسدیس) قدر لطافتلی اولمق استعدادینی حائز بولنه‌ماز .

تربیعده الڭ زیاده دقت اولنه‌جق جهت ضمیمه‌نك معناً اصله کمال ارتباطیله برابر لفظاً دخی آنکله هم آهنك اولمسیدر . اکثریا اولدیغی وجه‌ایله اصل باشقه برشاعرڭ اثری ایسه تربیع سراپا بر طبیعتك محصولی کبی کورنملیدر . بویله اولمیوبده ضمیمه اصله نسبتله آشاغی بولنورسه یامه کبی کورینه‌رك اصحاب ذوقی مجبور تبسم ایدر . بوملاحظه (تخمیس) ایله (تسدیس) ه دخی شاملدر .

(تربيع) ايله (مربع) بيننده‌كى فرق تعريفلرينه مراجعبله آكلاشيلير . هر تربيعدن بر مربع وجوده كليرسه‌ده آكا اصطلاحاً مربع دينيله‌مز . تربيعك ميدانه كتيرديكى مربعه‌ينه تربيع تعبير اولنور .

تخميس

تخميس — اولدن سويلانلمش برمنظومه‌نك هربيتنى مطلعده هر ايكى مصراعيله ، ديكرلرنده يالكز برنجى مصراعيله همقافيه اولمق اوزره اوچ مصراع ضم ايديله‌رك بش مصراعه ابلاغ ايلمكدر .

تخميس اكثريا غزلده اجرا اولنور .

مثال :

شو بر غريبكى وقت احتضارنده
كه پاره پاره كفن دوش افتقارنده
انين حسرت ايدر قبرينك كنارنده
« نه‌در اونوحه شوويرانه‌نك جوارنده؟
« طوقندى خاطرمه حال انكسارنده

§

نه‌ذوق الفت ياران نه‌شوق انس كتاب
شرابدر بكا امداد ايدن شراب شراب
دوشوب برهنه‌سر آلوده‌ٔ غبار وتراب
« دكل غريب بولنسه‌م مدام مست خراب
« مسافرم وطنك برخرابه زارنده

§

نه درد درکه ایدر بو یله زار زار بنی
نه بختدرکه ایدر بو یله بی قرار بنی
ایدن نه‌در بیله‌مم بو یله بی مدار بنی
« هواده‌یاپراغه دوندردی روزکار بنی
« خزانه منتظرم عمرمك بهارنده

§

زیانه چیقدی بتون انتفاع ملك وجود
یتر بکا یتر اولدی صداع ملك وجود
وطنده اولسه چکلمز نزاع ملك وجود
« ایدرسه‌دل یری واردروداع ملك وجود
« غریبه یر بولنورمش عدم دیارنده

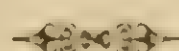
§

رجای باده ایله دستبوس خمارم
شرابسز طوره‌مم نشئه‌دن‌ده بیزارم
شوبزم کینه‌ده برسودسز کنهکارم
« قرارياب اوله‌مم کرچه مست سرشارم
« حسد اورنده‌که آسوده‌درمزارنده

§

روامی (اکرم) اونوتمق اومهر غناجی
رواده‌اولسه‌نه‌ممکن کوکلدن اخراجی
خیاله بارقه‌لر صالدی شوق منهاجی
« کوکل اونوسفر نورطلعتك (ناجی)
« یانار قیامته دك نار انتظارنده

(تخمیس) ایله (مخمس) بیننده‌کی فرق تعریفلرینه مراجعتله آکلاشیلیر . هر تخمیسدن بر مخمس وجوده کلیرسه‌ده آکا اصطلاحاً مخمس دینیله‌مز . تخمیسك میدانه کتیردیکی مخمسه‌ینه تخمیس تعبیر اولنور .

تسدیس

تسدیس — اولدن سویلنلمش بر منظومه‌نك هر بیتنی مطلعده هر ایکی مصراعیله ، دیکرلرنده یالکز برنجی مصراعیله همقافیه اولمق اوزره درت مصراع ضم ایده‌رك آلتی مصراعه ابلاغ ایلمکدر .

تسدیس اکثریا مطالع منتخبه‌ده اجرا اولندیغندن شویله‌ده تعریف اولنه‌بیلیر : اولدن سویلنلمش بر مطلعی برنجی بندده آنك هر ایکی مصراعیله همقافیه اولمق و دیکر بندلرده یالکز مصارع ملحقه بربریله مقفی بولنمق اوزره درت مصراع ضم ایده‌رك آلتی مصراعه ابلاغ ایلمکدر .

مثال :

هجراندن شکایت

یبقلوب قصر فلك خاك ایله یکسان اولسه
مهر وماهی عدمك قعرینه غلطان اولسه
عالمك عنصر واجزاسی پریشان اولسه
غرق طوفان قضا القمهٔ نیران اولسه

«دار دنيا دلی کوکلم کبی ویران اولسه[*]
«نه جهان اولسه نه جان اولسه نه هجران اولسه

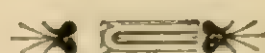
§

هجره دوشدم ینه چشمانمه طار اولدی جهان
یاقمه‌ده آتش سیال کبی جسمی جان
نه یمان درد ایمش الله بودرد هجران
اوله شایدکه خلاصه بو بلادن امکان
«دار دنیا دلی کوکلم کبی ویران اولسه
«نه جهان اولسه نه جان اولسه نه هجران اولسه

§

آهنه سوزشنه باقمدك ای ماه جمال
ایلدك (اکرمی) هجرکله پریشان احوال
ایده‌رك یأس ایله قورتلمغه بیك چاره خیال
کلیور خاطره بی‌چاره‌لکمدن بو مآل
«دار دنیا دل کوکلم کبی ویران اولسه
«نه جهان اولسه نه جان اولسه نه هجران اولسه

(تسدیس) ایله (مسدس) بیننده‌کی فرق تعریفلرینه مراجعتله آکلاشیلیر . هر تسدیسدن برمسدس وجوده کلیرسه‌ده آکا اصطلاحاً مسدس دینیله‌مز . تسدیسك میدانه کتیردیکی مسدسه ینه تسدیس تعبیر اولنور .

[*] بومطلع یحیی بککدر .

تهزیل

تهزیل — جدی بر اثری هزل صورتنه قویمق ، تعبیر دیکرله : هزل صورتنده تنظیر ایتمکدر .

تهزیل — که اکثریا نظمده اجرا اولنور . دائرهٔ ادبدن چیقمامق شرطیله لطائف ادبیه‌دن معدود اولور . بویولده اسلاف انجنده الذزیانده مشهور اولانلردن بری :

بیا بیا نکهی کن زمن بخواه مرکب
چیقار بودمده دیکدن بجب سیاه مرکب

دیمش اولان (مرکبجی هوائی) درکه بعض تهزیلاتی اصللریله برلکده بروجه آتی ایراد اولنور .

دردسردن نیجه آزاد اولور اول طائفه‌کیم
باده نوش ایلیه‌جك یرده کلاب ایسترلر

سن همان دلده‌کی نقش هوسی محو ایله
سندن ای خواجه نه‌دفتر نه‌کتاب ایسترلر

نابی

صانجیدن قیشده نیجه قورتیلور اول طائفه‌کیم
چوربا نوش ایلیه‌جك یرده خوشاب ایسترلر

سن همان قیشده چارقسز تومه‌شا کردلری
سندن ای اوستا نه‌قاچین نه‌چوراب ایسترلر

هوائی

دلی نه نائل ذوق وصال یارایده بیلدك
نه‌قائل الم کنج انتظار ایده بیلدك

رجای وصل ایله اول شاهه عرض حاللر ایتدك
نه‌یر محلی دیدردك نه در کنار ایده بیلدك

نابی

دلی نه مائل وادیٔ کسب وکار ایده بیلدك
نه سائل در نابستهٔ کبار ایده بیلدك
بیوك صاریق ایله شاکردمز بوبابه کتیردك
نه بر افندی دیدردك نه کیسه‌دار ایده‌بیلدك

هوائی

کردون ویر‌یردی چهرهٔ مهر ومهه کساد
حفظ غبار خاطرمه بر بر ایستمه‌م

نابی

شاکردلر سیلر سوپورر خردواتی هپ
دکانده بوریا بوله‌مم مندر ایستسه‌م

هوائی

طاغتدك خواب ناز یاری ای فریاد بیلرسین
ایدوب فتنه‌یله دنیایی خراب آباد نیلرسین

بهائی

طاغتدك آربه و بغدایمی ای باد نیلرسین
ایدوب خرمنکهم یکسر خراب آباد نیلرسین[1]

هوائی

طربزونی حافظ زهدی افندی مشهور :

بر ملکسیمایی کوزلر کوزلرم

نقراتلی شرقی‌یی :

اولمم اوچ بیك بش بیك آلتون طالبی
چونکه بوقدر بویله امیدك دیبی
شمدیك اولسه بکا کافی کبی
بریشی بریرده کوزلی کوزلرم

یوللو تهزیل ایتمش ایدی .

توصیف — برشیئی کوز اوکنه کتیره‌رك تجسم ایتدیره‌جك صورتده اوشیئك حالنه مناسب برطاقم تعبیرات ایله تعریف ایتمکدر . توصیف

بو یولده تعریفی مشتمل اولان اثرده توصیف دینیلیر .

مثال :

سلطان سلیم قامتی طوله مائل، کمیکلری قالین، اوموزلرینك آره‌سی غایت واسع، وجودینك نصف اعلاسی نصف اسفلندن قیصه، باشی بیوك، قاشلری چاتیق، یوزی مدور وقرمزی، بیقلری چهره‌سنه برغریب هیئت ویرر حالده بیوك، ارسلان کبی اغزی ایری، چکه کمیکی واسع وقوی بردهشتلی قهرمان ایدی . هله جبهه‌سنك انتظام ونورانیتله کوزلرینك کاه برفکر حکیمانه کبی منظورینك کوکلنده اولان اك پنهان کوشه‌لره دخول ایدر یولده وکاه برزبان کویا کبی نظرله افشای مرام ایدر صورتده باقشلری استعدادینك فوق‌العاده‌لکنه برر واضح برهان ایدی، سیرتد ایسه قدرتك نادراً تزیینده بذل کمال ایتدیکی خوارق عادانذن

معدود بر ذات اولەرق علو همت، متانت عزم، كبر نفس، اتساع تصور، حدت ذكا، عمق نظر، سرعت انتقال، اصابت ظن، جلادت فطريه، مهارت حربيه، ميل انقلاب، تحقير عادات، نفوذ امر، القای دهشت، شدت شكيمه، غلبهٔ مشكلات، نفرت لذائذ، استخفاف حيات كبی هر بری بر قهرمانه سرمايهٔ افتخار اولەجق برچوق مزيات جليلەيی جامع اولمقله برابر فطرتنده شهوت وراحته انهماك اولمامق جهتيله خالی زمانلرينی صحبت علما ومذاكرهٔ علوم ايله امرار ايتمش ايدی

كمال

توصيفاتده تفصيلات زائدەدن احتراز ايله برابر لزومی قدر ايضاحات اعطاسنه اعتنا ايدلمليدر . توصيف برصورتده اولملی كه مقتضای حاله نظراً آنده نه زياده ، نەده نقصان كورلملی . برطاقم زوائدی مشتمل توصيفات فنا يازلمش رومانلرده پك چوق بولنور . (بو آلو) نك ديديكی كبی بركاشانه توصيفنده قرق صحيفه يازی اوقونماز .

توصيفاتده لزومنه كوره طمطراقلی ، پارلاق الفاظ وعبارات قوللانمق ممدوح اولمقله برابر اغراقات ايرانيەيی تنظير ايدرجەسنه كيفيتی طبيعيلكدن چيقارمق مقدوح اولور . هنر توصيفه طبيعيلك ايچنده برشعشعه ويرمكدر . بر پنجره جامنی كونشدن دها ضيادار كوسترمكه قالقشمق عيبدر . نابينك :

آياصوفيه خود او انجوبهٔ دهر
قبەسی ثامن اجرام سپهر

بيتندەكی قبه ايله نفعينك :

نه‌در او قصر معلی کنار دریاده
که عکس قبه‌سی اولمش نظیرهٔ گردون

بیتنده‌کی قبه عکسنه باقه‌جق اولسه‌ق نه لطافت کوره‌بیلیرز ؟ اسکی آثار ادبیه‌مز ایچنده فنا توصیف ایچون مثال نه قدر چوق ایسه ایی توصیف ایچون مثال او درجه آزدر . بونك سببی قدمای ادبانك ایشی طبیعیلکدن چیقارمغی بر بیوك معرفت عد ایتمش اولملریدر . مثلا برطاغ توصیف اولنه‌جق ، آنلرك مذاقنه کوره « چون فراز کوهه یتدی برسرا فراز کوردی‌که سایهٔ دامنی سر آسمانه سایبان وزبانهٔ تیغی خنجر مریخ ایله همزبان» یاخود « ناکاه برکوهه ایردی‌که علو مرتبه‌ده شرفه‌سی کنکرهٔ افلاکه همسر وغایت‌عظمندن کرهٔ زمین زیر دامننده برتودهٔ احقره [*] کبی برطاغ یاوه‌لر سویلنملی . بویله شیلردن آرتق نفرت ایدلدی . واقعا مبالغه‌سز ادبیات اوله‌ماز ، حتی ادبیات ایچون مبالغه بر لازم غیر مفارقدر اما بویله‌لرینی سلامتدن بهره‌دار اولان هیچ بر طبیعت قبول ایتمز . بونکله برابر مثلا عزت ملانك بر متطبب حقنده‌کی :

او ثقلتله چوکدی کاوب منده‌ره
مریضی یاتیردی همان قن تره

کوروب آنی علت فرار ایلدی
صاووشدی دیو افتخار ایلدی

[*] بوعباره‌لر (همایوننامه) دندر .

توصیفی مبالغه‌لی اولدیغی ایچون رد اولنه‌ماز . اك كوزل توصیفاتدن اولمق اوزره كمال بكك كلیبولی‌یه عائد اولان (توصیف غروب)نی اخطار ایدرز . (ده‌لیل) دن مقتبس اولان شو پارچه‌یی دخی اسلوب ساده ایله یازلمش بر توصیف اولمق اوزره عرض ایلرز :

آغاز پرواز

باقكز شو یاورو قوشجغزی طیرانه آلشدرمغه آناسی ، باباسی نه قدر جدی بر غیرت شفقت پرورانه ایله چالیشیورلر !

وقت آقشام ، طبیعت سكون حالنده ، هوا لطیف وخوشبو ، اورته‌لق یشیللك .

طائر تورسیده لطافت ایچنده بولنان اطرافه باقه‌ كندنده بر شوق پرواز حس ایده‌رك مینی مینی قانادلرینی آچوب او زمانه قدر محبس تربیه‌سی اولمش اولان یووه‌دن بر كره هوالانیر ، چیقار . جوارده بولنان بر آغاجك ایچه دالی اوزرینه قونه‌رق دال ایله برابر صاللانمغه باشلار .

اوچه بیله‌جكنده تردد اوزره بولنور .

بر آره‌لق تتره‌مكده اولان قنادجقلریله بر تجربهٔ طیران اجراسنه دها جسارت ایده‌جكی آ كلاشیلیر . ینه طورر . ینه اوچمه یلتنیر .

بو یلتنشلر اثناسنده تلاش ایچنده بولنان والدینی نو هوس یاوروجقلرینك اطرافنده اوتیشه اوتیشه‌رق حس احترازینی تعدیل ایله كندیسنه جرأت جدیده ویرمكه سعی ایدرلر . بوكره دخی كمال احتراز ایله پرواز ایدر . براز كیدر ، اوچه بیلمكده اولدیغنی كورنجه آرتق اجنحهٔ نورسته‌سنه كركی كبی اعتماد ایده‌رك ، انبساط ویره‌رك‌یوله آلمغه باشلار .

هوا بو بار لطیفی قوجاغنـده بر آز کوتوردکدن صکره اورادهکی چمنستان اوزرینه خفیفجه براقیویرر . پدر ومادر کمال افتخار ایله نغمهٔ مسرتلرینی تکرار ایدرلر .

ئوطیریان یاوروجق بودفعـه دها جسـورانه بر طـور ایله قالقه‌رق پروازه آغاز ایلر . ینه دوشر . ینه قالقار .

بو یله دوشه قالقه عاقبت قانادلرینه جداً گووه‌نه‌بیله‌جك برحاله كله‌رك بی پروا پرواز ایدر کیدر .

ایشته او زمان والدینیله کندی بیننده تعاطی اولنان دلفریب آوازه‌لر اجرای وداع خدمتنی ایفا ایلمش اولور .

اعنات

اعنات — سجع و یا قافیه‌ده بونلرك تحتنده دخلی اولمیان برحرفی التزام ایتمكدر .

مثلا (کمال) و (مثال) کلمه‌لرندن یاپیلان سجع و یا قافیه تحت اوزره بولنور . فقط (کمال) ه (جمال) ترفیق ایدیلیرسـه (م) حرفی التزام ایدلمش اولور . بو صـنعت لفظیه (التزام) و (لزوم مالا یلزم) عنوانلریله دخی یاد اولنور .

مثال :

« داخل حکومتمه خود بخود دخوله فردآفریده جسارت ایده‌مزایکن نصل کله‌بیلدیکز ومؤاخذه وجزادن نه وجه ایله قورتیله‌بیلیرسکز؟ » یوللو خطاب وعتاب (١) و یوزندن لمعان ایدن شعلهٔ مسروریتی ستر واخفاده پیچ وتاب (٢) ایلدکده ... کامل پاشا

دیکر :

نستور وفلوقتت تخطئه نیتنه خیمه‌سنه کله‌رك ندامت علنیه‌سنی کوردکلرنده معامله‌ٔ مؤاخذه‌یی اسان تسلیته تبدیل (۱) ویأس وفتورینی تعدیل (۲) ایلدیلر ایسه‌ده . . . کذا

دیکر :

دنیاده شرف انسانیت فیض معرفتدن عبارتدر ، یوقسه نصاب علمه مالك (۱) ویاتحصیلنه سالك (۲) اولمیان عواملك هوامدن هیچ فرق اوله‌ماز . کمال

دیکر :

بر واقعه‌در بو قلبه عائد
اولماز صانیرم بیانی زائد

مضمون حزینی اشتکادر
تأثیری مهیج بکادر

معذور طوتار بلا شناسان
یازامازده اولیدی کتمی آسان

زائد کورن اهل دل دکلدر
انسان قیلغنده آب وکلدر

کیم دیردی کوکل کلیر بوحاله
امکان ویریور قضا محاله

واسعدی خیالك مسیری
اولماز ایدی بر یرك اسیری

هر عالمه التحاق ایدردی
اکلنجه‌سی چوقدی دردی یوقدی

ایواه دکشدی شمدی حالت
ایلر بو اسارته دلالت

الله بیلیرکه بر زماندر
ورده کیجه کوندوز الاماندر

بر آه کسلدی جسم مجروح
شایسته دینلسه آه ذی‌زوح

ایاس بك

سجع مقید قافیهٔ مقیده

بویولده اولان سجع وقافیه‌لره (سجع مقید) و (قافیهٔ مقیده) دینیلیر .

اعنات طبع وسمعه غایت خوش کلیر برکلفتدر . سوزك جریان طبیعیسنه خلل ویره‌رك معنانك لفظه تابع اولمسنی انتاج ایده‌بیله‌جکندن التزامنده احتیاطه رعایت ایدلملیدر. افاده‌طبیعیلك دائره‌سنده چیقه‌جق اولدقدن‌صکره اعناتك نه‌اهمیتی قالیر ؟ اعناتسز اوله‌رق سویلنلمش برشعر طبیعی اعنات ایله یازلمش برنظم غیر طبیعیدن البته بیك قات اعلادر .

طرد وعکس

طرد وعکس — برمصراعی ایکی سطرندن بری تقدیم ویاتأخیر ایدیلنجه مصراع دیکر حاصل اوله‌جق صورتده سویلیوب بونلردن بربیت تشکیل ایتمکدر .

جناب حق ذاتنه نظراً بیلمك ، صفاتنه نظراً بیلمه‌مك امکانده اولمدیغنی ناطق اولان :

ممکن دکل خدایی بیلمکده بیلمه‌مکده [*]

مصراعنك برشطری « ممکن دکل خدایی » ، دیکر شطری « بیلمکده بیلمه‌مکده » اولوب شطر ثانینك تقدیمی و یاشطر اولك تأخیری حالنده :

بیلمکده بیلمه‌مکده ممکن دکل خدایی

مصراعی ظهوره کله‌رك :

ممکن دکل خدایی بیلمکده بیلمه‌مکده
بیلمکده بیلمه‌مکده ممکن دکل خدایی

صورتنده بر بیت تشکل ایتمش اولور. بیت آتی دخی طرد وعکسی مشتملدر :

هنکام جوانیدر تحصیل هنر وقتی
تحصیل هنر وقتی هنکام جوانیدر

[*] بومصراع قائلی مجهولمز اولان ؛
On ne peut le comprendre, on ne peut l'ingnorer
مصراعندن مقتبسدر ه

حافظ شيرازينك بواسلو بده اولان :

ذوق چنان ندارد بی دوست زندكانی
بی دوست زندكانی ذوق چنان ندارد

بيتی ضرب مثل حكمنده‌در .

طردوعكس تام

بالاده‌كی ابياتده كورلديكی وجهله طرد وعكس ايكی شطردن برينك منتظماً تقديم ويا تأخيری صورتيله ميدانه كتيريليرسه آكا ساده‌جه (طرد وعكس) ديلديكی كبی (طرد وعكس تام) دخی دينيلير . اما ضيا پاشانك :

كلسه دركاهكه اكرام كوررلر كرما
كرما دركهكه كلسه كوررلر اكرام

طردوعكس ناقص

بيتنده اولديغی كبی تقديم وتأخير غير منتظم برصورتده اجرا ايديليرسه آكا (طرد وعكس ناقص) نامی ويريلير .

برنوع تكرار ديمك اولان طرد وعكس مقبول طبع سليم اوله بيلمك ايچون آنی وجوده كتيره‌جك مصراعك حقيقة برجسته اولمسی لازم كلير .

٦

رجوع — برنکته‌یه مبنی کلام سابقی نقض ایتمکدر .

رجوع اکثریا افاده ایدلمکده اولان فکره قوت ویا شدت ویرمك مقصدیله اختیار اولنور . حسن اجرایه مقارن اولمق شرطیله برصنعت مقبوله صایلیر . غالب پاشا قصیدهٔ مشهورەسنده :

چشم امعان ایله باقدقجه وجود عدمه
صحن جنت کورینور آدمه صحرای عدم

دیدکدن صکره بروجه آتی اجرای رجوع ایله مقصدی اولان مدح عدمی تقویه ایتمشدر .

غلط ایتدم نه‌روا جنته تشبیه ایتمك
باشقه‌در نعمت آسایش مأوای عدم

طوته‌لم آنده‌ده اولمش نعم‌کونا‌کون
اویله محتاج تناولمیدر آلای عدم

نفعی دخی شیخ‌الاسلام محمدافندی وصفنده‌کی قصیده‌سنده

نامکی نظم بلندمله چیقاردم فلکه
ایده تا خازن اسرار قضا نقش ختام

خطابنی تعقیب ایدن :

کیده‌رك عرشه چیقارمق‌ده اولور، عرشه دکل
ایدرم غایت امکانه وارنجه اقدام

بیتنده کوستردیکی رجوع ایله افاده ایتمکده اولدیغی فکره شدت ویرمشدر .

ندیمك بر ساحلخانه حقنده‌کی توصیفندن اولان وزمانمزك ترویج ایلدیکی اصول نظمه نظراً برایکی مسامحه‌یی حاوی بولنان شو بیتلری دخی رجوع مثاللرندندر :

حبذا کلزار بر فیض تماشای غریب
کیم بهشت هشت آنك برکوشهٔ تنهاسیدر

آکا تنها کوشه تعبیر ایتمك ای کلك بسیم
حق بوکیم غایت خطانك ذروهٔ اعلاسیدر

هیچ تنها بر قالیرمی اول جلالتخانه‌ده
کیم جناب آصفك منزلکه و مأواسیدر

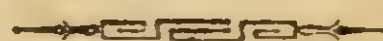
بیت آتی‌ده اویله‌در :

ارباب تشاعر چوغالوب شاعر آزالدی
یوق اویله دکل ، شاعرك آنجق آدی قالدی

محاوراتده جریان ایدن « قباحت سنده . سنده دکل سنی تشویق ایدنده » کبی سوزلر هپ رجوعه راجعدر .

رجوعك برعباره‌ده بردن زیاده اولمسی دیمك اولان تکرری اکثریا حلاوتسز دوشر . هله اهمیتسز عد اولنه‌جق شیلرده « مقبر مقبر دکل برتربه ، تربه دکل برمعبد ؛ معبد دکل برکره »

کره دکل بر فضای بی انتها اوللی ایدی » عبارهٔ مشهوره‌سی کبی
کولنج اولمغه لیاقت کوسترر .

حذف — سوزی نقطه‌سز حرفلردن متشکل کلمات ایله حذف
سویلمکدر .

او وجه ایله سویلنیلان سوزه (محذوف) اطلاق اولنور .
حذف کلفت محضه اولدیغندن منفور طبع سلیم اولور .
نقطه‌لی نقطه‌سز کافهٔ حروف ایله دخی کوزل سوز سویلمکدن
عاجز اولان متشاعرلرك بر آره‌لق حذفیات وادیلرنده کریوه‌کیر
مهملات اوللری ینه کولنور . ضیا پاشا کبی مقتدر برشاعرك
(خرابات) ده مندرج اولان ایکی قصیدهٔ محذوفه‌سنده انتخابه
شایان اوچ بیت بولنه‌میور . بونلرده بوله بیلدیکمز اولدقجه
طبیعی سویلنلمش بیت شودر :

عالم سحر حلالم که اولور عصرمده
عالم سحرده هرساحره آرام حرام

مثلا :

کلمسه حال هرمده ده روا آکا کلال
حصر اولورمدحکه محصول حواسم مادام

درکه‌حاسد اولورلرسه‌محلدر هرکس
کورلمز نقطه کبی کلامده ملك الهام

کبی سوزلری نیچون سویلملی ؟

اسلاف ادبا بو اسلوبده دخی بعض اثرلر کوسترمشلردر. مقامات صاحبی حریرینك (مقامهٔ سمرقندیه)ده « الحمدلله الممدوح الاسماء المحمود الآلاء الواسع العطاء المدعو لحسم اللأواء » مقدمه‌سیله ایراد ایلدیکی خطبه آثار مهمله‌نك اك مشهورلرندندر. فیضیٔ هندینك بر نسخه‌سی حمیدیه کتبخانه‌سنده موجود اولان (سواطع الالهام) نامنده کی تفسیری ایله ینه بر نسخه‌سی اوراده محفوظ بولنان (موارد الکلم) عنوانلی رساله‌سی دخی سراپا نقطه‌سزدر. برمکتوبمزده بو بابده ملاحظهٔ آتیه‌یی درمیان ایتمش ایدك :

— فیضیٔ هندینك (سواطع الالهام) ی کبی (موارد الکلم)ی‌ده معجز عد اولنه‌بیلیر ، فقط بونرله اوغراشیله‌جق زمانده کلدر . بن آندن (مترجم) ه درج اولنان پارچه‌لری نمونه اولمق اوزره یازمش ایدم . کویا الك قولایلرینی انتخاب ایتدیکم حالده قاموسه باقه باقه یورلمش ایدم . بزم بضاعه‌مز آنی حل وترجمه‌یه کافی دکل . اوقوجه آدم لزوم کورمش ، اظهار اعجاز ایتمش . بز حیرتله تماشا ایدیورز ، فقط آنکله اشتغاله

لزوم کورمیورز ؛ چونکه دها مهم مشاغلمز وار . مثلا انسان (سواطع الالهام) ه بدل (مفاتیح الغیب) البته پك چوق زیاده استفاده ایدر . فیضی مثلا (نصاری) دیه‌جك یرده (روح الله) دییور . بوکلفت نه ایچون ؟ نقطه قویمامق ایچون ! بز یازیده نقطه قورز ؛ نقط ازچوق کیه ایله افاده اوله‌جق معنایی برکلمه ایله افاده ایدرز . دها مناسب دکلمی ؟ »

برمقاله‌مزده دخی ینه بومبحثده بیان ایتدیکمز افکاره شوفقره ایله نهایت ویرمش ایدك .

— شونی‌ده علاوه ایده‌یم‌که حیران کالی اولدیغمز فیضی اکر عصرمزده بولنوبده کوندن کونه ترقی ایتمکده اولان علوم وفنون حاضره ایله اشتغال ایتسیدی یازه‌جغی شیلر البته الده بولنان آثار جلیله‌سندن زیاده استفاده‌مزی موجب اولوردی . بالکه اوزمان بویله نقطه‌سز کتابلر یازمغه وقت بیله بوله‌مازدی ؛ بوملاحظاتی ایرادن مقصدمز کنجلرمزی حذف کبی اضاعهٔ اوقاتدن باشقه برشیئه یارامیه‌جق اولان شیلرله اشتغالدن تحذیردر . حذفه دائر بوقدرجق معلومات استحصالی آنلره کفایت ایدر .

(حذف) ه (تجرید) نامنی ویرنلر بوصنعتی مشتمل اولان آثاره (مجرد) دیرلر .

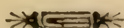
خیفاء حیفاء — برکلمه‌سی نقطه‌لی دیکر کلمه‌سی نقطه‌سز اوله‌رق سویلنیلن سوزدر .

(حذف) کبی مصنعات مردوده‌دن اولان خیفا ایچون بدیعیات فارسیه‌ده :

تیغت مدام زینت اسلام وپشت ملك
تخنت مفد وبخت مدد جیش کامکار

کبی بعض امثلهٔ رکیکه ایراد اولنور . مقامات صاحبی حریرینك (مقامهٔ مراغیه) ده « الکرم ثبت‌الله جیش سعودك یزین ولاؤم غض‌الدهر جفن حسودك یشین » جمله‌لریله باشلایان مقاله‌سی خیفانك ان بلیغ عد اولنان مثاللرندندر .

ترکجه مثال بوله‌مدق . بولمغی آرزوده ایتمیورز .

رقطاء رقطاء — هر کلمه‌سنك برحرفی نقطه‌لی ، دیکر حرفی نقطه‌سز اوله‌رق سویلنیلن سوزدر .

(حذف) و (خیفا) کبی مصنعات مردوده‌دن اولان رقطا ایچون بدیعیات فارسیه‌ده :

چون من از هجر پری رخ صنم توبه شکن
بس آشوب کند بلبل خوش طبع جن

کبی بعض امثلهٔ رکیکه ایراد اولنور . مقامات صاحبی حریرینك (مقامهٔ رقطا) ده « اخلاق سیدنا تحب وبعقوته یلب » جمله‌لریله باشلایان مقاله‌سی رقطانك اك بلیغ عداولنان مثاللرندندر .

ترکجه مثال بوله‌مدق . بولمنی آرزوده ایتمیورز .

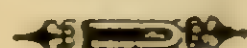

منقوط **منقوط** — کلمه‌لرینك کافهٔ حروفی نقطه‌لی اوله‌رق سویلنیلن سوزدر .

(حذف) ایله (خیفا) و (رقطا) کبی مصنعات مردوده‌دن اولان منقوط ایچون بدیعیات فارسیه‌ده :

زنخزی زیب تخت زین جیشی
تزیی جز بجنت زینت تخت

کبی بعض امثلهٔ رکیکه ایراد اولنور .
عربی وترکی مثال بوله‌مدق . بولمنی آرزوده ایتمیورز .

مقطع

مقطع — صرف حروف منفصله ایله سویلنیلان سوزدر . (حذف) و (خیفا) ایله (رقطا) و (منقوط) کبی مصنعات مردوده‌دن اولان مقطع ایچون بدیعیات فارسیه‌ده :

زدرد وداغ دوری زرد وزارم
زروی ورای او آزرم دارم

کبی بعض [illegible] ایراد اولنور .

عربی وترکی مثال بوله‌مدق . بولمغی آرزوده ایتمیورز .

موصل

موصل — صرف حرووف متصله ایله سویلنیلن سوزدر. (حذف) و (خیفا) و (ورقطا) ایله (منقوط) و (مقطع) کبی مصنعات مردوده‌دن اولان موصل بعض بدیعیات فارسیه‌ده حرفلرك ایکیشر ایکیشر ؛ اوچر اوچر ؛ دردر دردر و تمامها متصل اولمالرینه کوره درت قسم اعتبار اولنه‌رق برنجی ؛ ایکنجی ، اوچنجی قسملر ایچون برنجی بیتك معناسنی پك‌ده آکلایه‌مدیغمز شو رباعی مثال اولمق اوزره کوسترلمشدرکه مصراع اولی (مطلع) قبیلندندر :

ای دردل آزردهٔ از رخ آذر
مانی برهرکز خط تو چون چاکر

غیر شکن جعد کشت کاك قضا
مشکل بکشد بشکل چنبر عنبر

دردنجی قسم ایچون دخی مثال (مدرسه خاطره‌لری) مندرجاتندن وشاعر مشهور سلمان ساوجینك آثارندن اولان :

ستپشتپشتبتنپست
بتپشپشتتنستشکست

بیتده‌رکه شویله اوقونور :

سست پیش تپش تب تن بست
بتپش پشت تن سست شکست

اوراده بروجه آتی بیان ملاحظه ایتمش ایدك :

— بووجه‌ایله مصراعلری سراسر بتیشیك یازیله‌رق چوجقلرك قوهٔ ذکاسنی امتحان ایچون درمیان اولنور ترکجه ایکی بیت مشهور وار ایسه‌ده آنلر بعض حروف منفصله‌یی دخی حالی اولدقلری حالده قاعدهٔ املایه بتون بتون مغایر اوله‌رق صورتده متصله‌ده یازدقلری جهتله بالاده‌کی بیته مقیس اوله‌ماز.

اکا قیاس اولنه‌جق بیت وزن دیکرده بولنمقله برابر اولسه اولسه شویله اوله‌بیلیر :

لبیبمشهملکبی‌محتشم
فلکجنتمسینبنمجنتم

انسان نه‌مقلد شیدر ! بو بیتی معاصرین ارباب قلمدن سر لوحه یاپدیغم بیته برکتابده بتمله برابر تصادف ایدن برذات یارم ساعته قریب زمان صرفیله سویلمشدر . بویله حروف متصله‌دن کلام منثور ترکیبنده بیله کوجلك اولدیغی حالده کلام موزون ، خصوصیله برمطلع خوشمضمون انشاسی دها مشکل اولمق طبیعی بولندیغی جهتله مقلد افندی‌یه برآفرین اولسون ویرلملیدر . بیت شویله اوقونور :

لبیم شه ملك بی محتشم
فلك جنتمسین بنم جنتم

معجم — هیچ بری مکرر اولمامق اوزره عربی ویا فارسی حروف هجانك کافه‌سنی حاوی اوله‌رق ایراد اولنان جمله‌در . مصنعات مردوده‌نك الك بربادلرندن بری‌ده بودر . بونك معجم

ایچون مثـال اوله‌رق بدیعیات فارسیه‌ده — معهود دالی ذال اوقومق قاعده‌سنه استناداً (ندهد) ك دالی ذال اعتبار ایدلمك اوزره — شوبیت ایراد اولنور :

اثر وصف غم عشق خطت
ندهد حظ کسی جز بضلال

عربی وترکی مثال بوله‌مدق . بولمغی آرزوده ایتمیـورز . جناب حق بویله شیلرله اوغراشـان شاعرلره شعور احسـان بیورسون .

مستزاد **مستزاد** — بحر هزج اوزانندن اولان « معفول مفاعیل مفاعیل فعولن » یاخود « مفعول مفاعیل مفاعیل » وزنـنـده بولنان مصراعلره «مفعول فعولن» ویا «مفعول مفاعیل» جزءلرینه مساوی برپارچه ضم ایتمك صورتیله میدانه کتیریلن نظمدر ،

زیاده اوپارچه‌لره (زیاده) نامی ویریلیر .

مثال :

لاله نك كونشه عرض ایتدیکی برنیاز [*]

ای کوکب رخشان که بنم جسم وجانم — سندن آلیور فیض
اولسون بکا آرایش باقی بو کمالم — ناقص قالیور فیض

منع ایله امان ! ایتمه‌دن اوراقمی بی رنك — غدار زمانی
اولسون (ژولی)[**]نك جبهۀ پاکی بکا اورنك — سوسون بنی جانی

ایلرسه اویوزدن بنی رنکین وضیادار — طالع اوله‌رق یار
آرتق اولورم بن شرف وشان ایله هر بار — شاهنشه ازهار

(ذات‌النطاقین — یاخود — ابن‌الزبیر) منظومه‌سندن ذات‌النطاقین لساندن اوغلنه خطاباً ایراد اولنان شو پارچه‌لر دخی مستزاد مثاللرندندر :

سرد ایلدیکم سوزلری اس الحرکات ایت — اوغلم ، بولن آکاه
زنهار عدول ایلمه ، صبر ایله ، ثبات ایت — اجرین ویرر الله

§

شاهانه یورر سین ، یوری ای مفخر مردان — مرد ایستدی میدان
برشانده بوصورتله قازان وارایکن امکان — عاشق سکا بیك شان

---

[*] (قورنه‌ی) دن مقتبس .
[**] شاعرك معشوقه‌سی .

مستزاد طبع وسیعه خوش کلیر ؛ فقط زیادهسی فضله اولمامق شرطیله .

عزت ملانك :

بلبل ؛ یتیشیر باغرمی خون ایتدی فغانك ضبط ایله دهانك
خنجر کبی دلدی یورکم تیغ زبانك تأثیر لسانك

و :

آه ایتسه نوله بلبل دل مشهدم اوزره تا محشر اولنجه
چوق چکدی غم خارینی کلزار جهانك بو باغ فنانك

بیتلرندهکی (تأثیر لسانك) و (بوباغ فنانك) ضمیمهلری خشو کورینور .

الحاصل : مستزاد سویلیهجك شاعر اصحاب دقته «زیادهسی زیاده» دیدرمهمکه چالشملیدر .

بعض بدیعیاتده مستزاد اوچ قسم اولمق اوزره کوستریلیور. سهده عثمانلی شاعرلری آرهسنده مشهور اولان بالاده تعریف اولنان صورت اولدیغندن آنکله اکتفا ایدلدی .

اعاده **اعاده** — بیت متقدمك آخرنده واقع اولان کلمه‌یی بیت متأخرك اولنده تکرار ایتمکدر .

معاد بواسلوب اوزره سویلنیلن شعره (معاد) عنوانی ویریلیر . معادك مطلعی وارایسه مطلعنده دخی اکثریا اعاده اجرا اولنور. تکرار ایدیله‌جك کلمه‌یه ادات لاحق اولمش بولندیغی صورتده ادات ایله برابر تکراری مستحسن ایسه‌ده اداتك ترکی دخی جائز اولور .

اعاده برصورت ماهرانه‌ده اجرا اولنماز ایسه مناسبتسز تکرارلر کبی طبیعته ملال کتیرر . بومبحثده بوله‌بیلدیکمزاك کوزل مثال فضولینك شوغزلیدر :

ای وجود کاملك اسرار حکمت مصدری
مصدری ذاتك اولان اشیا صفاتك مظهری

مظهری هر حکمتك سنسین‌که کلك قدرتك
صفحهٔ افلاکه نقش ایتمش خطوط اختری

اختری مسعود اولان اولدر‌که طبع پاکنك
قابل فیض اوله نطقکدن صفای جوهری

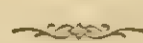
جوهری معیوب اولان ناقص بنم کیم متصل
ساده‌در خطك خیالندن ضمیرم دفتری

دفتر اعمالك خطی خطادندر سیاه
قان دوکر چشمم خیال ایتدکجه هول محشری

محشری اشکم ویرر سیلابه کر روز جزا
اولمیه مقبول درکاهك درشکم کوهری

كوهريدر عشق بحرينك فضولى آب چشم
ليك بركوهركه لطف حق آكادر مشترى

(ردالعجز على الصدر) مبحثندن مستبان اوله جغى اوزره آنكله (اعاده) بيننده فرق واردر .

سهل ممتنع — سويلنلمسى قولاى كورنديكى حالده پك كوچ اولان سوزدر . سهل ممتنع

سهل ممتنعك اڭ بيوك زينتى كلفتسزلكدر . غايت طبيعى وروان اولديغندن آنى ايشيدن « بن ده بويله سوزسويليه بيليرم » دير . ايشته اوزمان آكاينه سهل ممتنع قبيلندن اولان :

« ظن ايتمه كه شويله بويله برسوز »
« كل سن دخى سويله بويله برسوز »

خطاب امتحانيسى وارد اولور . چاليشير چاليشير ، كلفتلى برسوز سويلر . بوصورتله سهل ممتنعك ضدينى ميدانه كتيرمش اولور .

سهل ممتنعه منجذب اوليه جق طبيعت يوقدر ، فقط آنى وجوده كتيره جك طبيعت آز بولنور .

عثمانلی شاعرلری آره‌سنده سهل ممتنع سویلیه‌بیله‌جك قابلیتده بولنانلردن بری مشهور نابیدر . ازجمله شو بیتلری او قبیلدن عد اولنمقده‌در :

§ اولدی سرمایۀ حیرت بکا بیم وامید
بیلهمم اغلیه‌جق گریه‌میدر خنده‌میدر

§ شهرتی مال ایله درمعبد اسلامك‌ده
جامع کهنۀ بی‌وقفه جماعت گلمز

§ یوسف کبی انواع محن چکمکه موقوف
آسان دکل اخوانه ولی‌النعم اولمق

§ اولیای نعمك عادت دیرینه‌سیدر
کندی اوضاعنی اتباعنه اسناد ایتمك

§ یوق بی‌غرض معامله اهل زمانه‌ده
کیمسه عبادت ایتمز ایدی جنت اولمه‌سه

سهل ممتنع نظمه تخصیص ایدلمه‌ملیدر . نثرده دها ایپلری بولنور .

عجمده شیخ سعدینك اکثر آثاری سهل ممتنع اولمق اوزره تلقی ایدیلیور . حقیقت ! برعثمانلی بیله قوتلیجه فارسی تحصیل ایدنجه « برگلستانده بن یازسه‌می؟ » کبی واهمه‌لره دوشه‌

بيلير . حال بوكه اوكلستان شمدى يه‌قدر بلغاى ايران طرفندن دخى تنظير ايديله‌مه‌مشدر .

ارصاد — مسجع ويامقفى اولان كلامده — صورت تسجيع وتقفيه سامعك معلومى اولديغنه كوره — نهايت كلامك نه‌دن عبارت بولنديغنه لفظاً ويامعنىً دلالت ايده‌جك برشى ايراد ايلمكدر . ارصاد

لفظاً دلالته مثال :

نيجه بر خدمت مخلوق ايله مخذول اوله‌لم
سائل حق اوله‌لم نائل مسئول اوله‌لم

آقه‌لم پاينه بربحر حميت بوله‌لم
صلهٔ همتنه ماكبى موصول اوله‌لم

بزده صورت ويره‌لم كندمزه قابل ايسه
كيره‌لم اهل صفا بزمنه مقبول اوله‌لم

كتير اى ساقى يتر ايلدك اشغال بزى
برزمانده‌مى بى غش ايله مشغول اوله‌لم

قلعه‌دن خاك مذلتده همان بى عاصم
عازم سوى تماساى ستانبول اوله‌لم

مترجم قاموس

بوغزلك محصول عينتـاب اولديغنى اشراب ايتمكده اولان مقطعندن ماعدا بيتلرى تمثيليه تطبيق اولنه بيلير :

بونى اولدن ايشتمه‌مش اولديغى حالده :

نيجه بر خدمت مخلوق ايله مخذول اوله‌لم

مصراعنى طوتجه قافيـه‌نك نه‌دن عبارت بولنـديغنى آكلايان برسامع (سائل) دن (مسئول) ه ؛ (صائد) دن (موصول) ه ؛ (قابل) دن (مقبول) ه ؛ (اشغال) دن (مشغول) ه انتقال ايده‌بيلير

سنبلزاده وهبينك برفكر سخيفى حاوى اولان :

قابليت اثرين محو ايده‌لر قابل ايسـه
بزدخى جاهل مقبل كبى مقبول اوله‌لم

بيتيله برمضمون خفيفى مشتمل بولنان :

طفل نازم يورى كيت مكتبه تنها يولده
حرف آنار بلكه سكابر ايكى بدلهجه حريف

خى بوقبيلدندر .

بودرلو ارصادات — مبحثنده ايضاح اولنه‌جغى وجه ايله — لزوم طبيعى كورنمدكجه اجراسى محسناتدن عد اولنميان (اشتقاق) صنعتنى سونلرك آثارنده كثرت اوزره بولنور .

معنىً دلالته مثال :

هانكى لالهٔ چمن ملاحتدركه عاقبت زبول بولمدى وهانكى آفتاب فلك صباحتدركه نهايت افول بولمدى ؟ . . . نيجه هلال درخشان اولوركه بدر اولمه‌دن خشوف بولور و نيجه آفتاب تابان اولوركه افقدن ظاهر اولمه‌دن كسوف بولور .

ديكر :

المن قيسه قياس ايتمه دل محزونك
يوق ايدى عقلى نه دردى وار ايدى مجنونك

مثال اولده (زبول) و (خسوف) سجعلرى معلومى اولان برسامع « هانكى آفتاب فلك صباحتدركه » و « نيجه آفتاب تابان اولوركه » دينيلير دينلمز بونلرك آلت طرفلرى (افول) و (كسوف) اوله‌جغنى آكلار .

مثال ثانيده دخى (محزونك) قافيه‌سنك معلوميتى اوزرينه « يوق ايدى عقلى نه دردى وار ايدى » دينلمسيله برابر بونى (مجنونك) قافيه‌سى تعيب ايده‌جكى آكلاشيلير .

فضولینك (کوردیکك کوکلم) ردیفلی غزلنده‌کی :

دیار هجرده سیل ستمدن اولدی خراب
فضای عشقده آباد کوردیکك کوکلم

بیتی دخی بو قبیلدندرکه (خراب) لك دلالتیله قافیه‌نك (آباد) اوله‌جغی ذهنه تبادر ایدر .

تسهیم (تسهیم) نامیله دخی یاد اولنان ارصاد ذهن سامعی معنای آتینك فهمنه آماده قیله‌جغی، حتی بعض کره معنای آتی‌یی ذهن سامعه سویلمه‌دن القا ایده‌جکی جهتله صنایع مقبوله‌دن عد اولنور .

لف ونشر لف ونشر — عبارده اول امرده ایکی یاخود دها زیاده شیئی ذکر ایده‌رك بعده آنلردن برینه عائد اولان شیلری ایراد ایلمکدر .

نثردن زیاده نظمه یاقیشان بو صنعت — که بین الشعرا کثرت اوزره اجرا ایدیلن صنایعدندر — اول امرده وبعده ذکر اولنان شیلر بینده ترتیب تقابلی‌یه رعایت اولنمق ویا اولنمامق صورتلرندن بریسیله وجوده کلدیکندن ایکی قسمه منقسم اولور .

برنجیسنه (لف و نشر مرتب)، ایکنجیسنه (لف و نشر مشوش) تعبیر اولنور . مثلا « ابوبکر وعمر حضراتی صدق وعدل ایله شهرت بولمشلردر » دینلسه (صدق) ابوبکر ایله (عدل) عمر ایله تقابل ایده‌جکندن عباره‌ده لف و نشر مرتب بولنه‌جغی کبی بالعکس « ابوبکر وعمر حضراتی عدل وصدق ایله شهرت بولمشلردر » دینلسه لف و نشر مشوش بولنور . کذلك « صدقی ، عدلی ، شجاعتی صدیقی ، فاروقی ، حیدری آکدیدیور » عباره‌سنده‌کی لف و نشر مرتب بونك «عدلی ، شجاعتی ، صدقی فاروقی ، صدیقی ، حیدری آکدیریور » صورتنه تحویلیله لف و نشر مشوش اولور .

لف و نشر مرتب
لف و نشر مشوش

بو افاده‌لردن آکلاشیله‌جغنه کوره مرتب اولمیان لف و نشر معکوس اولسه‌ده ، مخلوط بولنسه‌ده (مشوش) وصفنی آلیر . بناءً علیه لف و نشر دنیلان شی حقیقتده اوچ قسم اولدیغی حالده عنوان جهتیله ایکی قسمه منحصر قالیر .

بعض ادبا لف و نشرك برنده ترتیب ومعکوسه رعایت اولنان ، دیکرنده هیچ برکونه ترتیبه رعایت اولنمیان ایکی قسمدن برنجیسنه (معکوس الترتیب)، ایکنجیسنه (مختلف الترتیب) عنوانی ویررلر . (لف و نشر مرتب)ه مقابل بو ایکی قسمدن هر برینه (لف و نشر غیر مرتب) دیمکله اکتفا ایدنلرده واردر .

معکوس الترتیب
مختلف الترتیب
لف و نشر غیر مرتب

لف ونشر مشوش نثرده برمقصد مخصوصه مستنداولمدقجه حائز لطافت اوله‌ماز. نظمده دخی اکثریا وزن وقافیه الجاسیله اختیار اولنور. لف ونشر مرتب ایسه نظمده اولدیغی کبی نثرده دخی تزییناتدن معدود اولور. آشاغیکی مثالده اول امرده (حرب وصلح) ذکر اولنه‌رق بعده حربه عائد اولان (آلت) ایله (خشت خونین) وصلحه راجع بولنان (اشارت) ایله (شاخ شجر زیتون) ایراد ایدلمشدر:

... ایشته منظوره‌کز اولدیغی وجه‌ایله حرب وصلحه آلت واشارتدن کنایه برالمزده خشت خونین وبرالمزده شاخ شجر زیتون اولمغله ایکیسندن برینی انتخاب وقبول بیوركز ... کامل پاشا

ینه تهذیبدن ترجمه‌سندن اولان شوپارچه دخی بونك نظیریدر:

بنی بشر علی ماهو علیه واقف حقایق (خیر وشر) اولمدقلرندن درجهٔ (حظ ونفرتلرینه) كوره برشیئك (لهوعلیهنده) حکم ایدرلر ایسه‌ده بوراده اویله اولمیوب ...

بالاده‌کی مثاللرده کورلدیکی اوزره لف ونشر ایکیشر ایکیشر اولدیغی کبی اوچر اوچر ودردر دردر دخی اوله‌بیلیر.

استطراد

صورت اخیره‌ده اولەرق فردوسیء طوسی طرفندن شاهنامه‌ده ایراد اولنان واوته‌دن بری شاعرلرك نظر تقدیرینی جلب ایتمش بولنان :

بروز نبرد آن یل ارجمند
بتیغ وبخنجر بکرز وکمند

برید و درید وشکست وبیست
یلان را سر وسینه وپاودست

بیتلرنده اول امرده (تیغ، خنجر، کرز، کمند) ذکر اولنەرق بعده تیغه عائد اولان (برید) ایله (سر)، خنجره مناسب بولنان (درید) ایله (سینه)، کرەزراجع اولان (شکست) ایله (پا)، کمنده ملایم بولنان (بیست) ایله (دست) ایراد ایدلمشدر .

انتهی

لف و نشر مشوشك مقبول اولمسی مألجه هیچ بر کونه قریشقلغی موجب اولمامسیله مشروطدر . هله سوء ایهام بونده اك زیاده احتراز ایدیله‌جك برشیدر . مثلا :

کوله‌کی ایتم اول ذلیله قیاس
متساوی اولورمی تاج ومداس

و :

قاره طاشمی کرانبها، زرمی
هندك اوغلی — حسینه بکزرمی

بیتلرنده‌کی لف و نشر مرتب مداسك تاجدن ، حسینك هندك اوغلندن مقدم ایرادیله لف و نشر مشوش حالنه کتیریله‌جك اولسه میال ترتیب اولان ذهن وهلةً مداسك کوله‌یه ، تاجك ذلیله ، حسینك قاره طاشه ، هندك اوغلنك زره مقابل طوتلمش اولدیغنه ذاهب اولور . مقصود ایسه بونك تماماً خلافی اولمق اوزره کوله‌یی تاجه ، ذلیلی مداسه ، هندك اوغلنی قاره‌طاشه ، حسینی زره تشبیه ایتمکدر .

اویولده سوء ایهامه قرین اوله‌جق لف و نشر مشوشلر صنایع مقبوله‌دن عد اولنمدقدن باشقه قطعیاً مردود اولور .

قائلنی درخاطر ایده‌مدیکمز :

کورن اول غمزهٔ مردمشکار وچشم شوخك دیر
عجبدر ایتمش آمیزش غزال وشیر بر یرده

بیتده‌کی لف و نشر مشوش ضررسزدر .

تنسیق — صیره ایله ذکر اولنه‌جق شیلر آشاغیدن یوقاری یاخود یوقاریدن آشاغی ترتیب اوزره ایراد ایلمکدر. تنسیق

ترتیب آشاغیدن یوقاری اولدیغی حالده (تنسیق ارتقائی)، یوقاریدن آشاغی بولندیغی صورتده (تنسیق انحطاطی) دینیلیر. تنسیق ارتقاعی تنسیق انحطاطی

تنسیق ارتقائی‌یه مثال:

شیر خوارلر بشکینی، چوجقلر اکلندیکی یری، کنجلر معیشتکاهنی؛ اختیارلر کوشهٔ فراغتی، اولاد والده‌سنی، پدر عائله‌سنی‌نه‌درلو حسیات ایله سورسه انسان وطنی اودرلو حسیات ایله سور.

کمال

تنسیق انحطاطی‌یه مثال:

پدرك، برادرکزك مکتبده اوقودیغمز یازمه مصحف شریف حالا نزدمزده محفوظدر.

بوایکی درلو تنسیقدن برینك دیکری مقامنده اجراسی بعضاً سوزه بیولده بر اویغونسزلق ایراث ایده‌جکی جهتله مقامك بونلردن هانکیسنه دها الویرشلی بولندیغندن غفلت اولنماملیدر.

حضرت ابن‌الزبیر لساننذن اوله‌رق امام حسین افندمزه خطاباً ایراد ایدلمش اولان تسلیمات آتیه‌ده اولاً (نیس جان

بتول) ، ثانیاً (فروغ قلب علی)، ثالثاً (حفید پیغمبر) ذکر اولنەرق تنسیق ارتقائی‌یه رعایت ایدلشدر .

السلام ای امیر آل رسول
السلام ای انیس جان بتول

السلام ای نهفته نور جلی
السلام ای فروغ قلب علی

السلام ای شهید غمپرور
السلام ای حفید پیغمبر

بوراده بالفرض تنسیق انحطاطی کوزەدلمش اولیدی خلاف مقام اوزره سوق کلام ایدلمش اولوردی .

مثال آتیده وطنه مقابل کلەجکی ایچون (مربع) ک ابتدا ، خارج وطن ایله تقابل ایدەجکی ایچون (مثلث) ک بعده ذکر ایدلمسی دخی انواع تنسیقدندر :

عقل « مربع باشقەدر ، مثلث باشقه » قضیەسنک حقیقتنه نەقوتده حکم ایلیورسه وجدانده « وطن باشقه در ، خارج وطن باشقه » سوزینک صحتنه اوقوتده اعتماد ایدر . کمال

تغلیب

تغلیب — ایکی یاخود دهازیاده شیدن برینی دیکرینه ویادیکرلرینه غالب عد ایده‌رك اووجه ایله ایکیسنی یاخود هپسنی برلکده تعبیر ایتمکدر .

مثلا (فضولی) بردانه اولدیغی حالده (فضولی واقتدارجه آکا قریب اولان شاعرلر) یعنی (فضولی وامثالی) دینیله‌جك یرده (فضولیلر) دینیلیرکه فضولی سائره‌لرینه تغلیب ایدلمش اولور . کاظم پاسانك برمرثیه‌سندن اولان شو بیتده‌کی (ایوبلر) تعبیری بوکا مماثلدر :

باخصوص اول شهر یار عالم توفیق کیم
صبر بی پایانـه ایوبلر حیران اولور

ضیاپاشانك نظم آتیسی دخی بوبابده بزه برایکی مثال کوسترمکده‌در :

ایرانده کلن هنرورانك
آرایشی هربری جهانك

ایرانده ظهور ایدن افاضل
دهرك فضلاسنه مقابل

ابتدی هنر آوران اعجام
احیای علوم دین اسلام

بيضاويلر ز مخشريلر
شيرازيلرله جوهريلر

هپ اولدى اوخاكدن نمودار
آنلردر ايدن علومى اظهار

ابوبكر وعمر ايله حسن وحسين حضراتنه (عمرين) و (حسنين) ، آنا ايله بابايه (والدين) و (ابوين) ، آى ايله كونشه (قمرين) اطلاقى دخى تغليب قبيلندندر . جناب فاروق حضرت صديقدن افضل اولمامقله برابر آنك تغليبى (عمرين) ديمك (ابوبكرين) ديمكدن اسهل اولديغنه مبنيدر . حسن مجتبانك حسين كربلايه تغليبى دخى هم كنديسنك بيوك برادرى اولمسندن همده (حسنين) ديمك (حسينين) ديمكدن اسهل بولنمسندندر . (والده)لك (والد) يه ؛ (اب)ك (ام)ه ؛ (قمر)ك (شمس) ه تغليبى ايسه حقيقى اولسون اعتبارى اولسون مذكرك مؤنثه غالب عد اولنمسندندر . تغليبك بودرلوسنه (متناسبيندن برينك تغليبى) تعبير اولنور .

تغليب متكلم ايله مخاطب وغائبدن عبارت اولان اشخاص ثلاثه بيننده دخى جريان ايدر .

متكلم مخاطب وغائبدن اقوى اولديغندن ايكيسنه تغليب اولنديغى حالده مخاطب يالكز غائبه نسبتله دها قوتلى بولنديغندن آنجق آكا تغليب اولنور . غائب مخاطبه ، غائب ، ومخاطب متكلمه تغليب اولنه‌ماز .

متکلمك مخاطبه تغلیبنه مثال :

بن وسن ـ سن وبن ـ بن وسز ـ ـ سز وبن ـ بز وسن ـ سن وبز ـ بز وسز ـ سز وبز یازییورز .

متکلمك غائبه تغلیبنه مثال :

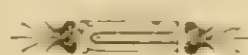
بن واو ـ او وبن ـ بن وآنلر ـ آنلر وبن ـ بز واو ـ بز وآنلر ـ آنلر وبز یازییورز .

مخاطبك غائبه تغلیبنه مثال :

سن واو ـ او وسن ـ سن وآنلر ـ آنلر وسن ـ سز واو ـ او وسز ـ سز وآنلر ـ آنلر وسز یازییورسکز .

اشخاص آره‌سنده جاری اولان بو تغلیب قاعده‌سنه نظراً کمال بکك بر مکتوبندن اولان شو عباره‌ده (جهلی) مقامنده (جهلمز) دینلمك لازم کلیردی :

لاقیردی‌یی یالکز کندی اوزریکه آلنوب‌ده مناسبتسز سوز سویله ماهیات علوم یازمقده یالکز سنك، کلك، همزك، طوپزك جهلی مانعدر.

اکمال — بر عباره ایله افده اولنان معنایی عبارهٔ اخری ایرادیله اتمام ایتمکدر . اکمال

آشاغیده قوس ایچنده کوستریلن عباره‌لر اکمال قبیلندندر .

هیچ بر ثروتی متصرف اولی کتم عدمدن برابر کتیرمه‌مشدر . دنیاده مال اطلاق اولنور نه‌وار ایسه اقدام ایله طوپلانیر ، (سعی ایله وجوده کلیر) .
کمال

انسان کندی سعیله یاشاملیدرکه زمانك قیمتنی بیلسون ، (حیاتك لذتنی طویسون) . کذا

رحم ایت که غریب ودردمندم
(بی مونس ویار و دستمندم) فضولی

مرد اولان کذبه تنزل ایتمز
(ذلت کذبه تحمل ایتمز) نابی

آنی سن لطف ایله ایله بنده
(عفو واکرام ایله ایت شرمنده) وله

بحث ایتسه ایدر جهانی الزام
(برسوزله ایدرفحامی افحام) شیخ غالب

آلدی سخن عزم راه قیلدی
(هدهد کبی قصد شاه قیلدی) وله

شیخ غالبك (حشو) مبحثنده ایراد اولنان :

هنکام هرمده سویلنمشدر
پیراولدیغی دمده سویلنمشدر

و :

وارمی هله سویلنمدك سوز
قالمشمی مکر دینلمدك سوز

بیتلرینك ایکنجی مصراعلری اکمال قبیلندن عد اولنه‌ماز .
حشوی اکمال صانمق حشو ظن ایتمك کبی دقتسزلکدن ایلری کلیر .

جناس — که (تجنیس) نامیله دخی یاد اولنور — ایکی لفظك معنالری مختلف اولدیغی حالده تلفظ و یا کتابتده یکدیکره مشابه اولمسیدر . جناس

جناس تام
جناس غیر تام
لفظین بینده مشابهت کامل و یا ناقص اولمقدن خالی قالمیه‌جغی جهتله جناس اول امرده (جناس تام) و (جناس غیر تام) عنوانلریله ایکی قسمه آیریلیر .

جناس تام ایکی لفظی تشکیل ایدن حروفك نوع ، عدد ، ترتیب ، هیئت جهتلریله متفق اولمسندن حصوله کلیر . بو اتفاقه « وجوه اربعه‌ده اتفاق » تعبیر اولنورکه آنسز جناس تام تحقق ایتمز . هیئت حرکه وسکوندن عبارتدر .

جناس تام بسیط
جناس تام مرکب
جناس تام (بسیط) و یا (مرکب) اولمق اوزره ایکی نوعدر .

جناس تام بسیطه مثال :

باشقه بر قوت ویرر جنکاورانك (قلب) نه
(قلب) لشکرکاهده اولدقجه حضرت منجلی

دیکر :

ایدر اراقهٔ (دم) حسرتکله چشمانم
ترحم ایت نیجه (دم) در اسیر هجرانم

فضولینك :

کرچه ای دل یار ایچون (یوز) ویردی (یوز) محنت سکا [*]
ذره‌جه قطع محبت ایتمدك رحمت سکا

[*] بوراده « یوز ویردی » یوز کوستردی ، توجه ایتدی دیمکدر . (یوز ویرمك) ماده‌سی شمدی بو معناده قوللانلمیور .

بیتی دخی جناس تام بسیط مثاللرندندر . سنبلزاده وهبینك :

ایله وقتکی ضایع دیمه قیش (یاز) اوقو (یاز)

مصراع مشهوریله اسماعیل صفا افندینك :

بکلرم هفته‌ده بر نامه بو (یاز)
یازه‌جقسه‌ك دیدیکم وجه‌ایله (یاز)

بیتی‌ده او جمله‌دندر .

جناس تام مرکبه برقاچ مثال :

دست کوتاهمزی ایتمه‌مش الله رسا
منبع جودینی یوقسه المزله (قاپارز)

بزه ویرسونمی خدا آب حیات توفیق
خضری بولسه‌ق ره ظلمتده کلاهن (قاپارز)

عزت ملا

سویلرکن او سوزلری (قیزاردی)
هم حظ ایدر آه هم (قیزاردی)

صفا

فریادی آنك دکلمی (واهی)
بلبلده بیلیرمی آه و (واهی)

وله

سودیکم باق بونه مهلك (یاره)
یاقیشیرمی بونی آچمق (یاره)

وله

بالذات بولندیغی معرکه‌لردن برینی مصور اوله‌رق قانونی

سلطان سلیمانك لسانندن صدور ایتدیکی روایت اولنان وفردوسیء طوسینك :

زسم ستوران دران پهن دشت
زمین شش شد وآسمان کشت هشت

بیتندن مقتبس اولمق اوزره یرك ، کوکك یدیشر طبقه اولمسی اعتبار مشهورینه کوره سویلانمش بولنان قطعهٔ آتیه بوراده اخطاره شایاندر :

اودکللو چیقدی توز یردن هوایه
سکز قات کوك اولوب بر (آلتی) قالدی

یریدن طولدی طول وعرضی ارضك
عدویه قاچه جق بر (آلتی) قالدی

(سیفی) نامنده برشاعرك شو بیتنده کی (مویه) و (ناله) جناسلری دخی بوقبیلدندر :

دوندی جسم ضعیف پرناله
مویه دن مویه نالهدن ناله

بوراده (ناله) لردن برنجی وایکنجیسی فریاد دیمك اولدیغی حالده اوچنجیسی قلم تلی معناسنه کلن (نال) ایله (ه) اداتندن مرکبدر . (مویه) لردن برنجیسی حافظ شیرازینك :

خنده وکریهٔ عشاق زجای دکرست
می سرایم بشب ووقت سحر می مویم

بیتنده برمضارعی بولنان وسوزشله آغلامق معناسنه کلن (موییدن) مصدرندن اسمدرکه ینه مشارالیهك :

نماز شام غريبان چو گريه آغازم
بمويهاى غريبانه قصه پردازم

مطلعنده جمع كوريلور . ايكنجيسى قبيل ديمك اولان (موى) ايله ينه (ه) اداتندن مركبدر .

جناس مركبده لفظين املاده متفق اولورلر ايسه آكا (جناس متشابه) نامى ويريلير : بالاده كى مثالرده اولديغى كبى . بالعكس املاده مختلف اولورلرايسه آكا (جناس مفروق) تسميه اولنور . بوصورتله جناس مركب دخى ايكى نوع اولمش اولور .

جناس متشابه — جناس مفروق

جناس مفروقه مثال :

ديديلر اولدى بر ايكن (ايكى شر)
چيقديلر خارجه برر (ايكيشر)

قائلى مجهولمز اولان بيت آتى منفور بر جناس مفروقى حاويدر :

رخساريكى اى دلبر (آينه) يه بكزتدم
وه وه نه خطا ايتدم (آى نه) يه بكزتدم

جناس مفروقده مركبك تماميله ايكى كلمه دن تركب ايتمسى شرطدر . بويله اولميوبده بر كلمه ايله ديگر كلمه نك بعض اجزاسندن تركب ايدر ايسه آكا (جناس مرفو) نامى تخصيص اولنور .

جناس مرفو

مثال :

يوقكن كونشك اثى (سما) ده
براش كورينوردى شمع (سه ما) ده
صفا

شوراسى ده اخطاره شاياندركه (مجموعهٔ معلم) ده بيان

اولندیغی اوزره ماقبلنده حروف معزوله‌دن بری بولنمق شرطیله نون ایله بیتن کلمات مستثنی اوله‌رق علی العموم ایکی ساکن ایله نهایت بولان کلمه‌لره الحاق اولنه‌جق (ایله) اداتنڭ تخفیفاً (له) صورتنده تحریری جائز اولمدیغندن سنبلزاده وهبینڭ :

جاهله جاهله رفعتمی کلیر عالمده

مصراعی کبی عباره‌لرده (جناس متشابه) متحقق اولماز . بو ایکی (جاهله)دن هانکیسی (جاه) لفظنی محتوی اعتبار اولنورسه آنڭ (جاه ایله) صورتنده یازلمسی واجب اولور . بناءً علیه (جاه ایله) ایله (جاهله) بیننده جناس مفروق بولنور .

صیره‌سی کلمش ایکن سویلیه‌لم که ینه (مجموعهٔ معلم)ده بیان اولندیغی اوزره حروف مد ایله بیتن کلماته لاحق اوله‌جق (ایله) اداتنڭ تخفیفی جائز اولمدیغندن مشهور سروری‌نڭ تاریخ آتیسنده تعمیه اوله‌رق کوستردیکی (بابله) املاسی قبول اولنه‌ماز :

بابله یازدی قلم ثبت ایدیجك تاریخن
قشله‌ده ایتدی بنا والده سلطان حمام

بونڭ هرحالده (بابایله) صورتنده یازلمسی واجبدر . ایکی صورتله یازیله بیلیر شیلر واردر اما بونلر آنلردن دکلدر . اسلاف شعرانڭ بو بابده‌کی مسامحه‌لری نظر استحسان ایله کوریله‌مه‌مك طبیعیدر .

کله‌لم جناس غیر تامه :

بونده جناس تامك شرط حصولی اولان « وجوه ار بعه‌ده اتفاق » بولنمیوب وجوه اربعه‌دن برنده اختلاف بولنور . لفظین متجانسین یالکز نوع حروف جهتیله مختلف اولورلر ایسه آکا (جناس لاحق) دینیلیر. بو ده اختلافك اولده ، وسطده ، آخرده بولنمسنه کوره اوچ قسم اولور . جناس لاحق

اولده بولندیغنه مثال :

پدریکزك طریق ادب وتربیه‌سنه (سالك) وهوا وهوسه غلبه ایله نفسکزه (مالك) اولملیسکز . کامل پاشا

دیکر :

کلامك فائده‌سی بشریتك نوعیتیله (قائم) و بناءً علیه برکوزل سوز ناطقیله برابر (دائم) اولور . کمال

دیکر :

ثباتی یوق بوعالمك آکا کیم اعتماد ایدر
(فرح) کلیر (ترح) کیدر ترح کلیر فرح کیدر

وسطده بولندیغنه مثال :

بر بلده‌ده وار (تمکن) ایله
کسب شرف ایت (ترکن) ایله

دیکر :

دل کیمسه‌یه ایلمز (تملق)
اول خلق ایله ایتمه‌مش (تخلق)

آخرده بولندیغنه مثال :

طرحلر ایچنده‌کی متعدد ایرماقلر بر بری آردنجه جریان ودوران ایده‌رك بعضیسی کمال سرعتله دائر و بعضیسی یاواش یاواش طولاشه طولاشه‌صانکه تارك وفارغ اوله‌مدیغی منبع قدیمی سمتنه (سائل) و (سائر) اولوب ... کامل پاشا

جناس ناقص

لفظین متجانسین یالکز عدد حروف جهتیله مختلف اولورلر ایسه آکا (جناس ناقص) دینیلیر . بودخی اختلافك اولده ، وسطده ، آخرده بولنمسنه کوره اوچ قسم اولور .

اولده بولندیغنه مثال :

هر کیمده‌که طرز اتشایه استطاعة ما اوله خنجر سر تیز حسد وستیز ایله‌جریح اﻟ (خلد) وغایت‌غوایت‌ایله «الاعداوة من‌عاداك‌بالحسد» جعیمنده (مخلد) اولور . اوقجی زاده

دیکر :

برمسئله‌ده عقل ونقـل تعارض ایدنجه حجت بالغهٔ قـدرت اولان عقلك حکمی (اول) ونقل آنکه (مؤول) اولدیغیچون علمای شریعت اشتغال معقولات ایله مکلف اولدیغی . . . کمال

دیکر :

بو محبت اساس (ایمان) در
باغیان برطاقم (لئیمان) در

دیکر :

اوغلم ای مایه‌دار حس (حسن)
سنی بندن کوزل بیلیرسن (سن)

وسطده بولندیغنه مثال :

کزستردیکم مراجعتی کورمه نا بجا
(الجا) ی فرط قافه ایله ایتدم (التجا)

صفا

آخرده بولندیغنه مثال :

بزه ای (باد) (بادیٔ) پریشان اولورسه‌کده
طوقن کاهی او زلف تارومارە هرچه بادا باد

سنبلزاده وهبی

مثال اخیرده اولدیغی کبی آخرده زائد حرف واحد اولور ایسه آکثریا (جناس مطرف) دینیلیر . بردن زیاده اولدیغی صورتده آکا دخی اکثریا (جناس مذیل) تعبیر اولنور ؛ (بلا — بلاغت) (صلا — صلابت) (نوا — نوائب) کبی .

جناس قلب — لفظین متجانسین یالکز ترتیب جهتیله مختلف اولورلر ایسه آکا (جناس قلب) دینیلیر . قلبك تام و یا ناقص اولمسنه کوره

قلب کل — جناس قلب ایکی قسمه آیریلیر . تام اولور ایسه (قلب کل) ؛ ناقص

قلب بعض — اولور ایسه (قلب بعض) نامنی آلیر .

قلب کله مثال :

اوکنه ابر سیاهی چکدرك
ایتدی پنهان (کلف) بدری (فلك)

قلب بعضه مثال :

نیجه ظالم ایلمش پامال
ایتمز (اهمال) ایدرسه‌ده (امهال)

دیکر :

آهی دکلدر سوزه افتخار
تسلی‌یه (مادر) ایچون بر (مدار)

جنایت کتابتنده بولنـدیغمز صیره‌ده سویلدیکمز شو مصراعده دخی قلب بعض موجوددر :

(جانی) لر ایچنده قالدی (ناجی)

لفظین متجانسین یالکز هیئت جهتیله مختلف اولورلرایسه آکا (جناس محرّف) دینیلیر . جناس محرف

مثال :

شهرك ایچنده شهرتی آرتار جانك
اوصاف (ورد) عارضی (ورد) زبان اولور

لا ادری

جناس خصوصنده حرف مشدد حرف مخفف حکمنده‌در . بناءً علیه « جاهل یامفرط ویامفرّط اولور » قول مشهورنده جناس محرف متحققدر .

(جناس خط) ویا (جناس خطی) تعبیر اولنان جناس — که آکا (جناس تصحیف) و (جناس مصحّف) دخی دینیلیر — جناس خط جناس تصحیف جناس مصحف

نقطه اختلافندن و یا کتابتده متشابه اولان ایکی حرفدن برینك نقطه‌لی ، دیکرینك نقطه‌سز بولنمسندن عبارتدر .

برایکی مثال :

بونه احساسان آسپدرکه دوچار اولدیغمز چار موجهٔ اضطرابك اوزرینه بر (پری) (بزی) مسکن ومأواسنده ضرورت واحتیاجدن (بزی) ایلدی ! کامل پاشا

—

خلقی مستعد ایتمش (یوریدی)
مکه وادیلرین دومان (بوریدی)

—

(تسحیر) عیون ایدر نکاهك
(تسخیر) درون ایدر نکاهك

—

چکمه بیهوده زحمت ای مطرب
بو (تغنی) دکل (تعنی) در

—

دیرسه‌ك اوله‌یم کالی (حائز)
تضییع زمانی کورمه (جائز)

فضولینك بیت آتیسنده‌کی (رحمت) ایله (زحمت) دخی بویله‌در :

ای فضولی اولدك افغان ایتمدك رحمت سکا
رحم قیلدك خلقه افغانکله زحمت ویرمدك

تفعینك طاهر افندی نامنده برذات حقنده‌کی شوقطعه‌سندن دخی جناس خطی ظاهر اولمقده‌در :

بزه طاهر افندی کلب دیمش
التفاتی بو سوزده ظاهردر
مالکی مذهبم بنم زیرا
اعتقادمجه کلب طاهردر

جناسك دها بعض انواعی بولنه‌بیلیرسه‌ده ذاتاً پك‌ده جدی صورتده اوغراشیله‌جق برشی اولمدیغندن بو قدرینك ارائه‌سیله اکتفا انسب کورلدی .

محتاج ایضاح اولمدیغی اوزره سوز حدذاتنده کوزل اولمدقدن صکره جناس آکا کوزللك ویره‌مز . مع هذا حسن ذاتی‌یی حائز اولان برکلام ایچون حسن عرضی عد اولنور . هله طبیعیلك دینلن مزیت جلیله هیچ بروقت تجنیساته فدا ایدلمه‌ملیدر .

اشتقاق -- برمادهٔ اصلیه ایله آندن مأخوذ اولان بر ویا دها زیاده کلمه‌یی یاخود برمادهٔ اصلیه‌دن مأخوذ اولان ایکی ویادها زیاده کلمه‌یی عباره‌ده جمع ایتمکدر . اشتقاق .

برقاچ مثال :

قیمت: (شعر)ی ایدن همت (شاعر) کبی پست
شاعرك مسکنت جائزه جویانه‌سیدر

(حق) لری حقسزی امعان ایله تفریق ایده‌لم
طور تلاش ایتمه افندی ایشی (تحقیق) ایده‌لم

حقك البته قبولی ثابت اولور
طفل (ساکت) دلیل (مسکت) اولور

بن که صباره‌یم (دیمم) اویله
(دیسه‌لر)(سویله) (سویلره)شویله

دل فرقتزده ذاتاً (محزون)
سن ده برقات دها (تحزین) ایتمه

نه صایارسین بکا (مشاغل) کی
اویله شیلرله (اشتغال) ایده‌مم

بیلمش مولی (تجمل) دن (جمال) ك بی‌نیاز

(قول) اصحاب (تقول) لایق اصغا دکل

شکر کیم ایتدك (تملل) (ملت) اسلام ایله

بوکون (غابن) اولان(مغبون) اولور یوم (تغابن)ده

(ارصاد) مبحثنده ایما اولندیغی اوزره صنعت اشتقاق اجراسی لزوم طبیعی‌یه مستند اولق شرطیله مقبول اولور .

شبه اشتقاق. (شبه اشتقاق) دینیلان وحقیقتده برماده‌دن مشتق اولمیان ایکی کلمه‌نك تلفظ ویا کتابتده یکدیکره بکزه مسندن عبارت بولنان صنعت ـ که :

قالیرمی باصره خالی خیال خالڭدن

مصراعنده‌کی (خیال) و(خال) کبی کلمه‌لر بیننده تحقق ایدر — اکثریا ادبا نزدنده (اشتقاق) کبی جناسه ملحق عداولنمقده‌در . باقینك ینه (ارصاد) مبحثنده ایراد اولنان :

المن (قیس) ه (قیاس) ایتمه دل محزونك
یوق ایدی عقلی نه دردی وار ایدی مجنونك

بیتی دخی شبه اشتقاق مثاللرندندر . وقتیله بیت آتی‌یی آکا تقلیداً یازمش ایدك :

(قیس) ه دکلدر خطراته (مقیاس)
محبس شاهین بلادر سرم

مراعات نظیر. **مراعات نظیر** — که (تناسب) (توفیق) (ائتلاف) (تلفیق) نامولریله دخی یاد اولنور — تضاد صورتنده اولمیه‌رق معنی جهتیله متناسب اولان ایکی ویا دها زیاده شیئی عبارده‌ده جمع ایتمکدر .

(جمعيت) دخی آنك نام ديكريدر. بولنديغی عباره‌يه (جمعيتلی) دينيلير.

طبيعت شاعرانه تناسبه عاشق اولديغندن كندی محصولاتنك بو زيور دلفريب ايله مزين اولمسنی انهماك درجه‌سنده آرزو ايدر. بناءً عليه [illegible]اعات نظير اك طبيعی صنايعدن اوله‌رق آثار ادبيه‌ده، خصوصيله اشعارده كثرت اوزره بولنور.

برخيلی مثال

اك بيوك جهان[illegible]لردن اولان اسكندر رومی ديوژنك (آياغنه) كيتديكی وفاتح سلطا[illegible] ملا كورانينك دائما (الني) اوپديكی نمونهٔ عبرت اوله‌جق وقايعدندر. كمال پاشا

ينه او عصر ا[illegible] ايدی‌كه اوروپاده لوتر پروتستانلق نامنه (بر) مذهب جديد آچه‌رق [illegible]ب (تثليثی) (ايكی) يه (تقسيم) ايتمش ايدی. كذا

اركان اربعه نا[illegible]شتهر اولان ودولتك قوای معنويه‌سی حكمنده بولنان درت ذات[illegible] مملكتده ارتشا ومداهنه‌نك موجدی صايلان شمسی پاشا ايسه ايكنج[illegible] (صديق برعزم)، (عمری برتوفيق)، (عثمانی برفداكارلق)، (ح[illegible] برجلادت) ايله ١٠٠٥ تاريخنده ومحمد ثالث زماننده اكری ملحم[illegible]يراسنك قازانلمسنه سبب مستقل اولان مرحوم خواجه سعد الدين ا[illegible]. كذا

آ[illegible] (شاعر) سوزی البته (يالان) در
فضولی

باقی قا[illegible] (قبه) ده برخوش (صدا) ايمش
باقی

حسرت (عید) ایله (ماه‌نو) ی دنیا کزه‌در

وله

(زنجیر) دن بوشانمش (دیوانه) در صانیرلر

وله

شجاعت عرض ایدرکن مرد (قبطی) (سرقت) ن سویلر

راغب پاشا

امید (نشوه) در بزه هپ (دردسر) ویرن

وله

ایدرمی (ساز) سینه‌م دکمه بر (مضراب) دن (فریاد)

وله

مثال (بحر) درونکده صاقلایوب (کهر)ك
هنر نمالغه میل ایتمه وار ایسه هنرك

سید وهبی

رونمادر (نشئه) سنده هپ تفاوت عالمك
(ساقیٔ) صنعك ولی (جام) جهان پیراسی بر

حکمت بك

بعضاً مثلا بیتده تناسب تکرر ایدر . از جمله باقینك :

دامن شاهد معنایه بری دست اوره ماز
چوق اولور کرچه سر فکری کریبانه چکر

بیتده (دامن)(کریبان) ایله ، (دست)دخی (سر)ایله‌متناسبدر.
شیخ الاسلام یحیی افندینك شو بیتی بونك نظیریدر :

(بحر) ایسه‌كده (قطرهٔ) ناچیز کوستر کندیکی
کوکلنه کیر ای کوکل اول (غنجه) نك(شبنم) کبی

تناسبك تداخل ایتدیکی اولور . مثلا موصلی اسعدك مشهور اولان :

ایام انبساط ایله‌در انت حیات
طوفان غمده آدمه لازمی عمر نوح

بیتنده (ایام) ایله (حیات) و (عمر) ؛ (طوفان) ایله‌ده (نوح) ، (نوح) ایله‌ده کذلك (عمر) ؛ (آدم) ایله دخی کذلك (نوح) متناسبدر .

تشابه اطراف — بعض ادبانك (تشابه اطراف) نامیله یاد ایلدکلری صنعت — که سوزی ابتداسیله متناسب برصورتده انتهاپذیر ایتمکدن عبارتدر — مراعات نظیر قبیلندن عد اولنور .

مثال :

... فقط پرده (او نقاب ظلمانینك ماوراسنه تعلیق نظر اولنورسه) ، نازنین دلربای تمدن نظر فریب افکار اوله‌جق برزینت وسلطنت ایله عرض دیدار ایتمکه باشلارکه بدایع پسند اولان کوکللر ایچون (حسن اندامنه مفتون اولمامق احتمالك خارجنده‌در) . کمال

ایهام تناسب — (ایهام تناسب) دینیلن ومعنای غیر مقصوده کوره بینلرنده مناسبت اولان لفظلرك جمعندن عبارت بولنان صنعت دخی مراعات نظیره ملحقدر .

مثلا فضولینك :

صو ویرر هر صبحدم کوز یاشی تیغ آهمه
کیم دوکه قانن سپهرك صالسه مهرین ماهمه

مطلعنده قصد اولنان معناسی (محبت) اولان (مهر) لفظی غیر مقصود بولنان (کونش) معناسنه کوره (صبحدم) و (سپهر) و (ماه) ایله متناسب دوشدیکندن ایهام تناسب تحقق ایتمشدر . مشارالیهك یوقاریده بالمناسبه ایراد اولنان برغزلندن اولان :

مهر صالمزسین بکا رحم ایلمزسین بونجه کیم
سایه‌ك سودای زلفك پایمال ایلر بنی

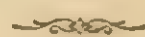
بیتنده‌کی (مهر) لفظنك (سایه) ایله مناسبتی ده او یولده‌در . (جامی) نامنده برشاعرك اولان بیت آتی‌ده آنلره بکزر :

مهرم که اولدی عالمه روشن کونش کبی
بر ذره کلمز ای مه نا مهربان سکا

عاکف پاشانك :

هرکسك قسمتی یوقدن کلیر اما بیلمز
یری وار عالمه من ایلسه سلوای عدم

بیتنده دخی ایهام تناسب موجوددر ، زیرا بوراده قصد اولنان معناسی (منت) اولان (من) لفظی غیر مقصود بولنان (قدرت حلواسی) معناسنه کوره (سلوی) ایله متناسبدر .

وصل ، فصل — وصل عطفدن ، فصل ترك عطفدن عبارتدر . وصل ، فصل

وصل ایله فصل کلمه‌لر ، ترکیبلر ، جمله‌لر بیننده جریان ایدر . وصل عطف وتشریك ادراتندن بریله اجرا اولنور . بو اده‌لرك ترکیبده فصل حاصل اولور . بونلردن (و) اداتنك صورت استعمالی خیلی زماندن بری مباحث مهمه صیره‌سنه کچمش اولدیغندن اول امرده (مجموعهٔ معلم)ك التنجی نسخه‌سنی اشغال ایدن مقالهٔ واویه‌نك اصلی اولان بند مفصلك بروجه آتی درجنه لزوم کورلدی :

و

عربیده ، فارسیده اولدیغی کبی لسانمزده دخی ادات عطف اوله‌رق مستعمل اولان (و) جمع ایچوندر . مفردلری ، ترکیبلری ، جمله‌لری بربری اوزرینه عطف ایدر .

(عطف) لغتجه (اماله) دیمکدر . معطوفی معطوف علیهه اماله ایتدیکی ایچون واوه (عاطفه) دینیلیر .

عربیده « واو مطلقا جمع ایچوندر » دینلمسی واوك معطوف ایله معطوف علیه بیننده ترتیبی ایجاب اتمه‌مسندندر . مثلا « جاء زید وعمرو » دینلدکده بو آدملرك مجرد کلدکلری بیان ایدلمش اولور ، هانکیسنك اول ویاصکره کلدیکنی افاده مقصود اولماز . لسانمزده ایسه واو اکثریا جمع ایله برابر ترتیبه دلالت ایدر . مثلا « محمد ثانی وسلیم اول اك بیوك جهانکیرلردن ایدیلر » دینك محمد ثانینك زماناً سلیم اوله تقدمنی کوستره‌جکی جهتله « سلیم

اول و محمد ثانی اك بیوك جهانكیرلردن ایدیلر » دیمكه ترجیح اولنور . ایكنجی صورتده واو یالكز محمد ثانی ایله سلیم اولی اك بیوك جهانكیرلردن اولمق خصوصنده جمع ایدر. برنجی صورتده ایسه آنلری بوخصوصده جمع ایتدكدن باشقه بینلرنده‌كی ترتیب زمانی‌یی دخی كوسترمش اولور .

عربیده واو عاطفه دائما مفتوح اوقونور .

مثال :

بالعز والشرف .

فارسیده ایكی درلو استعمال اولنور : حروف مددن برینی ویاهای رسمیه‌یی تعقیب ایدرسه بررأیه كوره مضموم ، رأی دیكره كوره مفتوح اوقونور : ضم ایله تلفظی غالبدر .

امثله :

بالا وزیر — ابرو وزلف — بندكی واخلاص — دیده ودل .

سائر حرفلردن برینی تعقیب ایدرسه كندیسی اوقونماز ، یالكز ماقبلی مضموم اوقودر :

امثله :

زیر و بالا — زلف وابرو = اخلاص و بندكی — دل وذیده .

اخطار

عربی (ولكن) دن بوزمه اولان (ولیكن)ك واوی دائما

مفتوح اوقونور . (ولیکن)دن مخفف اولان (ولیك) ایله (ولی) دخی بویله‌در. انتهی

واو یالکز حروف مددن (ی) حرفنی تعقیب ایتدیکی وقت یرینه کوره ایکی صورت جائز اولور ، یعنی هم آیریجه تلفظ اولنه‌بیلیر هم‌ده ماقبلنی مضموم اوقوده بیلیر .

مثال :

جهان را (بلندی وپستی) تویی [*]
ندانم چهٔ هرچه هستی تویی

فردوسی

دیکر :

بنای مدرسه از جنس (عالی وسافل)
خراب کشت وخرابات همچنان معمور

امیدیء طهرانی

لساننزده واو عاطفه عربك وبعض عجمك استعمالنه اقتفاءً فتح ایله قوللانلدیغی کبی عجمك واوی ضم ایله تلفظ ایتمك ویا ماقبلنك ضمیله اکتفا ایلمکدن عبارت اولان ایکی درلو استعمالنه اقتفاءً دخی قوللانیلیر .

دیمك اولیورکه بز بواداتی اوچ صورتله استعمال ایدیورز . واو مفتوحه‌یی عربی ویافارسیدن ، ضم ایله اوقونان ویاماقبلی مضموم اوقودان واوی فارسیدن آلمشز.

[*] بویله یالری اهل لساننك تشدید ایله‌ده اوقودقلری اولور.

بونلردن فتح ویاضم ایله اوقونانه — ماقبلندن فصل اولندیغی ایچون — (واو مفصوله) ، ماقبلی مضموم اوقوداته — ماقبلنه وصل اولندیغی ایچون — (واو موصوله) تعبیر اولنور.

کرك واو مفصوله‌نك ، کرك واو موصوله‌نك لسانمزده مواضع استعمالی تعیین ایدلمك لازم کلیور. بناءً علیه ایضاحات آتیه‌یی اعطایه مجبور بولنیورز :

حروف مددن ، حروف املادن بریله ویا هـای رسمیه ایله بیتن هردرلو کلماتدن صکره واو مفصوله کلیر .

امثله :

بکا وسکا — صو واتمك — یالی وکوشك — کلدی وکیتدی — پنجره وقاپاق — صحرا وجبل — عدو وخلیل — والی واهالی — دانا وبینا — کیسو ورخسار — شادی وناشادی — صحرا ودکیز — دریا وکیلر — کورلتی وعربده — کدی وپلنك .

اخطار

نثرده (شادی وناشادی) قبیلندن اولان عطفلرده واو همان دائما مفصوله صورتنده تلفظ اولنورسه‌ده نظمده بالاده کوستریلن شیوهٔ ایرانه اقتفاءً ماقبلنك ضمیله اکتفا دخی اولنه‌بیلیر .

انتهی

حروف مذکوره‌دن ماعدا حروفلر ایله بیتن کلماتدن صکره یرینه کوره واو مفصوله ویاواو موصوله کتیریله‌بیلیر. بونلردن

هانکیسنك نره‌ده ایراد ایدیله‌جکی بیلنمك ایچون معطوف ایله معطوف علیه‌ه دقت ایدلمك لازم کلیر .

معطوف، معطوف علیه تعبیر ایتدیکمز کله‌لرده — که واو بونلرك آره‌سنده بولنه‌جقدر — آلتی احتمال واردر :

برنجیسی ایکیسی‌ده عربی — ایکنجیسی ایکیسی‌ده فارسی — اوچنجیسی بری عربی ، دیکری فارسی — دردنجیسی بری عربی ، دیکری ترکی — بشنجیسی بری فارسی ، دیکری ترکی — آلتنجیسی ایکیسی‌ده ترکی اولمق احتمالیدر .

برنجی ، ایکنجی ، اوچنجی احتماللره کوره واو موصوله کتیریلیر .

امثله :

عدل واحسان — آب وتاب — امنیت وآسایش .

ادبیات ایله (تاریخ وسیر)

سنبلزاده وهبی

ترازوسی (مهرومه) آسمان

عزت ملا

(عقل ودانش) بونی جزم ایتسونمی

نابی

دردنجی ، بشنجی ، آلتنجی احتماللره کوره واو مفصوله کتیریلیر .

امثله :

درایت وچالشقانلق — پدر واوغل — قاش وکوز ،

قاضی اوله (دعواجی ومحضر) دخی شاهد

ضیا پاشا

اوچنجی احتمالده معطوفك عربی ویا فارسی اولمسی ایله معطوف علیهك عربی ویا فارسی اولمسی بیننده فرق اولمدیغی کبی دردنجی ، بشنجی احتماللرده دخی کرك معطوفك ، کرك معطوف علیهك عربی ویا فارسی اولمسی بیننده فرق یوقدر .

امثله :

آسایش وامنیت — چالشقانلق ودرایت — اوغل وپدر .

لسانمزده استعمال ایدلمکده اولان (قومیسیون) (قومیسر) کبی بعض کلمات اجنبیه دخی بوبابده کلمات ترکیه حکمنده‌در ، یعنی بونلردن بری معطوف ویا معطوف علیه اولدیغی زمان — مقارنی نصل کلمه اولورسه اولسون — واو مفصوله کتیریلیر .

رأی عاجزانه‌مزه کوره لسانمزده واو مفصوله‌نك دائما فتح ایله استعمالی انسبدر . شوقدر وارکه بعضاً نظمده واوك حرکه‌سی اماله ایدلمك لازم کانجه — فتحه‌نك اماله‌سندن ظهوره کله‌جك ثقلته ضمه‌نك اماله‌سندن حاصل اوله‌جق ثقلت ترجیح اولنه‌رق — اسلوب فارسی‌یه اتباعاً ضم ایله اوقونور .

مثال :

ايده منضم ينه اولكى كبى كشور رومه
چكرب صاعقه صوله شمشير بران سراندازى
شمالاً نخجوان وكنجه (وتفليس) وشروانى
جنوباً شهرزور وبصره (وبغداد) واهوازى

نفعى

واو موصوله‌نك ماقبلنه ويرديكى ضمه دخى نظمده بعضـا اماله ايديلير . ايشته نفعينك :

شمالاً نخجوان وكنجه وتفليس وشروانى
جنوباً شهر زور و بصره و بغداد واهوازى

بيتنده‌كى (نخجوان) ايله (كنجه) ؛ (شهر زور) ايله (بصره) آره‌سنده واقع موصوله‌لرك ماقبللرينه ويردكلرى ضـمه اويولده اوقونور .

ضياپاشانك :

ئل وجمال وعشق اله اولدى برزمان

مصراعنده‌كى (ئل) ايله (جمال) آره‌سنده واقع موصوله‌نك ضمه‌سى اماله ايدلمكده اولديغـدن بوبابد برمثـال اوليور . حال بوكه (جمال) ايله (عشق) بيننده واقع موصوله‌نك ضمه‌سى اماله ايدلميور . بناءً عليه مصراع نظمده موصوله‌نك اماله‌لى اماله‌سز استعمالنه شاهد طوتيله بيلير . دقت اولنسه بيت نفعينك دخى بوقبيلدن اولديغى اكلاشيلير .

روحئ بغدادينك ، فضولينك، نابينك :

§ اول زاهدك آغلاز (ير وكوك) حالنه يارين
§ بو بزمده قالمشز (سن و بن)
§ آغلر (ظالم و آج و عريان)

مصراعلری کبی ضیاپاشانك :

سندندر الٰهی ينه بو (مكر و بو) فتنه

مصراعنی دخی موصوله‌نك استعمالنه دائر اتخاذ ایتدیکمز قاعده‌یه موافق بوله‌میز ، چونکه قاعده‌مزه کوره ایکی کلمهٔ ترکیه بیننده موصوله بولنه‌ماز . حالبوکه روحینك، فضولینك مصراعلرنده (ير) ايله (كوك)، (سن) ايله (بن) آره‌سنه‌موصوله کتیرلمشدر. ينه قاعده‌مزه کوره برکلمهٔ عربیه ایله برکلمهٔ ترکیه بیننده موصوله بولنه‌ماز. حالبوکه مصراع ثانیده (ظالم) ايله (آج) ، (آج)ايله (عريان) آره‌سنده کذلك موصوله کتیرلمشدر . (مكر)ايله (بو) آره‌سنه موصوله کتیرمك بوقبیلدندر ، چونکه (مكر) عربی اولدیغی حالده (بو) ترکیدر . نائلیٔ قدیمك :

نه آکلادك بو سماع و بو نایدن صوفی

مصراعنده‌کی (بوسماع وبونای) دخی (بومكر وبوفتنه)يه بكزر.

بو ایضاحاتدن آکلاشیلیرکه (جان وکوکل — آج وبی‌علاج — تك وتنها) کبی ذاتاً لسان ادبجه مقبول اولمیان کهنه تعبیراتك موصوله ايله اســتعمالی طوغری دکلدر . (بای) لفظنك ترکی اولمسنه کوره ضیاپاشانك :

چون بای وکدا خاکه برابر کیره‌جکدر

مصراعنده دخی بوحجت موجوددر .

شوراسنه دقت اولنمليدركه ـ دردنجی ، بشنجی ، آلتنجی احتمالر مستثنی اوله‌رق ـ واوك بالاده کوستریلن مواضعده مفصوله ویاموصوله صورتنده ایرادی اساساً تلفظك سهولت وعذوبتنه مستند بولندیغندن ، یعنی هانکی صورت لسانه ثقالت ویرمیورسه او ترجیح اولنه‌جغندن قاعدةً موصوله صورتنده تلفظی لازم کلن واوك بعضاً مفصوله صورتنده اوقونمسی اولی کوریلر .

مثال :

بطریق‌الاملا یازمغه تنزل بیورر ایسه‌کز (تشکر ودعا) ایلرم .
ادهم پرتو پاشا

بعضاً دخی مفصوله صورتنده تلفظی واجب اولور .

مثال :

ملل متمدنه‌دن اولین پایهٔ ترقیده اولانلرك بیله عوامندن لا اقل نصفی اوقو یوب یازمق بیلیر . حال بوکه ملتمزك بیکده بری نامنی (تحریر و بلکه) قرائتدن عاجزدر .
کمال

(شرعاً ونظاماً) (طوعاً وکرهاً) (لساناً وقلماً) (مالاً وبدناً) کبی لسانمزده مستعمل اولان تعبیرات عربیه‌دەکی واولر نزدده دائما مفصوله صورتنده اوقونورسه‌ده نظمده موصوله صورتنده دخی ایرادی تجویز اولنور .

مثال :

(خلقاً وخلقاً) مشابهسین رسول اللهه سن
غنچهٔ گلشنسرای مصطفاسین یا حسین

کدخدا زاده عارف

قابل انکار دکلدرکه عبارهده مفصوله اولسون موصوله اولسون برقاچ واوك تعاقبی لسانمزه ثقلت ویرر . مثلا کمال بکك « برذهن متفکر اویله عرش اعلای الوهیته قدر ایصال ایدلمش برحالك عمومیت اعتباریله حس وتقدیر وتعریف وتصویرینه نرهدن مقتدر اولسون ؟ » عبارهسنده (حس) (تقدیر)(تعریف) (تصویر)کلهلرینك آرهلرنده بربرینی تعقیب ایدن واولرنهدرلو اعتبار ایدیلیرسه ایدلسون لسانه ثقیل کلیر . الك خفیفی (حس) ایله (تقـدیر) ؛ (تعریف) ایله(تصویر) بینلرندهکی واولری موصوله ؛ (تقدیر) ایله (تعریف) بینـندهکی واوی مفصوله صورتنده اوقومقدر. حال بوکه بونده ده اوقدر سهولت وعذوبت اولمدیغی آشکاردر .

بوسوز مشارالیهك کلمات قدیمهسـندن معدوددر . مؤخراً وجوده کتیردیکی آثارجیده آرهسنده بویلهاوچ واولی برعبارهیه تصادف اولنهماز صانیرز .

نفعینك :

فیض استعداد ذاتن کورکیم ایتمش تا ازل
جذبهسی خورشید وماه وآسمانی مولوی

بیتنده ایکی واوك تعاقبندن بیله بردرجه‌یه قدر ثقلت حس اولنیور . حال بوکه :

جذبه‌سی خورشیدی ، ماهی ، آسمانی مولوی

دینیلیو یرنجه اوثقلتدن اثر قالمیور . هله :

شمالاً نخجوان وکنجه وتفلیس وشروانی
جنوباً شهر زور و بصره و بغداد واهوازی

بیتنی حامل اولدیغی واولر نه‌قدر ثقیل ایدیور ! حال بوکه :

شمالاً نخجوانی ، کنجه‌یی ، تفلیسی ، شروانی
جنوباً شهر زوری ، بصره‌یی ، بغدادی ، اهوازی

صورتنه قونیلیو یرنجه پك لطیف اولیور . اوثقلت واولرك اجتماعندن ، بولطافت ینه انلرك اندفاعندن حصوله کلیور .

ضیا پاشا :

سفیانه ، جعده‌یه ، شمره ، ابن ملجمه

مصراعنی یاکیلوبده :

سفیان وجعده وشمر وابن ملجمه

صورتنده یازمش اولیدی بکنیلیرمی ایدی ؟ معهذا :

یا خواب و یا خیال و یاخود برفسانه‌در

مصراعنی واولرك نیچون اسقاطیله :

یا خواب ، یاخیال ، یاخود بر فسانه‌در [*]

صورتنده یازمامش اولدیغی بیلنه‌مز .

بورایه قدر ویردیکمز ایضاحات کلمه‌لری عطف ایدن واوه عائددر . بر آزده ترکیبلری، جمله‌لری عطف ایدن واودن بحث ایده‌لم :

ترکیبلری، جمله‌لری مسجع اولسون اولمسون عطف ایدن واو مفصوله صورتنده کلیر .

برایکی مثال :

. . . بنی نوعمز اوچ درت بیك سنه‌دن بری بونجه (باران بلا وخونابهٔ استیلا) طوفانلرینه اوغرامش ایکن (اسرارطبیعتی ادراك وخفایای معرفتی استدراکه) صرف ایتدیکی اقدامات سایه‌سنده اویله برمرتبهٔ اعتلایه واصل اولمشدرکه تصوری عقللره حیرت ویرر .

کمال

آچلدی غنچه طوماری ومعلوم اولدی مضمونی

فضولی

اوق دکدی و یاره حاصل اولدی

شیخ غالب

کل کچدی و نوبهار کچدی

وله

[*] (یاخود) تعبیر فارسیسنده‌کی (یا) نك قصری تجویز اولنمامليدر . پاشا بوخصوصده نفی کبی :

برق اوران دستکده تیغ برکهرمیدر یاخود
طرزنده شعر سویلین اسلافه پیرو اولمش دیمك اولور .

واولرك تعاقبندن حاصل اوله‌جق ثقلتك اندفاعی بونلرك ممكن اولدیغی قدر تقلیل استعماله توقف ایدر . لزوم قطعی كورلمدكجه واوك تكریرندن اجتناب ایدلملیدر .

دقت اولنسه آكلاشیلیركه برعباره‌ده واو نه‌قدر آز اولورسه اوقدر ساده اولور . لسانمزك اصل لطافتی ایسه ساده‌لك ایچنده بولنور .

اوته‌دن بری معنایی اوقدر نظر اعتباره آلمیوب لطافتی طمطراق الفاظده آرایان ارباب قلم طرفندن برطاقم لزومسز تكلفاته بوغلمش اولان لسانمزك بوتكلفاتدن تجریدیله ساده لكنك، لطافتنك اظهاری زمانی چوقدن كلمشدر .

برسوز نه‌قدر طبیعی سویلنیر ، نه‌قدر طبیعی یازیلیرسه اودرجه ساده ، اودرجه لطیف اولور. فصاحت . بلاغت دینیلن شیلرك طبیعتلكده آرانلمسی لازم كلیر . سوزه تكلف قارشدیغی كبی فصاحت ، بلاغت آره‌دن چیقار . ضیا پاشانك :

چیقدقجه لسان طبیعتندن
البته دوشر فصاحتندن

سوزی پك طوغریدر .

تكلف ایله فصاحت ، بلاغت هیچ بروقتده برلشمه‌مش اولدیغی حالده بونلری تكلفده آرامق غریب اولمازمی ؟

لسانمزك طبیعلكنی محافظه ایچون دقت اولنه‌جق شیلردن بری ده یوقاریده كوستردیكی اوزره واوك تقلیل استعمالیدر .

بزم واوه احتیاجمز اوقدر آزدرکه برمحررمز ایچنده ولو بردانه اولسون واو عاطفه بولنمامق شرطیله برجلد یازه بیلیر . شوحالده واوك استعمالنی ایستدیکمز قدر آزالده بیلیرز .

فرانسزلرك (پونقتوآسیون) دیدکاری (اصول تنقیط) ی لساننمزك شیوهٔ تحریرینه تطبیقاً قبول ایتملی یز ، چونکه بو اصول افادهنك انتظامنه، سادهلکنه زیادهسیله یاردیم ایدیور . بوراسی آزچوق یازیایله اشتغال ایدنلرجه مصدق اولمق لازم کلیر .

برزماندنبری بواصول استعمالهباشلامش اولانمحررلرمزه بونی قبول ایتدکلرندن طولایی تعریض ایدنلرك، مقلدبلکدهده مبتدع نظریله باقانلرك سوزلرینه باقلماز . نصل باقلسونکه روایته کوره میلاددن ایکیعصر اول اسکندریه علماسیطرفندن قوللانلمغه باشلامش ، مؤخراً تلاحق افکارایله نقصانی اکمال ایدلمش اولان بواصولی علمای اسلام دخی استعمال ایتمشلردر ؟ حالا المزده بولنان قرآن کریم نسخهلرنده کورمکده اولدیغمز (سجاوند) تعبیر اولنان اشارات نهدر ؟ اصول تنقیطدن باشقه برشیمیدر ؟

ایضاحدن مستغنیدرکه انسان تکلم ایدرکن مرامنی تصور ایتدیکی وجه ایله افاده ایده بیلمك ایچون آره صیره سوزی کسمکه لزوم کورر . بوکسینتیلر مختلفدر . بعضاً آز ، بعضاً چوقجه اولور . جمله اولورکه ختامنده برنفس آلنهجق قدر طوریلور . یرکلیرکه سوز برقاچ نفس آلنهجق قدر ودها زیاده

کسیلیر . هر نه صورتله اولورسه اولسون بوکیفیته (وقف) دینیلیر .

(سامی) بك افندینك (اصول تنقیط و ترتیب) عنوانلی اثرنده دیدیکی کبی — یازی سوزك تصویری اولدیغندن — آنده ده بو کسینتیلره رعایت ایدلمك لازمکلیر . بر متکلم سوز سویلرکن یرینه کوره وقفه نه قدر رعایت ایدرسه مرامنی اودرجه آچیق و مؤثر اوله رق افاده ایدر . کذلك بر محرر یازی یازارکن وقف اوله جق یرلری نه قدر مکمل کوستررسه یازیسنی تصویر ایتمکده اولدیغی سوزه اودرجه اویدرمش اولور . بناءً علیه هر لسانده اولدیغی کبی عثمانلیجه ده دخی اصول تنقیطك مناسب وجه ایله قبولی ضرورت حکمنی آلیر .

بعض ارباب قلمك بو اصولی قبولده متعصبانه تردد کوسترشلری نابجادر . بوبابده مقنع بر دلیل قبول آرانیله جق اولورسه بالاده بیان اولدیغی اوزره وقتیله علمامز طرفندن قرآن کریم نسخه لرینه (سجاوند) دینیلن اشاراتك وضعنه ضرورت مس ایتمش اولمسی وهنوز زیورایدیٔ مطهرون اولان مصاحف شریفه نك بو اشارتی حاوی بولنمسی کافیدر ظن ایدرز .

استطراد

ائمهٔ علم قرائتدن (ابوحفص محمد بن طیفور السجاوندی) طرفندن تعیین اولندیغنه کوره آیات کریمه یه وضع اولنان اشارات شونلردر :

م — ط — ج — ز — ص — لا .

م — وقف لازم اشارتیدرکه طورلمدیغی حالده معنانك تغیر ایده‌جکی یره وضع اولنور .

ط — وقف مطلق اشارتیدرکه طورلمق مدار حسن بیان اولان یره وضع اولنور .

ج — وقف جائز اشارتیدرکه وصل وفصلنده بأس اولمیان یره وضع اولنور .

ز — وقف مجوز لوجه اشارتیدرکه برجهتله وصلی ، دیگر جهتله فصلی مناسب اولان یره وضع اولنور .

ص — مرخص لضرورة اشارتیدرکه مابعدی ماقبلندن مستغنی اولمدیغی حالده سوزك اوزامسندن طولایی نفسك انقطاعی جهتیله طورلمغه مجبوریت کوریلن یره وضع اولنور.

لا — لا وقف علیه اشارتیدرکه طورلمق جائز اولمیان یره وضع اولنور .

اشارات قرآنیه آره‌سنده بعضاً (ك) دخی کوریلور. بو (کذلك) اشارتیدرکه براشارتك صیره ایله ایکی دفعه وضعی لازم کلنجه تکراردن احترازاً ایکنجی مرتبه‌ده وضع اولنور. انتهی

شو ایضاحاتی اعطادن مقصدمز اصول تنقیطك لسانمزده دخی استعمالی الزم اولدیغی وقبول اولنمامسی التزام ایدنلرك فکری هرجهتله واهی بولندیغی اثباتدر .

لسانمزك ساده‌لکنی محافظه، لطافتنی اظهار ایچون تقلیل استعماله لزوم کورمکده اولدیغمز واوه بدل (ویرکول) دیدکلری (،) اشارتنی قوللانه بیلیرز . شوقدر وارکه بونی (؛) صورتنه تحویل ایدرز، چونکه

اورو یا خطلری صولدن صاغه یازلدیغی حالده بزم خطمز بالعکس صاغدن صوله یازیلیور . بز ویرکولی عیناً قبول ایده‌جك اولسه‌ق کلمه‌یه ، عباره‌یه یوزینی چویره‌جك یرده آرقه‌سنی چویرمش اوله‌جغندن باشقه قاممزك یوریشنه دخی موافق کلمز .

سامی بك افندی (اصول تنقیط و ترتیب) ده ویرکوله (فاصله) عنوانی ویرمش . ذهنی افندی (المنتخب) ده (سکته) دینلمسنی تنسیب ایتمش . بو اسملردن هر بریننك ویرکولك کوردیکی خدمته مناسبتی اولدیغندن هانکیسنی اختیار ایدلسه اولور . بز شمدیلك (فاصله) تعبیرینی اختیار ایدیورز .

سامی بك افندینك شایان تدقیق اولان مذکور اثرنده فاصله ایله اشارات سائره‌یه دائر خیلی ایضاحات ویرلمشدر .

برینه کوره واوه بدل فاصله استعماله قرار ویرلدکدن صکره بونلردن هانکیسنك نره‌ده ایرادی انسب اوله‌جغی جهتی قالیر . بو راسنك تعیینی سائقه‌نك ایشیدر . شوقدر وارکه بر آدم یازی یازارکن واو ایله فاصله‌دن برینی ترجیح ایده‌بیلمك ایچون شو ایکی شیئه دقت ایتمایدر :

— سلاست .

— وضوح .

لفظه عائد اولان سلاست ایله معنایه متعلق بولنان وضوح سوزك ایکی بیوك مدار مزیتی اولدیغندن بونلره هر یرده رعایت اولنمق ، یعنی سهولتله اوقونه‌میه‌جق ، سهولتله آکلاشیله‌میه‌جق سوز یازلمامق لازم کلدیکی کبی واو یاخود فاصله وضعنده دخی بونلری کوزه‌دلمك اقتضا ایدر . چونکه واو بعضاً سلاستی ، فاصله ده بعضاً وضوحی اخلال ایده‌بیلیر . مثلا فردوسینك :

بروز نبرد آن یل ارجمند
بتیغ و بخنجر بکرز وکمند
برید ودرید وشکست و بست
یلانرا سر وسینه و پا ودست

بیتلرینی ترجمه‌ده «محاربه کونی او پهلوان غالب قیلیج وخنجر وکرز وکمند ایله‌سائر پهلوانلرك باشلرینی وکوکسلرینی وآیاقلرینی والارینی کسدی ویبرتدی وقیردی وباغلادی» دیه‌بلك‌ایلسه‌ق سلاستلی برسوز سویلمش اولمیز. بوده شو اوفاجق عباره‌ده طقوز واوك اجتماعندن نشأت ایدر.

بالاده‌کی افاداتدن آکلاشلدیغی اوزره واو نه‌قدر آز استعمال اولنورسه شیوهٔ لسان عثمانی‌یه اودرجه رعایت‌ایدلمش اولور. بناء علیه نزدهٔ ممکن اولدیغی قدر ولو ایکی واوك اولسون تعاقبنه میدان ویرلمه‌مك لازم کلیر. اما نظمده بعضاً برقاچ واوك تعاقبی ضرورةً تجویز اولنور. مثال:

مربیٔ مسلمان ویهود وکبر وترسادر
نفعی

اوچ واوی حاوی بولنان بومصراعی نثره تحویل ایده‌جك اولسه‌ق واو ایرادینه قطعا لزوم کورمیوب «مسلمانك، یهودك، کبرك، ترسانك مربیسیدر» دیرز.

برزماندن بری بعض ارباب قلم فرانسزجه‌ده اکثریت اوزره جاری اولان اصوله توفیقاً معطوف‌بردن زیاده اولنجه‌اولکنده ویا اولکیلرده فاصله ایله اکتفا ایلدکلری حالده معطوف‌اخیری واو ایله ایراد ایتمکه باشلامشلردر. مثال:

مشارالیهك مزیت ادیبانه‌سی ایسه عاکف پاشادن، رشیدپاشادن وحتی ضیا پاشا مرحومدن‌ده عالیدر. مجموعهٔ ابوالضیا

بوصورت لسانمزده برقاعدهٔ مطرده حکمنده طوتیله‌ماز ، چونکه معطوف اخیرك بویله واو ایله ایرادینه لزوم کورلدیکی یك آزدر . حتی دقت اولنسه بالاده‌کی عباره‌ده (وحتی)ده‌کی واوك لزومسز اولدیغی آکلاشیلیر .

بوندن طولاییدرکه الك بیوك ادیبلرمز معطوف اخیرك اویله واو ایله ایرادینی التزام ایتمیورلر ، اکثریا آنده‌ده فاصله ایله اکتفا ایدیورلر . مثال :

ایکنجیسی‌ده (صدیق برعزم، عمری برتوفیق، عثمانی برفدا کاراق، حیدری بر جلادت ایله) ١٠٠٥ تاریخنده ومحمدثالث زماننده اکری ملحمهٔ کبراسنك قازنلمسنه سبب مستقل اولان مرحوم خواجه سعدالدین ایدی . کمال

بوراده « وحیدری برجلادت ایله » دیمك طبیعی اوله‌میه‌جغی جرئی ملاحظه ایله تسلیم اولنور ظن ایدرز .

اخطار

معطوف اولان (سائر) و (سائره) کلمه‌لرینك هرحالده واو ایله ایرادی واجبدر . مثلا « ادبیات، حکمیات وسائره » دینیلیر، « ادبیات ، حکمیات ، سائره » دینیله‌مز . انتها

(جزمی) نك برده شو عباره‌سنه باقه‌لم :

معارضلره ماجرایی وجزمینك سن وحالنی تعریف ایده‌رك قصیده‌نی نوعی‌یه عرض ایتدیلر . نوعی ایسه نهایت درجه‌ده دلدادهٔ لیاقت ، فوق‌الغایه اهل پرور برذات ایدی .

بوراده فاصله ایله « ماجرایی ، جزمینك سن وحالنی » دینلمیوب‌ده واو ایله « ماجرایی وجزمینك سن وحالنی » دینلمسی

— کذلك فاصله ایله « نهایت درجه‌ده دلدادهٔ لیاقت ، فوق‌الغایه اهل پرور » دینیلوب ده واو ایله « نهایت درجه‌ده دلدادهٔ لیاقت وفوق‌الغایه اهل پرور » دینلمه‌مسی نه‌دندر؟ بوقاری‌ده سویلدکلر - مزی اونوتمامش ایسه‌کز بوسؤاله پك قولای جواب ویره بیلیرسکز. نه‌دیمش ایدك؟ عباره‌ده واو ایله فاصله‌دن برینی ترجیح ایده بیلمك ایچون لفظه عائد اولان سلاست ایله معنایه متعلق بولنان وضوحه دقت ایدلمك لازم گله‌جکنی سویلمه‌مشمی ایدك؟ بونك‌ده سببی بعضاً واوك سلاستی ، بعضاً ده فاصله‌نك وضوحی اخلال ایده بیله‌جکی اولدیغنی گوسترمه‌مشمی ایدك؟ ایشته « ماجرایی وجزمینك سن وحالنی » ده‌واو ، « نهایت درجه‌ده دلدادهٔ لیاقت ، فوق‌الغایه اهل پرور » ده‌ده‌ خی فاصله ایرادی بونکته‌لره مبنیدر .

دقت اولنسون ! (ماجرایی) دن صکره فاصله ، (لیاقت) دن صکره واو گتیرلسه برنجیسنده وضوحه ، ایکنجیسنده سلاسته خلل گلزمی ؟

ایشته نابجا فاصله‌نك وضوحی ، کذلك نابجا واوك سلاستی آز چوق اخلال ایده بیله جکی بومثال ایله ثابت اولور .

بونلری دقایق لساندن معدوددر . افاده‌ده وضوحی ، سلاستی اخلال ایتمه‌مك ایچون حسن طبیعت لازم . بوقسه دائما گورلدیکی اوزره اویله طبیعتسزلر بولنورکه تعقیدی وضوح ، تنافرتی سلاست ظن ایدرلر .

انسان حسن طبیعتله حسن تحصیل جمع ایتملیدرکه گوزل سوز

سویلمکه مقتدر اوله بیلسون ، حسن طبیعت خداداد برسرمایه درکه تحصیل ایله نما بولور » انتهای بند

ذهنی افندی ویرگوله (سکته) دینلمسنی (المقتضب)لك صرف قسمنده شو عبارده تنسیب ایتمشدر :

— بونلردن ماعدا ندا واستفهام ونقل وتمثیل وتفصیل وفصل وتوقف علامتی اولمق اوزره شو اشارتی استعماله دخی لزوم واردر : (! ؟ : ،) شوکا : (نقطتین) وشوکا ( ) (قلامتین) وشوکا « » (نمتین) دیمیلیدرکه اولکیسی ایکی طرناق کسنتیسی وایکنجیسی ایکی طرناق نشانی دیمکدر . شوکاده ، (سکته) ونقطه لیسنه (منقوطه) دیمیلیدر . »

ایشته بوصورتله مشار الیه دخی اصول تنقیطك قبولنی ترویج بیورییور .

واودن صکره عطف وتشریك ادواتندن (دخی) وآنك مخففی اولان (ده)ایله اجرا ایدیلن وصللر شایان دقتدر . مثلا « کتابتده اولدیغی کبی خطابتده دخی (یاخود) خطابتده ده مهارتی وارایدی » عباره سنده وصل اوجب اولدیغی حالده « کتابتده اولدیغی کبی خطابتده مهارتی یوق ایدی » عباره سنده جائز اولماز . چونکه بونده « خطابتده دخی (یاخود) ده » دینیله جك اولسه مبحوث عنه اولان ذاتك بوشیلرك ایکیسنده ده مهارتی اولمدیغی کوسترلمش اولور . مقصود ایسه آنك کتابتده اولان مهارتی خطابتده اولمدیغنی افاده در .

انتها

(اصطلاحات ادبیه) نك فهرسی :

انتها

